

ובא עליך רעא לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה
לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שואה לא תדעי

«Διά τοῦτο θέλει ἔλθεῖ κακόν ἐπὶ σέ, χωρίς νά ἐξεύρης πόθεν γεννᾶται· καί συμφορά θέλει πέσει κατὰ σοῦ, χωρίς νά δύνασαι νά ἀποστρέψης αὐτήν· καί ὀλεθρος θέλει ἔλθει αἰφνιδίως ἐπὶ σέ, χωρίς νά ἐξεύρης».

Τώρα πού ο Βαλντχάιμ αρχίζει καί... θυμάται

(Τίτλος από άρθρο της κ. Μ. Χαλκιά, στις «24 Ώρες» της 12.3.1988).

Οταν πρίν από δύο χρόνια οί 'Εβραϊκές οργανώσεις όλου του κόσμου κατηγορήσαν άνενδοίαστα τόν Κούρτ Βαλντχάιμ ως «κοινό ψεύτη», ό όποιος παραποιούσε τήν πραγματικότητα όσον άφορά τήν άτομική δράση του στήν περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ή ανθρωπότητα στάθηκε έκστατική. Οί πιά καλοπροαίρετοι έθεταν έρωτηματικά πώς ήταν δυνατόν ό επί σειρά έτών τιμημένος Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ νά είναι ένας διακεκριμένος Ναζί. Οί ίδιοι οί Αύστριακοί άδυνατούσαν νά πιστέψουν αυτή τήν κακοήθεια έκ μέρους του Βαλντχάιμ καί τήν άδυναμία τους αυτή τήν πιστοποίησαν μέ τήν ψηφο τους μέ τήν όποία τόν εξέλεξαν Πρόεδρο τής χώρας τους. Οί κακόπιστοι άντισημίτες

Του ΒΑΣ από τον «Ταχυδρόμο»

ίσχυρίστηκαν ότι πρόκειται γι' έναν ακόμη «μύθο των 'Εβραίων», ενώ οί κατά (προσοδοφόρο) έπάγγελμα άντί - 'Εβραίοι βρήκαν ότι «άμαυρώνουμε έναν ύπερασπιστή τής ειρήνης».

Τώρα πού ό Βαλντχάιμ ξεσκεπάζεται, σιγά - σιγά, μόνος του, τί έχουν νά πουν όλοι αὐτοί; Οί μέν καλοπροαίρετοι τά έχουν — δικαίως — χαμένα. Οί δέ κακόπιστοι κάνουν ότι δέν άκούν τίς κατά στάδια όμολογίες του Βαλντχάιμ. Τέλος οί Αύστριακοί, πρό τής διεθνούς άπομονώσεως τής χώρας τους, αρχίζουν ν' αντιδρούν όμαδικά κατά του Προέδρου τους.

'Αντί άλλης άναπτύξεως του θέματος, περιοριζόμαστε στό ν' αναδημοσιεύουμε τό σχόλιο τής κ. **Μαριάννας Χαλκιά**.

... μπορεί νά γράψει τά άπομνημονεύματά του...

«Μήπως είναι καιρός ό κύριος Βαλντχάιμ νά καθίσει καί νά ξαναγράψει τά άπομνημονεύματά του, τώρα πού αρχίζει σιγά - σιγά νά άνακτά τή μνήμη του;

'Η αλήθεια είναι ότι έχει κάνει μεγάλη πρόοδο, ειδικά τούς τρείς τελευταίους μήνες, μέ τή βοήθεια μερικών ιστορικών, μερικών πολιτικών καί παλιών του γνώριμων.

'Αρχίζοντας από τά βασικά, γιατί ό κ. Βαλντχάιμ δέν έχει ξεχάσει μόνο λεπτομέρειες, αλλά όλόκληρες καριέρες.

Θυμήθηκε, αϊφνης, ότι κατά τή διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου καί συγκεκριμένα τό 1943 - 1944 δέν ήταν στήν Αύστρία, όπως αρχικά νόμιζε, αλλά στή Γιουγκοσλαβία καί στήν 'Ελλάδα. Ναι, τώρα πού τό λέτε... τό θυμάμαι!

Στή συνέχεια, μιά βροχή τηλεγραφημάτων καί ντοκουμέντων πού δημοσιεύτηκαν (μήπως θυμηθεί καί κάποιος άλλος τίποτα) του άνακάλεσαν στή μνήμη ότι δέν ήταν εκεί τυχαία, ούτε ύπηρετούσε άπλως τόν ναζιστικό στρατό καί δη ως άπλός στρατιώτης, αλλά ήταν άξιωματικός πληροφοριών. Ναι, τώρα πού τό λέτε... τό θυμάμαι...

'Ως άξιωματικός πληροφοριών, λοιπόν, έβλεπε, άκουγε καί ήξερε πολλά περισσότερα από έναν μέσο στρατιώτη. Ναι, τώρα πού τό λέτε... τό θυμάμαι... μου θυμίζει... Χορτιάτη, Κεφαλονιά, Ζάκυνθο, πόλεις, κωμοπόλεις, χωριά... Ναι, τώρα πού τό λέτε... κάτι μου θυμίζει...

Κάτι ανακρίσεις, κάτι άπελάσεις, κάτι έκτελέσεις...

Κι έτσι, άρχισε νά θυμάται ότι περίπου 5.000 γυναίκο-παιδα άπελάθηκαν, άλλοι χίλιοι πέρασαν στό "Αουσβιτς, "Αγγλοι κομάντος έκτελέστηκαν...

Ναι, τώρα πού τό λέτε... τό θυμάμαι!

Εύτυχως, πού βρέθηκαν όλοι αὐτοί οί καλοί άνθρωποι, οί ιστορικοί, οί πολιτικοί, οί παλιοί συνάδελφοι, ακόμη καί άγνωστοί του πού τόν βοήθησαν νά θυμηθεί τόσα, μά τόσα πράγματα.

Τί θά γινόταν άραγε χωρίς αὐτούς; Θά ήταν ένας μοναχικός, ήσυχος καί έφησυχασμένος πρόεδρος μιάς χώρας, όπως τόσοι καί τόσοι άλλοι.

'Ενώ τώρα πού θά παραιτηθεί ή πού θά τόν παραιτήσουν, θά μπορεί μέ τήν ήσυχία του νά ξαναγράψει τά άπομνημονεύματά του...

Ναι, ...τώρα πού τά θυμάται...».

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: 'Η παραστατική σύνθεση γλυπτικής πού άπεικονίζει τίς έκατοντάδες χιλιάδες παπουτσιών των θυμάτων, παρουσιάζει ζωντανά τό τραγικό τέλος έκατομμυριών 'Εβραίων στά στρατόπεδα θανάτου. Τό έργο βρίσκεται στό Μουσείο του 'Ολοκαυτώματος (Γιάντ Βασέμ) στό 'Ισραήλ.

Ίουδαϊσμός και Έλληνισμός

(Τό μάθημα του Ρενέ Μαρδοχαίου Γκουασταλλά)

ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ

Στίς 2 Φεβρουαρίου τό Γαλλικό Ίνστιτούτο Άνωτέρων Σπουδών έτέλεσε στήν αίθυσά του τό μνημόσυνο του Ρενέ Μαρδοχαίου Γκουασταλλά, του Ίσραηλίτη έλληνιστή που άφησε και έργο αξιόλογο κι ένα υπόδειγμα πνευματικού βίου. Έπειτ' από σύντομη είσήγηση του κ. Octave Merlier και τοποθέτηση του ανθρώπου από τον κ. Roger Millieux, ο κ. Άγγελος Σικελιανός έτίμησε τή μνήμη του με τήν ακόλουθη όμιλία.

«Η Νέα Έστία» (1.3.1949, τεύχος 520)

Τά πρώτα μου αυτά λόγια άπευθύνονται στό Γαλλικό Ίνστιτούτο που από πάντα, και τά τελευταία πρό πάντων χρόνια, με τήν μεγαλόψυχη και φωτισμένη διεύθυνση του Octave Merlier, είναι ο άγνότερος φορέας τής άληθινά σκεπτόμενης και άγωνιζόμενης Έλληνικής ψυχής σ' όλόκληρο τον έξω κόσμο.

Άλλά ειδικότερα, τά πρώτα μου αυτά λόγια, άπευθύνονται προς τον Roger Millieux που μου έμπιστεύθη άνεπιφύλακτα — ενώ πρώτος και ίσως μόνος θά 'χε τό δικαίωμα νά τό κάμει — τήν ιερή προσωπικότητα του ίδιου του πνευματικού δασκάλου, του Rene Mardochee Guastalla, στού όποίου τά στέρνα, στέρνα άληθινού Ραββί, άνακλίθη, ως ό πλέον άγαπημένος μαθητής του έναν καιρό, όπως ό Ίωάννης άνακλίθη, ως ό πιό άγαπημένος μαθητής και τούτος, κάποτε περίπαθα στους κόλπους του Ίησού.

Άληθινά πιστεύω πώς δέν είν' όλότελα άσκοπο νά σās διηγηθώ με λίγα λόγια τήν άπρόοπτή μου ψυχική συνάντηση με τον Roger Millieux, πάνω στό πρόσωπο του Guastalla.

Ήταν τότε οι πρώτοι άκόμα άντίχτυποι τής Κατοχής, που άρχίζαμε όλοι νά δοκιμαζόμαστε πικρότατα και πού στό βάθος κάποιων από μās έκτελούνταν ή έκκαθάριση όλων των κεφαλαίων, που μās έκληρονομούσε μ' άλαφρή συνείδηση, ή προηγούμενη «Πολιτισμένη», όπως αυτοκαλούντανε, αλλά τόσο στήν ούσία της κόφια κ' έξαιρετικά μεγάλαιχη έποχή.

Σ' εκείνους τούς καιρούς λοιπόν, θυμούμαι πώς, διαβαίνοντας μιά με-

ρα κουρασμένος, άπ' τό βιβλιοπωλείο του Κάουφμαν, στάθηκα γιά λίγο και ξεφύλισα στό πόδι, κάποιον τόμο που δέν ξέρω πώς, με δόλωσεν ό τίτλος του: «Le Mythe et le Livre».

Άλλ' όπως τον ξεφύλλιζα, αισθάνθηκα άξαφνα πώς μιά ούσιαστικά πνευματική προσωπικότητα, αναδίνονταν άπ' τίς σελίδες του. Μιά δυνατή και σύγχρονα άσυνείθιστα λεπτή πνευματική προσωπικότητα, που ή μόρφωσή της έξαντλητική, όπως φαίνονταν, στό θέμα που τήν άπασχολεί, τήν άνέβαζε μεθοδικά σκαλί-σκαλί στό κριτικό έπίπεδο μιάς έποπτείας κατακάθαρης κ' όξυτάτης στά γενικότατα ήθικά και νοητικά προβλήματα του σύγχρονου μας κόσμου.

Όλοφάνερα, ό συγγραφέας ήταν έλληνιστής μεγάλος. Μελετούσε μέσ σε κείνο τό δοκίμιο, ξεκινώντας από τούς παλαιότερους ιστορικούς καιρούς, τό βαθμιαίο διαζύγιο του ανθρώπου από τό φυσικό του μύθο, όταν ή ψυχή του συγγραφέα και του περιβάλλοντός του ούσιαστικά ήταν ένα, και τήν γέννησην άγάλη - άγάλη του άτομικού βιβλίου σε καιρούς νεώτερους, που ό συγγραφέας στό τέλος ξεχωρίζονταν άπ' τήν συλλογικήν άτμόσφαιρα που συνδεδεμένη άλλοτε μαζί του έκλωθε τά άληθινά μεγάλα έθνικά και πανανθρώπινα έργα. Έμελετούσε τό φαινόμενο αυτό με συντομία αλλά και μαζί μ' άξιοθαύμαστη όξυδέρκεια και σαφήνεια σ' όλες του τίς χρονολογικές περιόδους και τίς γεωγραφικές του έκδηλώσεις, άρχινώντας άπ' τήν Άσσυ-

ρία, από τήν Κίνα, από τήν Ίουδαία και σιγά - σιγά περνώντας από τούτη στό Μεσαίωνα, και βαθμιαία στίς ήμέρες μας, όπου τό διαζύγιο συγγραφέα και μύθου βρίσκεται στό όξυτάτο σημείο του. Καί στό διαζύγιο τούτο έζητούσε μιά άξια θεραπεία, τή στιγμή που ό άνθρωπος, τελειωμένο πιά «άτομο» άπ' τή μιά μεριά, αλλά και «ζώνον πολιτικόν» άπ' τήν άλλη, αισθανόταν τραγικά στά πιό βαθιά του είναι του, τήν καθαυτό βιολογική άνάγκη ν' άνασυνδεθεί όλόψυχα με τή μεγάλη άτμόσφαιρα του κόσμου.

Και τή θεραπεία τούτη τήν εύαγγελίζονταν στήν Ποίηση, που άποστολή της ήταν πάντα, αλλά σήμερα περισσότερο από πάντα, νά έπανορθώσει τήν Ένότητα του Άνθρώπου με τον Άνθρωπο, άφίνοντας άποφασιστικά τά παρεκκλήσια των έφήμερών της παιχνιδιών, και ύψώνοντας τή σφαιρική και καθαυτό πλανητική της λειτουργία από τον κεντρικό άνθρωπινο Ναό.

Άλλά στό έργο τούτο θά ξανάρθω σύντομα. Στό μεταξύ όμως είπα, πώς σε τούτο τό βιβλίο, όλοφάνερα ό συγγραφέας ήταν έλληνιστής μεγάλος. Κι άσφαλώς αυτό τό γνώρισμα ήταν πρώτο ίσως, που μιά μέρα μ' έκανε νά συναντήσω τον Roger Millieux και νά του πώ:

— Κάποτε θά 'θελα νά κάμνω στό Ίνστιτούτο σας μίαν όμιλία γιά έναν τρανό κατά τή γνώμη μου έλληνιστή, που λέγεται Rene Guastalla. Καί νά που στό άκουσμα τής άπροσδόκητης έτούτης πρότασής μου, ό Roger Millieux έχλώμιανε και μου 'πε:

— Άλλά ό Guastalla ήταν ό δάσκαλός μου! Κι άρχισε νά μου διηγείται τότε διεξοδικά τό έργο, τό είδος τίς πικρές δοκιμασίες και τελικά τον θάνατο του Δάσκαλού του. Κι έτσι έμαθα, μαζί με τόσα άλλα, πώς ό Guastalla ήταν Ίσραηλίτης.

Και ό Roger Millieux στό μεταξύ, ά-

νεπιφύλαχτα καί γενναιόδωρα, μέ ἐφοδίασε μ' ὅλα τὰ στοιχεῖα πού μοῦ χρειάζονταν γι' αὐτὴ τὴν ὁμιλία — ἐτηλεγράφησε στὴν εὐγενική χήρα τοῦ Rene Guastalla γιὰ νά μοῦ στείλει ὅσα ντοκουμέντα μᾶς ἐλείπανε, μοῦ ἐμπιστεύθηκε ὁλόκληρη τὴν ἀλληλογραφία πού εἶχε μαζί του, ὅταν ἦταν μαθητὴς του — μοῦ ὅωσε τὸ σκίτσο του καί μέ δύο λόγια τελικά μοῦ παραχώρησε τὴ θέση του στὸ ἐπιμνημόσυνο αὐτοῦ χρέος, πού τὴν ὥρα τούτῃ στέκομαι μέ δέος μπροστά του, ἔτοιμος νά τὸ ἐκπληρώσω.

Κυρίες καί κύριοι,

Γιὰ ὅποιον ἔχει μέσα του, ἔστω κι ἔνα μοναχὰ θαμπόν ἀχνάρι τῆς πνευματικῆς γεωγραφίας τοῦ κόσμου, ἡ Εὐρώπη οὐσιαστικά, εἶναι μιά Μωσαϊκή ἀποκία.

Σ' ὅλους μας τοὺς ναοὺς, ὁ ὄρθρος ἀρχινάει μέ τοὺς ψαλμούς τοῦ Προφτανάκτα Δαβίδ, κι ὁ ἔσπερινός στοὺς ἴδιους ναοὺς, ὑμνεῖ γιὰ ὅλους μας τὴν ἔξοδο τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἐνῶ σέ κάθε ἐπίσημη ἡμέρα μας ὑμνοῦμε τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαάκ καί τὸν Ἰακώβ, καί οἱ προφητεῖες τοῦ Ἰερεμῖα, τοῦ Ἡσαΐα, τοῦ Δανιήλ, τοῦ Ἰεζεκιήλ, τοῦ Ἀμώς, διασταυρώνονται μέσ στοῦ μυαλοῦ μας χύνοντας τὸ φῶς τῶν ἀστραπῶν τους μέσα στοῦ πηχτο σκοτάδι τῆς τρεχούμενης πολιτικῆς τοῦ κόσμου ζωῆς.

Παράλληλα, σ' ὅλες τὶς ζώνες τοῦ πλανῆτῃ οἱ ἀναρίθμητες Ἀγγλοσαξωνικὲς ἐκδόσεις τῆς Ἀγίας Γραφῆς, πραγματοποιοῦνε μιά ἀνεξάν-

τλητὴ τεράστια προπαγάνδα στὸ Ἰσραήλ.

Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς αὐτό, δέν ἐμποδίζει ἀπὸ αἰῶνες, στὴν Εὐρώπη, ὁ Ἰσραὴλ νά ᾖ τὸ σύνθημα τῆς δίωξης ὁμαδικὰ ἐνός λαοῦ πού ἄλλωστε σ' ὅλη τῆς τὴν ἄλλη ζωῇ, εἶναι τὸ ἀλάτι, κι εἶναι τὸ προζύμι τῆς πνευματικῆς καί τῆς οἰκονομικῆς τῆς ἀνανέωσης.

Μέ τὴ θαυμαστὴ του ἐπίγνωση τῶν πρακτικῶν καθόλου ζητημάτων τῆς εὐρωπαϊκῆς ζωῆς, ἐπίγνωση πού ὀφείλεται ἀπὸ τοὺς καιροὺς τῆς διασπορᾶς στὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τὰ στενά πολιτικά διαφέροντα πού φθεῖρουν τοὺς λαοὺς τῆς Δύσης μέ τὴν ἀμετρη κατάχρησή τους, ὁ λαὸς αὐτός ὀξύνει ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες τὶς λεπτότερες ιδιότητές του, τόσο στὰ οἰκονομικά προβλήματα πού τὸν φέρνουνε πρῶτο στὸ διεθνή οἰκονομικὸ ἀνταγωνισμό, ὅσο καί στὰ καθαυτὰ πνευματικά πού τοῦ ἐγχειρίζουνε συχνότατα τὰ σκῆπτρα τῆς πνευματικῆς πρωτοπορείας τῆς γῆς.

Σέ τρόπο πού ἐνῶ ξανοίγεται στὴ σφαῖρα τῆς καθολικότητας, μ' ἓναν Ἀϊνστάιν ἢ μ' ἓνα Μπέρξον (γιὰ νά μὴν ὀνομάσω παρὰ ἐλάχιστα κι ἀπ' τὰ πιὸ πρόσφατα ἀπ' τὰ δείγματα τῆς καθαρὰ οἰκουμενικῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς του) νά διαγείρει ἀντίθετα στοὺς βαρυφορτωμένους ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἀπληστία λαοὺς τὸ φθόνο καί τὸ μῖσος, κάνοντάς τους νά ἐπιδιώκουνε κατὰ καιροὺς τὴν ἐξουθένωσή του, καθὼς τελευταία αὐτὸ συνέβηκε μέ τὴν ἀκατανόμαστη ἀντίση-

μιτικὴ ἐκστρατεία τοῦ Ἀδόλφου Χίτλερ.

Στὰ ἐπιφανῆ λοιπόν ἐτοῦτα δείγματα τῆς ἠθικῆς μαζί καί τῆς πνευματικῆς ἀνωτερότητας τοῦ Ἰσραὴλ, ἐρχότανε γιὰ μέ νά προστεθεῖ, μέ τὸ δοκίμιο «Le mythe et le Livre» μέ τὴ σειρά τῆς καί ἡ σεμνὰ προφητικὴ καί ἀπειρα ἀνθρώπινη μορφή τοῦ Guastalla.

Ἄς ἐπιχειρήσουμε λοιπόν σέ τοῦτο τὸ σημεῖο, νά συμπύξουμε, ὅσο μπορούμε τὸ περιεχόμενο ἐτούτου τοῦ δοκιμίου, παραλείποντας τὴν ἔκταση τῶν ἐπιχειρημάτων του, περιορίζοντάς τα ἰδίως στὰ ἰουδαϊκά καί τὰ ἑλληνικά, ὥστε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νά χωρίσουμε κατόπιν ἀμεσότερα στὶς οὐσιαστικὲς πνευματικὲς πλευρές τοῦ ἐκλεκτότατου αὐτοῦ προφήτη καί Ραββί.

«Ἡ Φιλολογία, λέει στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ προεισαγωγικά σημειώματα πού τὰ χρησιμοποιεῖ κάθε φορὰ σάν Argumentum, ὅπου ἀρχίζει ἓνα κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τοῦ ὁ Guastalla, ἡ Φιλολογία γιὰ τὸν ἄνθρωπο τῆς Δύσης, ἔχει γίνει μιά συνήθεια σύμφωνα μέ τὴν ὁποία ρυθμίζονται γι' αὐτὸν τὰ πάντα, ὕλική, αἰσθηματικὴ καί πολιτικὴ ζωῇ.

Ὡστόσο κι ἀπὸ μόνῃ τῆς, ἡ δυσκολία πού δοκιμάζει ὁ (σύγχρονός μας) συγγραφέας νά διοχετεύει τὰ αἰσθηματικά του κι ὡς καί τὶς ἰδέες του στὰ γραφτά του, θά μπορούσε νά μᾶς δείξει πὼς αὐτὴ ἡ συνήθεια εἶναι «πρόσκληση».

Εἶναι νόμιμο λοιπόν νά ἐρωτηθεῖ κανεὶς σέ τί συνίσταται ἡ «Φιλολο-

Κατάσταση Ἑλλήνων κατόχων τοῦ βραβείου «Δίκαιοι τῶν Ἐθνῶν»

1. Ἀδελφὴ Ἑλένη Κάπαρη	18. Μητροπολίτης Ζακύνθου Χρυσόστομος
2. Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός	19. Λουκάς Καρρέρ
3. Ἀγγελος Ἑβερτ	20. Μιχαὴλ Σκουλάτος
4. Μιχαὴλ Γλύκας	21. Ἀθανάσιος καί Βασιλικὴ Κεφαλὰ
5. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος	22. Δρ. Γεώργιος Κηλαϊδίτης
6. Μαρία Χολύβα	23. Στέφανος καί Μανταλένα Κορφιάτη
7. Ἀριστείδης Κεστεκίδης	24. Δρ. Πάνος Μαχαίρας
8. Κλεοπάτρα Μίνου	25. Γεώργιος καί Μανταλένα Μιτζελώτης
9. Βασίλειδης Κραψίτης	26. Ἀδελφὴ Ζοζέφ
10. Χρῖστος Παπαστεργίου	27. Εὐαγγελία Γεωργιάδου
11. Ὁρέστης Πασχαλίδης	28. Ἀθανάσιος Ἐφραίμογλου
12. Εἰρήνη Τυπάλδου	29. Σπύρος Ζερβός
13. Δημήτριος Βλαστάρης	30. Σαπφώ καί Παντελὴς Καλλινίκος
14. Δημήτριος Βρανόπουλος	31. Ε. Ὁρφανός
15. Ἡλίας καί Πόπη Γιαννοπούλου	32. Ὀλυμπία Παπαδοῦκα
16. Πέτρος καί Εἰρήνη Ζωγράφου	33. Εὐάγγελος Σκλαβούνος
17. Μανώλης Πετράκης	34. Νίκος καί Ἑλλη Σανίκου
	35. Μάριο καί Λίνα Τσίτερις

γία». Ἀλλά ἡ μέθοδος πού θά ἔτεινε νά τήν ὀρίσει ξεκινώντας ἀπό μιά ἰδεολογική ἀνάλυση, δέν μπορεῖ, δέν μπορεῖ νά ᾖ ἀξιόπιστη, ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος ὅτι μᾶς περιλαβαίνει ὁλόκληρους.

Χρειάζεται λοιπόν γι' αὐτό νά ξεκινήσουμε ἀπό τὰ σύγχρονά μας γεγονότα καί νά τὰ ἐπαληθεύσουμε μ' αὐτή τήν ἴδια ἱστορία, πράγμα πού σημαίνει ὅτι πρέπει διαρκῶς νά πραγματοποιοῦμε μιά διαστολή ἀνάμεσα ἀπό φιλολογία καί μυθοποιητική λειτουργία.

Στό μύθο ὁλοφάνερα ἐκφράζεται ἡ συλλογική λαχτάρα ἑνός λαοῦ, μέσ τήν ὁποία ἀναγνωρίζει τόν ἑαυτό του ὁ καθένας μας σάν ἕνα μέρος ἑνός συνόλου ἀεχώριστου, πού ὅλο μαζί πυκνώνει προστατευτικά καί στοργικά μέσα σέ μιά θερμή κι ἐνιαία ἀτμόσφαιρα, τὰ πιό βαθιά ἀνθρώπινα αἰτήματά της.

Ἔτσι, τό ψαλτήρι, γιά παράδειγμα, ἔστω κι ἂν εἶναι τό ἔργο ἑνός βασιλιά, γίνεται τό βιβλίο τῶν προσευχῶν ἑνός ὁλόκληρου λαοῦ γιατί κάθε ἄνθρωπος αἰσθάνεται στά λόγια τοῦ Δαβίδ, τόν ἑαυτό του ταπεινό καί πάμπτωχο μπροστά στό μέγεθος τοῦ Δημιουργοῦ. Καί νά, πού ἔτσι, τό ψαλτήρι δέν εἶναι μονάχα ἕνα λειτουργικό βιβλίο τῶν Ἰουδαίων. Εἶναι κυριότατο λειτουργικό ὄργανο ὅλης τῆς Χριστιανοσύνης.

Ἦρχεται ὡστόσο, καταλήγει ὁ Guastalla, ἕνας μύθος, πού δέν χάθηκε ἀκόμα κι ὅσο ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος δέν θά χαθεῖ ποτέ. Ὁ «Μύθος, τῆς Ἑλπίδας».

Ἔτσι καί μ' αὐτό τό νόημα, ἀπό τό βαθύ βιβλίο τοῦ Rene Guastalla, ἀναδύεται ἀξαφνα μετριόφρονα, ἀλλά καί μέ ποιό ἠθικό συγχρόνως μεγαλεῖο, ἕνας Ἀνθρώπος, ὁλόκληρος ὁ Ἀνθρώπος.

Γιατί βέβαια, δέν πρέπει νά ξεχνοῦμε διόλου, πῶς ἐτοῦτο τό βιβλίο, συμπέφτει μέ τήν ὥρα πού ἀποπάνω ἀπό τόν κόσμο κι ἀπό πάνω ἀπ' ὅλη τή ζωή καί τήν ἱερότητα τοῦ κόσμου, ἐφιλοδοξοῦσε νά ὑψωθεῖ καί νά ἐπιβάλλει τόν ἀστεῖο τοῦ ἑαυτοῦ ἕνα ἄτομο κι ἕνα βιβλίο αὐτοῦ τοῦ Ἀτόμου «ἄθροισμα παντοδαπὸν καί πανηγυρικῶς μεμιγμένον», ὁ Ἀδόλφος Χίτλερ μέ τόν «MEIN KAMPF» του πού ἐξαπέλυσε ἀπροκάλυπτα τό σύνθημα γιά τήν καταστροφή ὁλό-

κληρου τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ καί γιά τήν ἐπικράτηση τοῦ ἴδιου, ὅπως προεῖπα, ἀστείου τοῦ ἑαυτοῦ πάνω ἀπ' ὁλόκληρον τόν κόσμο.

Κυρίες καί κύριοι,

Δέν χρειάζεται, πιστεύω, ἐπεὶ ἀπό τή συνοπτική ἀνάλυση τοῦ ἔργου αὐτοῦ τοῦ Guastalla, νά πῶ σέ ποιό καθολικό ἐπίπεδο ἀνθρωπισμοῦ ἐτοποθετοῦνταν γενικότατα, ἀλλά καί μέ τρόπο, ἀπό τήν πνευματική καί ἠθική ἀποψη τοῦ ἀπόλυτα συγκεκριμένου, αὐτοῦ καθεαυτοῦ τό πρόβλημα τοῦ Ἀνθρώπου.

Στά θαυμαστά του σχολικά ἑλληνικά βιβλία γιά τὰ ὁποῖα ἄλλωστε τό 1935 εἶχε πάρει τό μετάλλιο πού δέθηκε ἡ Association pour l'encouragement des études Grecques, ὁ Guastalla διδάσκοντας Ἡρόδοτο, τοὺς τόνιζε: «Πραγματικά ὁ Ἡρόδοτος εἶναι προπάντων, καί κατά τή γνώμη μας ὀφείλει νά ᾖ πάντα, ὁ ἱστορικός τῶν μηδικῶν πολέμων — Μαραθῶνας, Θερμοπύλες, Σαλαμίνα. Βέβαια δέν εἶναι ὅλος ὁ Ἡρόδοτος. Ἀλλ' αὐτός εἶναι ὁ ἀληθινός Ἡρόδοτος. Κι ἡ πορεία του πρὸς τήν ἀγιότητα, δέν λοξοδρομεῖ καθόλου ἂν ἡ ἐσωτερική σοφία του κι ὅλες οἱ ἄλλες ἀρετές του εἶναι συνδεδεμένες πλέον μέ τήν καθάρια κατανόηση τῆς τραγικῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας, καθὼς ἐτοῦτή ὁλοένα ξετυλίγονταν μπροστά του. Ἡ ἀπειλητική θηριωδία τοῦ Φύρερ ἐναντίον τῶν συμπατριωτῶν του καί ὁ χωρίς προηγούμενο στήν ἱστορία σαδιστικός καισαρισμός του, καταλάμπεται ὁλόκληρος ἀπό τό πνεῦμα τῆς Δικαιοσύνης καί τοῦ ἥρωισμοῦ, μέ τόν ὁποῖον τόν ἀντιμετωπίζει ἡ ὀρμηλασία τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν καθὼς τότε ἀρχίζει νά ἐκδηλώνεται, ἐθνική μαζί καί πανανθρώπινη, στὰ Ἀλβανικά βουνά. Χωρίς καμιά προσχεδιασμένη μέσα του φιλοδοξία, ὁ Guastalla ξάφνου συναισθάνεται ἀνάμεσα στίς τρεῖς πατρίδες του τήν Ἰουδαία, τή Γαλλία καί τήν Ἑλλάδα, σύγχρονα γεμάτος ἀπό ἀληθινή ἱστορική σοφία Ραββί.

Μέ τή σεμνότητα τοῦ καθαυτοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ἐγγράφεται μέ τήν Ἀντίσταση. Χαράζει πύρινες σελίδες ἐναντίον τοῦ Vichy, καυτηριάζει ἀδρά τόν ἀντισιμιτισμό καί τίς ἐπαισχυντες συνέπειές του, ἐξαίρεται καί ἀγάλλεται μέ τίς θεσπέσιες τότε νίκες τῶν Ἑλλήνων, τόσο ὥστε νά γράφει στόν Milliex πῶς ὁλοένα

γίνεται ἕνα ἀληθινό «στρατιωτικό - θρησκευτικό» ζῶο, καί μὴν ξεχνώντας οὔτε δευτερόλεπτο τήν κορυφαία πνευματική του εὐθύνη ἀνάμεσα στοὺς ὁμοεθνεῖς του, ἐργάζεται νά δώσει, μέσα σέ ἑκατοντάδες ἄλλων μελετῶν, πού ὅλοι οἱ μορφωμένοι Ἰσραηλίτες, ὑπὸ τήν παρόρμηση τοῦ δρᾶ Χάλφεν, προσπαθοῦν νά συγκεντρώσουν τίς διαφορές ἀπόψεις τους γιά τὰ προβλήματα τοῦ Ἰσραήλ, προετοιμάζει λέω μιά ὑπέρτατα προοπτική μελέτη πού ἀφορᾷ τή σύζευξη τῶν δύο πνευματικῶν πατρίδων του, τῆς Ἰουδαίας καί τῆς Ἑλλάδας, στή βαθύτερη θρησκευτική καί φιλοσοφική ἑκφρασή τους, μέ τόν τίτλο «Ἰουδαϊσμός καί Ἑλληνισμός, τό μάθημα τοῦ Φίλωνος καί Ἀλεξανδρέως».

Κυρίες καί κύριοι,

Μιά ἀρχαιότατη παράδοση, μᾶς λέει, πῶς ὁ Μωϋσῆς καί ὁ Ὀρφέας εἶχαν μυηθεῖ μαζί στοὺς αἰγυπτιακοὺς ναοὺς.

Κρατώντας ὁ ἕνας, μέσα στίς δύο φοῦχτες τῶν χερῶν του, τό τεράστιο μέτωπό του, ὁ Μωϋσῆς, ἀπορροφοῦσε ἀπό τόν κοσμογονικό θεό πού τοὺς ἐδίδασκαν οἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς, μέ μιά ψυχὴ βαθιά σάν τάφος, καί πιό διψασμένη ἀπὸ τήν ἔρημο, ὅ,τι σ' αὐτὴ τή μύση ἀφοροῦσε τήν ἀπόλυτη μορφὴ τοῦ Ἀρρενός Λόγου τήν ἀδρότερη, τήν Νομοθετικὴ οὐσιαστικὴ ψυχὴ τῆς Πίστης, ἔτσι ὅπως ἀργότερα ἄλλωστε, τήν ἐκληρονομοῦσε ὁ γιγάντιος αὐτός μυσταγωγός στό νομοθετικό του ἔργο, γυμνή, ἀνένδοτη, ἄτμητη, σάν τὴ μεγάλη πυραμίδα τῆς Γκίζης. Ἐνῶ ἀπ' τό ἄλλο μέρος ὁ ξανθὸς Δωριεύς, ὁ Ὀρφέας, ντυμένος τό λευκὸ χιτῶνα του, συνεπαρμένος ὅλος ἀπ' τὴ «θῆλεια ἀρχή» τοῦ ἴδιου αὐτοῦ κοσμογονικοῦ θεοῦ, διαποτιζόταν ὅλος ἀπ' αὐτὴ, μέ τόν ἐνθουσιασμό ἑνός καλλιτέχνη ἀσύγκριτου, μέ μιά ὑπέρτατη καί ἁγία λατρεία, ἔτσι ὅπως ἀργότερα καὶ αὐτὸς τήν κληρονόμησε στό λαό του μέ τὴ θεία σφραγίδα τῆς μεγάλης τέχνης, ἀκτινοβολώντας τὴ στίς ἱερές μορφές της, πλημμυρίζοντας μέ τίς ἀχτίδες τῆς ἱερότητάς της, ὅλα ἀνεξαίρετα τὰ Ἑλληνικά ἱερά.

Ἦπιανε λοιπόν, κάποιο καιρὸ, κι οἱ δύο αὐτοὶ κολοσσαῖοι μυσταγωγοὶ ἀπ' τίς ἴδιες τρίσβαθες κι αὐθεντικές πηγές τῆς Μύσης, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀντλώντας, ἐποτίσανε, ὁ καθένας, σύμφωνα μέ τὴ βαθύτερή του ἴδιο-

ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

συγκρασία, ανάμεσα στους αιώνες, όλους άνεξαίρετα τούς λαούς.

"Αν αὐτές λοιπόν οἱ δύο μεγαλοφυΐες ἦτανε μία, κ' αἰσθανόντανε θεογονικά, ἀξεχώριστα, τὴ ριζικὴ τους σύνδεση ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἴσως ἡ ἀτμόσφαιρα ὁλόκληρου τοῦ κόσμου νὰ 'ταν ἄλλη.

Ὁ Rene Μαρδοχαῖος Guastalla, λοιπὸν, δὲν ὄνειρεύτηκεν ἀπλὰ τὴ σύνδεση αὐτὴ, τὴν ἔζησε ὡς σοφὸς μὲ τὰ βαθύτερά του εἶναι του. Εἶδε μὲ τὰ μάτια τοῦ ἀνοιχτοῦ Μωσαϊσμοῦ τὴν ἀνθρωπότητα, ὅλη, ἐποπτειακά, καθὼς καὶ τὴν ἀγκάλιαζε ὁ ἴδιος ὁ Μωϋσῆς ἂν ξαναρχότανε στὸν κόσμο καὶ τὴν εἶδε μὲ τὰ μάτια σύγχρονα τοῦ Ὁρφέα, μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς πλέριας Ποίησης, ὡς τῆς μόνης γνήσιας δύναμης πού θά μπορούσε νὰ συμφιλῶσει ἀκόμα σ' ἓνα πνεῦμα τέλειᾶς συνεννόησης τούς ἀνθρώπους...

Κυρίες, κύριοι,

Τὴν ὥρα τοῦτῃ πού τελειῶνω αὐτὴ τὴν ὁμιλία μου ἓνα μῆνυμα ἔχει ἤδη φθάσει ὅπου μᾶς γεμίζει ἀπὸ τὴ γλυκύτερη κι ἱερότερη συγκίνηση καὶ πού τὸ ἀκολουθεῖ ἀμέσως ἔπειτα ἓνα ἄλλο μῆνυμα τῆς πιὸ μεγάλης σημασίας:

Ἀπὸ τὴ Συναγωγὴ τῆς Ναζαρέτ, λένε πού ἀκούστηκε φέτος τὰ Χριστούγεννα μιὰ ἐκπομπὴ ὅπου συμπεριλάβαινε στοὺς ἰουδαϊκοὺς τῆς ὕμνους, ὕμνους γιὰ τὴ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ.

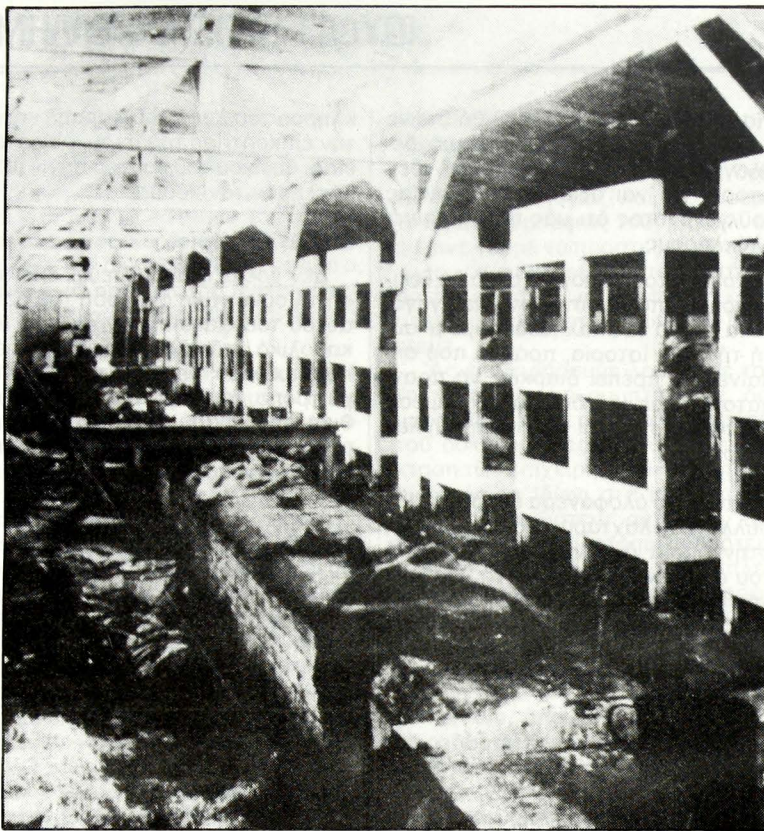
Καὶ σύγχρονα ἔρχεται τὸ μῆνυμα ὅτι τὸ νέο Κράτος τοῦ Ἰσραὴλ, ἀρχίζει πιά νὰ παίρνει τὴν ἱστορικὴ ὄντοτάτη, πού δίχως ἄλλο προορίζεται νὰ ἔχει ἰδιαίτερα ἠθικὴ βαρύτητα στὴ ζύμωση τοῦ ὅλου πού ἀνατέλλει κόσμου.

Μανέ! Θεκέλ! Φαρές!

(Ἀριθμός! Βάρος! Μέτρο!)

ἢ μὲ λόγια προσιτότερα σέ ὅλους μας: Δικαιοσύνη! Οἰκονομία! Ἐπιστήμη!

Εἶν' ἓνα σύνθημα πού δίνεται σὰ μαγικὸ προμῆνυμα στὸν κόσμο ὅλο σήμερα, ἀναβαφτισμένο ὡς δύναμη κι ὡς νόημα, ἀπὸ τὸ πάθος καὶ τὸν πόνο ὁλόκληρης τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραὴλ. Κι ἂν μέσα μου ρωτήσω, ποῖο εἶναι τάχα τὸ χλωμό αὐτὸ χέρι, πού μᾶς ξαναφέρνει αὐτὸ τὸ σύνθημα ἀπ' τὰ βᾶθη τῶν αἰώνων, δὲν διστάζω ὁλότελα, ν' ἀναγνωρίσω πῶς αὐτὸ τὸ χέρι, εἶν' ὄσφαλτα τὸ χέρι τοῦ Rene Μαρδοχαίου Guastalla!

ΑΟΥΣΒΙΤΣ

Εἰς μνήμην

Ἡ εἰκόνα εἶναι ἀναλλοίωτη.

Καὶ ποιὸς νὰ τὴν ξεχάσει;

Βουβοί - λυπημένοι περνούσανε μπροστά μας

ἀπὸ τὴν Ἐγνατία ὁδὸ οἱ δυστυχεῖς Ἑβραῖοι.

Καραβάνι θλιβερό στὴν ἐρημιὰ ὡς περνάει.

Μᾶς χαιρετούσανε κρυφὰ μὲ μιὰ λοξὴ ματιὰ
μὴν τους ἰδοῦν οἱ τύραννοι καὶ τούς ποδοπατήσουν.

Κατάδικοι δίχως καμιὰ τους δίκη.

Ἀρχοντες ἦταν τραγικοὶ πού χάνανε τὰ πάντα

Κι ἄλλοι φτωχοὶ μὰ πλούσιοι στὴν καρδιά.

Τούς φόρεσαν τὸ κίτρινον ἀστέρι

γιὰ σῆμα μιᾶς διάκρισης ἀνθρώπων ἀπ' ἀνθρώπους.

Λές κι ἦταν κάφροι ἢ Μαμελοῦκοι

Λές κι ἦτανε πολῖτες κατώτερης ποιότητος.

Κι ὅταν ἀπομακρύνθηκαν πιὸ πέρα ἀπ' τὸ βαρδάρη

ἦταν ἡ ὥρα πού ἐσβυνεν τ' ὄνειρο μιᾶς φυλῆς.

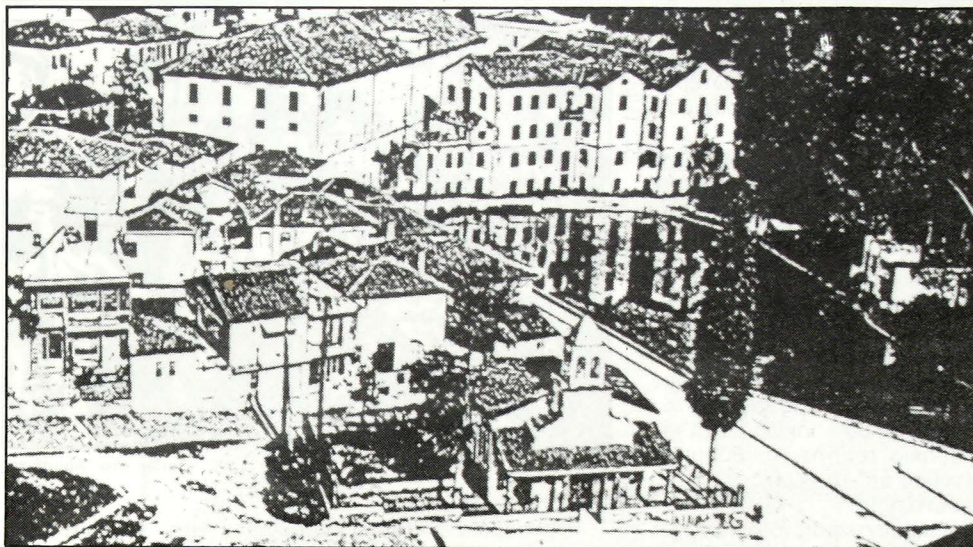
Ἐνα ὄνειρο πολύχρωμο μὲς τὴ Θεσσαλονίκη.

Ἐπεσε νεκρικὴ σιγή. Πενθοῦσε ἡ πόλη μας

αὐτὴ πού τούς ἀγκάλιαζε μὲ μητρικὴ στοργή.

**Εὐάγγελος Σουλτάνης
Θεσσαλονίκη**

Σημείωση: Τὸ ποίημα αὐτὸ γράφηκε ὅταν ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα Θεσσαλονίκης ἔκανε μνημόσυνο στὴν ἱερὴ μνήμη τῶν 50.000 Ἑβραίων πού θανατώθηκαν ἀπ' τοὺς Ναζί.

ΔΡΑΜΑ: Στο χώρο αυτό υπήρχε μία καπναποθήκη στην οποία συγκεντρώσαν οι Βούλγαροι τούς Δραμινούς Έβραίους και τούς οδήγησαν στον άφανισμό. Σήμερα (1988) δεν υπάρχει αυτό τό καπνομάγαζο. Καταστράφηκε όλοσχερώς πριν λίγα χρόνια από πυρκαϊά. (Φωτογραφία Διον. Αναγνωστοπούλου από τό προσωπικό του αρχείο).

‘Η «τελική λύση»

‘Η τραγωδία τών Έβραίων της Δράμας

Του κ. ΔΙΟΝ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ζούσαν στη Δράμα, μέχρι τόν Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, κάπου 1200 Έβραίοι. ‘Η συμβίωση μέ τούς άλλους κατοίκους ήταν άρμονική. Είχαν τίς φιλίες τους, τό χιούμορ τους, τή θυμοσοφία τους κι ήταν σωστοί στίς συναλλαγές τους. Μερικοί άπ’ αυτούς ήταν εϋποροι έπιχειρηματίες, άλλοι ήταν βιοτέχνες, μικρέμποροι, τεχνίτες καί, άρκετοί, φτωχοί μεροκαματιάηδες. Κι ή ζωή κυλούσε ήρεμα, όπως γιά όλους τούς άλλους “Έλληνες.

Όταν μπήκαν στή χώρα μας οί Ναζί, τό έβραϊκό στοιχείο πάγωσε, γιατί μάντευε ότι τό περίμεναν άγριες μέρες. Στην περιοχή μας είχαμε βουλγαρική κατοχή. Μερικές έβραϊκές οικόγένειες έφυγαν νοτιότερα, οί υπόλοιπες έμειναν έδω.

Οί Ναζί είχάν καταστρώσει τό σατανικό σχέδιο έξόντωσης τών Έβραίων, τήν περιβόητη «τελική λύση». Στην περιοχή, σάν πρώτο μέτρο, ήταν ή άπογραφή τών Έβραίων κι έπρεπε νά φέρουν όλοι πεντάλφα (τό άστρο του Δαυίδ) στό πέτο.

Στίς έξώθυρες τών έβραϊκών σπιτιών έβαλαν πινακίδες μέ πεντάλφα καί τ’ όνομα του άρχηγού τής οίκογένειας, στά βουλγάρικα.

Κι έβλεπες ανθρώπους σημαδεμένους, λές κι ήταν λεπρόι, κι έβλεπες σπίτια σημαδεμένα, λές κι ήταν σέ καραντίνα...

Θυμάμαι πολύ έντονα ένα άγνωστό μου έβραϊόπουλο 15 - 16 ετών, πού έμοιαζε νά ‘ταν μόλις 12 ετών. Ήταν αδύνατο, χλωμό, τά ποδαράκια του, όπως όλων μας τότε, θαρρείς κι ήτανε καλαμένα. Είχε δύο μαύρα ζωηρά μάτια, δέν ξεχνιέται εκείνο τό βλέμμα... καί σ’ ένα χάρτινο

κουτί είχε μερικά πακετάκια ξυραφάκια γιά πούλημα...

Κάθε τόσο κοίταζε τό πεντάλφα στό πέτο του τριμένου σακακιού του, τό ταίριαζε καί διαισθανόσουν πώς αυτό τό παιδί ένιωθε περήφανο πού ήταν σημαδεμένο μέ τό άστρο του Δαυίδ... Μέσα στή δίνη τής έσχάτης εξαθλίωσης καί του άδικου κατατρεγμού, οί ώραιες, οί αδούλωτες ψυχές, στέκονται όλόρθες...

Κάποτε κυκλοφόρησε ή τρομερή είδηση. Οί Βούλγαροι, μέ έντολή τών Γερμανών, συγκεντρώνουν όλους τούς Έβραίους σέ μία καπναποθήκη, δίπλα στή λίμνη τής ‘Αγίας Βαρβάρας. Στιβαγμένοι εκεί μέσα άνδρες, γυναίκες, παιδιά, κονταροχτυπιόνταν μέ τή μοίρα τους. Σάν τ’ άρνιά πού τά ξεχωρίζουν οί τσομπάνηδες τό Πάσχα γιά τή σφαγή...

Τά πρωινά βγαίνουν οί γυναίκες μέ αύστηρή συνοδεία στή διπλανή λιμνούλα γιά νά ίκανοποιήσουν τίς ανάγκες τής οίκογένειας σέ νερό. Τότε είδα γιά πρώτη φορά γυναίκες νά φορούν πανταλόνια. Ήταν μερικές Έβραϊοπούλες πανέμορφες, πού προσπαθούσαν οί καμμένες μέ τά μακριά πανταλόνια καί μέ κάθε άλλο τρόπο, νά “μην μπουν” στό μάτι του κατακτητή καί νά ‘χουν κι άλλες ιστορίες...

Μάθαμε, μετά λίγες μέρες, ότι θά τούς μετέφεραν, άγνωστο πού. Πολλοί Έλληνες κατέβηκαν γιά νά άποχαιρετίσουν τούς δύσμοιρους συμπατριώτες.

Μέ αύστηρότατη συνοδεία ξεκίνησε ή τραγική φάλαγα γιά τό μαύρο καί σκοτεινό άγνωστο. Πήγαιναν πεζοί πρós τό σιδηροδρομικό σταθμό πού απέχει περίπου 2 χιλιόμετρα.

Βάδιζαν προς τόν Γολγοθά τους. Οι πιο ηλικιωμένοι έσπερναν με δυσκολία τα πόδια τους. Ήταν και μερικοί άρρωστοι που τους κουβαλούσαν στα χέρια οι νεώτεροι. Ήταν και παιδιά βυζανιάρικα, βρέφη που κλαψούριζαν, ή έκλαιγαν σπαρακτικά...

Οι μεγάλοι προσπαθούσαν να διατηρήσουν την ψυχραιμία τους. Οι πιο πολλοί βύθιζαν το βλέμμα τους μπροστά, μακριά. Μιά θανάσιμη αγωνία σκίαζε τα πρόσωπά τους λές κι έβλεπαν, εκεί στο βάθος του ορίζοντα, τό Χάρο, με τη μορφή του Χίτλερ, να τους περιμένει μ' άνοιχτές τις παγερές του αγκάλες.

Οι Έλληνες τους αποχαιρετούσαμε και προσπαθούσαμε να τους δώσουμε κουράγιο. Μερικοί φρουροί, ανέχονταν αυτή μας την έκφραση συμπόνιας. Άλλοι όμως, ιδίως όταν ήταν κοντά οι αξιωματικοί τους, έστρεφαν πάνω μας άπειλητικά τα όπλα τους και μäs έβριζαν...

Σε κάποια στιγμή είδα κάποιον κυρ - 'Ιακώβ με τη γυναίκα του και τὰ πέντε παιδάκια του. Λέω αὐθόρμημα τῆς μάνας μου πού μέ κρατοῦσε ἀπ' τό χέρι:

— 'Ο κυρ - 'Ιακώβ, ὁ σωματῆζης!

Ήταν μεσήλικας Έβραίος με πέντε παιδιά και φτώχεια με τό τσουβάλι. Φίλος τοῦ πατέρα μου, κάθε ἀνοιξη καί φθινόπωρο μäs τακτοποιοῦσε τῆς ξυλόσομπες.

Έκείνος μ' ἄκουσε καί γύρισε τό πρόσωπο πρὸς τό μέρος μäs. Κούνησε τό κεφάλι εὐγενικά σέ χαιρετισμό, ἐμεῖς κουνήσαμε τὰ χέρια κι εἶπε ἡ μάνα μου: «Υπομονή, κι αὐτό θά περάσει». Έκείνος ἔκανε μιά προσπάθεια νά χαμογελάσει. Ἀλλά δέν ἦταν χαμόγελο ἐκεῖνο, ἦταν ἕνα πικρότατο παράπονο, ἕνα μεγάλο **γιατί...**

Σε λίγο τὰ παιδιά, τὰ Ἑλληνόπουλα, ἔγιναν πιο ἐκδηλωτικά, ἄρχισαν νά σπρώχνονται γιά νά δοῦν καλύτερα καί λέγανε:

— Νάτος, νάτος ὁ παγωτατῆζης! Τόν είδα...

Ήταν ἕνας τριανταπεντάρης. Κάθε καλοκαίρι, ντυμένος σ' ἄσπρα, γύριζε στίς γειτονιές καί πουλοῦσε παγωτό. Ἀπό 'να ξύλο στούς ὤμους του κρεμόταν ἀπ' τή μιά μεριά ἕνα βαρελάκι πού εἶχε μέσα τό παγωτό καί γύρω τριμμένο πάγο κι ἀπ' τήν ἄλλη ἦταν, ἄς πούμε, ὁ μπουφές. Ποτήρια, κουταλάκια, χουνάκια, φύλλα γιά τὰ κασσάτα, νερό γιά νά ξεπλένει τὰ ποτήρια.

Με τή διαπεραστική φωνή του ξεσήκωνε τόν παιδόκομο.

— Καϊμάκι παγωτό. 'Ο παγωτατῆζης. "Όλο κρέμα κι ὀλο σοκολάτα...

Εἶχε μάθει ὁλωνῶν μäs τὰ ὀνόματα. Μäs πείραζε, μäs ἔλεγε ἀστεῖα... Τώρα τόν βλέπαμε ἀλλιῶς. Εἶχε τό μικρότερο παιδί στήν ἀγκαλιά του, σ' ἄλλο χέρι εἶχε ἕνα μπουγαλάκι ρούχα, κι ἕνα παιδάκι 7 - 8 ἐτῶν βάδιζε κοντά του κρατώντας τόν ἀπ' τό πανταλόνι. Δίπλα στή γυναίκα του μ' ἄλλο ἕνα μικρό στήν ἀγκαλιά, προσπαθοῦσε νά συγκρατήσει τὰ δάκρυά της...

Εμεῖς τὰ παιδιά ξεφωνίζαμε — μήπως ἀντιλαμβανόμασταν τό μέγεθος τῆς τραγωδίας τους;

— Γειά σου παγωτατῆ!

Έκείνος ὁ ἄμοιρος μäs κοίταζε δακρυσμένος μέ τό πιο πονεμένο βλέμμα τοῦ κόσμου καί προσπαθοῦσε νά μäs χαμογελάσει. Τόν ἀκούσαμε πού εἶπε:

— Γειά σας, γειά σας... μέ πνιγμένη φωνή. Δέν θά ξαναφάτε παγωτό μου... καί τόν πήραν οἱ λυγμοί...

Μäs πήραν κι ἐμäs τὰ κλάμματα, βλέποντας τό φίλο μäs νά κλαίει, χωρίς νά καταλαβαίνουμε τί νόημα εἶχαν τὰ λόγια του. Ρωτήσαμε τῆς μανάδες μäs κι ἐκεῖνες μäs ἐξήγησαν, ὅσο μπορούσαν, γιατί δέν θά ξανατρώγαμε

Παιδιά στό "Αουσβιτς."

τό παγωτό του. Κι ἐμεῖς καταλάβαμε...

Τήν πορεία ἔκλεινε ὁ Σαμουγιάς. Ήταν ἕνας «τύπος» τῆς Δράμας, πενηντάρης. Ζοῦσε μόνος ' ἕνα μισοσκότεινο δωμάτιο - τρώγλη, σ' ἕνα χάνι. Ήταν πειραχτήρι, ἀλλά ἤθελε καί νά τόν πειράζουν. Δέν περνοῦσε ἀπό γειτονιές πού δέν τόν πειράζαν.

— Έκεῖ, ἔλεγε, δέν ἔχει ἀνθρώπους...

Ἀκόμη καί σήμερα στή Δράμα — μετά σαράντα τόσα χρόνια... — ἂν κάποιος προκαλεῖ γιά νά τόν πειράξουν, τόν λένε Σαμουγιά.

Αὐτόν, λοιπόν, τόν Σαμουγιά οὔτε πού τοῦ ἔδωσαν σημασία οἱ Βούλγαροι. Δέν τόν πήραν. Δέν ἤξεραν ὅτι εἶναι Έβραίος. "Όταν ὅμως ξεκίνησε ἡ φάλαγγα, πῆγε χῶθηκε κι αὐτός στή γραμμή, τελευταῖος.

Τόν ἐδίωχναν, αὐτός δέν ἔφευγε.

— Κι ἐγώ εἶμαι Έβραίος, ἔλεγε. "Όπου ὅλο τό Τζιντιό (ἐβραϊκός κόσμος) κι ἐγώ. Καί χαμογελοῦσε ἱκανοποιημένος, χαιρετώντας τούς πολυάριθμους "Ελληνες φίλους του, γνωρίζοντας, ὡστόσο, ὅτι πηγαίνει κάπου ὄχι, βέβαια, γιά καλοπέραση ἀλλά ἴσως γιά τό χαμό...

Τή στιγμή ἐκείνη ἡ ἐβραϊκή ψυχή τοῦ ἀσheimου καί περιφρονημένου Σαμουγιά, ὀρθώθηκε κι ἔγινε πύργος δυσθεώρητος, μετέωρο.

"Όταν χάθηκαν στή στροφή τοῦ δρόμου καί οἱ τελευταῖοι τῆς θλιβερῆς ἐκείνης συνοδείας φύγαμε, ὅλοι κλαίγοντας. Διαισθανόμεσταν, ἤμασταν σίγουροι, ὅτι δέν θά τούς ξαναβλέπαμε. Κι οἱ Βούλγαροι πολῖτες, εἶχε ἐποικισθεῖ ἡ περιοχή μäs ἀπ' τούς Βουλγάρους, πού παρακολουθοῦσαν μαζί μäs τούς Έβραίους πού ὀδηγοῦνταν στήν ἐξόντωση, δέν ἔκρυβαν τή θλίψη τους καί τὰ δάκρυά τους.

Τέτοιος συγκλονιστικός χωρισμός θά ράγιζε καί πέτρες...

Έκείνους τούς Έβραίους τούς ταξίδεψαν, σ' ἕνα ταξίδι χωρίς γυρισμό. Δέ γύρισε κανένας τους...

Ἀπό φίλο Έβραῖο ἔμαθα ὅτι τούς συμπατριῶτες μäs Έβραίους δέν τούς πήγαν στό κρεματορία, ἀλλά τούς ἔβαλαν σ' ἕνα καράβι καί τό βούλιαξαν, μ' ὅλες αὐτές τῆς ψυχῆς, στό Δούναβη...

Τέτοια μεταχείριση εἶχαν ἀπό... «ἀνθρώπους». Τέτοια «λύση» ἐπιλέχθηκε γι' αὐτούς...

Πόσο ἀποθηριώνεται ὁ ἀνθρωπος, ὅταν ἀπογυμνωθεῖ ἀπό κάθε ἴχνος ἀνθρωπιάς...

Θεέ μου, Θεέ μου, ἐξανθρώπισε τόν ἀνθρωπο...

ΑΟΥΣΒΙΤΣ:

Τό πιό μακάβριο στρατόπεδο συγκέντρωσης

Ο χρόνος, λένε, ξεθωιάζει τα περασμένα, τα καταχωνιάζει στη λησμονιά και τα εξαφανίζει ολότελα. Μά σαν κείνα είναι γραμμένα, είναι αποτυπωμένα πάνω στον άψυχο κόσμο κι είναι συνδεδεμένα μέ τόπους και μέ πράγματα, τότες ό χρόνος δουλεύει από μόνος του στην αποκάλυψή τους, στη διατήρησή τους, στη μεταμόρφωσή τους σέ άσβεστες μνήμες. Κι όσο ό χρόνος κυλάει, τόσο τά ζωντανεύει στό ανθρώπινο θυμητικό και τούς δίνει ψυχή και νόημα.

Κάτι τέτοιο έγινε και μέ τό "Αουσβιτς".

Οί καταυλισμοί, τά κελιά, οί ματώβρεχτοι τοίχοι, τά κρεματόρια, οί θάλαμοι άερίων, τά χιλιάδες παιδικά πάπουτσάκια, τά θανατερά σύνεργα, όλακερο τό στρατόπεδο εξόντωσης κάθε μέρα πού περνάει, στ' αντίκρισμά του, όλο και πιό πολύ σέ πισωγυρίζει σ' εκείνο τό γιομάτο φρίκη και τρόμο «χτές» του πιό άπαίσιου χιτλερικού εγγλήματος, σέ σταματάει στό αντιφατικό και ταραγμένο «σήμερα» και ξανοίγει τή σκέψη σου στό «αύριο».

Σέ λίγο κλείνουν 46 χρόνια από τή μέρα πού ό άρχιεγκληματίας Χίτλερ ύπογραψε τή διαταγή γιά τό στήσιμο

του πιό μακάβριου και πιό τραγικού «στρατοπέδου συγκέντρωσης» στό "Αουσβιτς. Κι όμως ό χρόνος όχι μόνο δέν κατάφερε νά ρίξει στή λήθη, νά ξεθωιάσει τό άποτροπιαστικό εκείνο έγκλημα των χιτλερικών, μά αντίθετα τό έκανε νά φανερωθεί όλοκάθαρα σ' όλη του τή διάσταση. Κι ή ανθρωπότητα δέν σταμάτησε ίσαμε τώρα νά τό θυμάται κι οί πένες νά γράφουν γιά κείνο.

Πραγματικά, όσα χρόνια κι άν περάσουν, ποτέ δέν πρέπει νά πάσουμε ν' αναφερόμαστε σ' εκείνη τήν τραγική ιστορία του "Αουσβιτς".

Σ' εκείνη τήν ιστορία του πιό άπαίσιου, του πιό άκατανόητου έγκλήματος του αιώνα μας, πού όδήγησε τούς δικαστές τής Νυρεμβέργης — γιά νά εκφράσουν τήν τρομερή φρίκη του — νά τό χαρακτηρίσουν μέ τόν όρο «γενοκτονία», καθώς γράφει ό Πολωνός Kazimierz Smolen σ' ένα γραπτό του μέ τίτλο: «Τό "Αουσβιτς πολεμάει». Κι είναι ανάγκη και χρέος μας νά αναφερόμαστε σ' εκείνο τό «προμελετημένο ειδεχθές έγκλημα» των ναζί, γιατί πρέπει: Οί λαοί νά τό θυμούνται πάντα κι οί Πολωνοί νά μην τό ξεχνάνε ποτέ.

Θέλοντας λοιπόν κι εγώ νά εξυπηρετήσω αύτή τήν ανάγκη και νά κάνω

τό χρέος μου, έβαλα καθήκον μου σαν έλάχιστο φόρο τιμής στό έκατομμύρια τραγικά θύματα του χιτλεροφασισμού, νά αναφερθώ στό τραγικό "Αουσβιτς, ύστερα από μιά επίσκεψή μου σ' αυτό.

Ποιό ήταν τό άποτροπιαστικό κι άπάνθρωπο έγκλημα των ναζί στό "Αουσβιτς;

Δέν πιστεύω πώς ύπάρχει ανθρωπινό μυαλό να τό φανταστεί και πένα νά τό περιγράψει.

Κι αυτό, γιατί μόνο ένα διεστραμμένο μυαλό μπορούσε νά έπινοήσει μιά τέτοια μαζική εξόντωση άθώων ανθρώπων και μιά έγκληματική ψυχή ν' άντέξει νά τήν πραγματώσει.

Και τό διεστραμμένο μυαλό πού «έμπνεύστηκε» κείνο τό τρομερό έγκλημα τόν Γενάρη του 1940 — ύστερα από τήν κατάληψη τής Πολωνίας — ήταν ό συγγόνος διοικητής των "Ες - "Ες στή Wroclaw πού άκουγε στό όνομα "Ερικ Φόν ντεμ Μπάχ - Ζελέφσκι.

Αυτός ήταν εκείνος πού τό σχεδίασε, τό μελέτησε και τό όργάνωσε και ό έγκληματίας Χίτλερ ήταν εκείνος πού έβαλε τήν ύπογραφή του γιά νά πραγματοποιηθεί και τέλος ό άπαίσιος Ρούντολφ Χός ήταν ό δήμιος

“Αουσβιτς: Στόν καθένα αυτό που του άνήκει, έγγραφε ή έπιγραφή

πού ανέλαβε τήν εκτέλεσή του.

... Ήταν ένα άπριλιάτικο πρωινό πού οι κάτοικοι του “Αουσβιτς, έντρομοι κι άπορημένοι, είδαν νά φτάνει άπό τό πρόστειο Ζάσολα ό Ρούντολφ Χός, ό κατοπινός διοικητής τής φρουράς του στρατοπέδου, φέρνοντας μαζί και τά πρώτα θύματά του, 728 Πολωνούς πατριώτες.

Πρώτη δουλειά τών ναζί, μέ διαταγή του Χός, ήταν νά ξεριζώσουν βίαια τούς κατοίκους τής περιοχής και σέ συνέχεια νά γκρεμίσουν τά σπίτια τους γιά ν’ άπομονώσουν τό στρατόπεδο έξόντωσης πού θά στήνανε. Σέ τοῦτο τό στρατόπεδο, πού φτιάχτηκε μέ ύποχρεωτική άγγαραία τών πρώτων κρατούμενων Πολωνών πατριωτών, στριμώχτηκαν ως τά τέλη του 1941 πάνω άπό 28.000 αϊχμάλωτοι, όμηροι κι άλλοι συλληφθέντες. Άνάμεσά τους ήσαν και 10.000 Σοβιετικοί αϊχμάλωτοι πού οι 1.000 άπ’ αὐτούς εκτελέστηκαν τīs πρώτες κιόλας μέρες ύστερα άπό μία σύντομη άνάκριση.

“Αν άρχικά τό στρατόπεδο του “Αουσβιτς φτιάχτηκε γιά τούς Πολωνούς, οι ναζί άρχισαν νά μεταφέρουν σ’ αυτό άδιάκοπα Τσέχους πατριώτες, Έβραίους άπ’ τήν “Ανω Σιλεσία, τή Γαλλία, τή Σλοβακία, τήν “Ολλανδία, τό Βέλγιο, τήν “Ιταλία και Έλλάδα.

Νούμερα!

Από τīs μαρτυρίες πού υπάρχουν μαθαίνουμε πώς χώριζαν τούς κρατούμενους σέ δύο κατηγορίες, τούς ίκανούς γιά δουλειά και στούς “άνίκανους”. Σάν τέλειων

τό ξεχώρισμά τους διατάζανε νά εγκαταλείψουν όλα τά υπάρχοντά τους, νά γυμνωθούν, νά φορέσουν τήν ειδική στολή του κρατούμενου και νά ράψουν στό άριστερό μέρος τής μπλούζας και του παντελονιού τό νούμερό τους.

Άπό κείνη τή στιγμή γιά τούς ναζί οι κρατούμενοι πατριώτες και Έβραίοι ήσαν μόνο ένα νούμερο και τίποτα άλλο. “Ετσι τούς βλέπανε, έτσι τούς φερόσανε κι έτσι τούς μεταχειριζόσανε.

Αργότερα κείνο τό νούμερο του καθένα άποτυπωνότανε μέ τατουάζ στό βραχίονά του.

Αυτό μās τό λέει ξεκάθαρα ό άξέχαστος ποιητής μας Τάκης “Ολύμπιος: «“Αν εκείνο τό κτήνος σημάδεψε / στό μπράτσο της τό 40382 / είναι γιατί πρέπει νά τή γνωρίζει, / είναι γιατί ή “Ελσα άντέχει στή δουλειά. / “Η “Ελσα άντέχει στό θάνατο”.

Κείνο τό νούμερο 40382, τά χιλιάδες νούμερα στά μπράτσα τών πατριωτών, άντρες, γυναίκες, παιδιά, άδιάκριτα, πού είχαν φυλακίσει στό “Αουσβιτς οι χιτλερικοί, ήσαν γιά κείνους ή “άπλήρωτη εργασία” πού τούς χρειαζόταν. Γιά τοῦτο ή Κομαντατούρα του στρατοπέδου, σέ συνενόηση μέ τήν εταιρεία IG - Farbenindustrie, άποφάσισε νά μεγαλώσουν τό στρατόπεδο και νά χτίσουν ένα χημικό εργοστάσιο.

Γιά τήν πραγμάτωση κείνου του σχεδίου τών χιτλερικών, ύποχρεώθηκαν νά δουλεύουν οι κρατούμενοι έξαντλητικά, κάτω άπό τīs πιό σκληρές κι άπάνθρωπες συνθήκες, πού τελικά τούς όδηγούσαν στόν θάνατο.

Στιβαγμένοι οι χιλιάδες κρατούμενοι μέσα σέ ακατάλληλα και άθυγια παράπηγματα, δίχως θέρμανση, δίχως δίκτυα νερού και άποχέτευσης και δουλεύοντας όλημερίς κάτω άπό άθλιες καιρικές συνθήκες άργοπέθαιναν άπ’ τήν πρώτη κιόλας μέρα πού τούς κλείνανε στό στρατόπεδο του “Αουσβιτς.

Μά νά ήταν μόνο αυτό πού έφερνε τό θάνατο! Ήταν και ή σαδιστική και χτηνώδικη συμπεριφορά του διοικητή τής φρουράς του “χασάπη” Χός. Είχε διατάξει, “γιά νά κρατιώνται σέ φόρμα” οι κρατούμενοι νά κάνουν ύποχρεωτικά και λίγο “σπόρ”.

Τί τραγική ειρωνία, αλήθεια! Τί ντροπή γιά τόν άνθρωπο! Χαράματα βάζανε τούς όμήρους στή γραμμή, τούς αναγκάζανε νά τρέχουν, νά κυλιούνται στό χώμα, νά ζυγιάζονται σέ ίδια γραμμή και νά τραγουδάνε γερμανικά τραγούδια γιά ώρες πολλές μέ τήν άπειλή του όπλου. Κι αυτά τά βασανιστήρια, πού όδηγούσαν άρκετούς στό θάνατο, τά όνομάζανε ειρωνικά “σπόρ”.

Στερνά, όσους καταφέρνανε νά επιζήσουν, ύστερα άπό τά έξαντλητικά “σπόρ”, τούς στέλνανε νά συνεχίσουν τīs ξεθεωτικές άγγαραίες δίνοντάς τους τό όνομα “κομάντος”. Και μαζί μ’ αυτά τά βασανιστήρια έρχόταν κι ό ύποσιτισμός κι οι διάφορες άρρώστιες γιά νά βοηθήσουν στόν έρχομό του θανάτου γρηγορότερα.

Άπό τά έπίσημα στοιχεία φαίνεται πώς τό 75% άπό τούς κρατούμενους δέν είχε έλπίδα ζωής μεγαλύτερη άπό 4 - 6 μήνες. Άπό τόν ύποσιτισμό οι

όμοιοι του στρατοπέδου χάνανε 50-70% από τό κανονικό τους βάρος και μεταμορφωνόντουσαν σε «φυτά» πού δέν θυμόσαν μήτε τό όνομά τους. "Όλους αυτούς οί Γερμανοί τούς άποκαλούσαν «μουσουλμά-νους» και στούς στέλνανε στό «άναρωτήριο» όπου οί «νοσοκόμες» τούς δολοφονούσαν μέ μία ένεση φαινόλης, άφού προηγούμενα «σοφοί γιατροί» τών "Ες- "Ες κάνανε πάνω τους ένα σωρό πειράματα.

Ό Kagimierz Smolen στήν περιγραφή του γιά τό στρατόπεδο συγκέντρωσης στό "Αουσβίτς αναφέρει πώς οί καθηγητής Carl Clauberg και Uosty Tgufnaj κάνανε πειράματα στούς άρρωστους κρατούμενους γιά νά πετύχουν μία μέθοδο γρήγορης βιολογικής εξόντωσης τών Σλάβων. "Ενας άλλος Γερμανός, ό δόκτωρ Z. Mengele έκανε πειράματα σε διδυμα παιδάκια "Εβραίων και σιγγάνων. Ό δόκτωρ H. Vetter έκανε πειράματα γιά διάφορα φάρμακα της Bayer, όπως π.χ. τό 3582, τό Rutenol κ.λπ. Κι ό δόκτωρ Bruno Beger, στά 1943, ξεχώρισε πάνω από 100 κρατούμενους μέ σκοπό νά τούς δολοφονήσουν και μέ τούς σκελετούς τους νά «πλουτίσουν» τό "Ανατομικό "Ινστιτούτο του Στρασβούργου.

Και σάν νά μή φτάνανε όλες αυτές οί εξοντώσεις από τίς άρρώστιες, τίς επιδημίες, τίς εξαντλητικές εργασίες, τήν πείνα, τά ανατριχιαστικά πειράματα και τά άπάνθρωπα βασανιστήρια, τά ανθρωπόμορφα τέρατα του χιτλεροφασισμού γιά νά χορτάσουν, γιά νά συμπληρώσουν τό έργο της «γενοκτονίας» καταφεύγανε και στις όμαδικές εκτελέσεις όμήρων. Στο «μπλόκ 11», ένα από τά τρανικότερα του στρατοπέδου, τουφεκίσανε πάνω από είκοσι χιλιάδες Ρώσους αϊχμαλώτους και Πολωνούς.

Τά κρεματόρια

Ομως ή δίψα γιά τό έγκλημα ήταν τέτοια πού τελικά όδήγησε στή δημιουργία τών γνωστών «κρεματοριών» μέ τούς θαλάμους αερίων και τούς φούρνους.

Οί τρομεροί εκείνοι «θαλάμοι αερίων» είχαν γραμμένη στό πάνω μέρος της πόρτας τήν παραπλανητική λέξη «ντούς».

Μέσα σ' αυτούς τούς «θαλάμους αερίων» στριμώχνανε άσφυκτικά τά τραγικά θύματά τους όλόγυμνα — γέροντες, παιδιά, γυναίκες — σφαλοῦσαν τήν πόρτα κι άφηναν τό θανατη-

Η ανθρώπινη ζωή δέν είχε καμία σημασία.

φόρο αέριο νά δουλέψει γιά λογαριασμό τους.

Μέσα σε λίγα λεπτά ό θάλαμος ήταν γεμάτος πτώματα, πού σε συνέχεια οί «ίκανοί γιά δουλειά» κρατούμενοι εξαναγκάζονταν από άντρες του αρχιδήμιου Χός νά τά μεταφέρουν στούς φούρνους γιά νά εξαφανίσουν τά ίχνη τών εγκλημάτων τους.

Ό δικαστής Jean Sehn κι ό αντι-σαγγελέας Edward Pechalski, μέλη της Γερμανικής "Επιτροπής "Ερευνας γιά τά χιτλερικά έγκλήματα στήν Πολωνία, ύπολογίσανε πώς οί εκτελεσμένοι στα κρεματόρια του "Αουσβίτς Birkenau μ' αυτόν τόν τρόπο φτάσανε τό λιγότερο τά τέσσερα εκατομμύρια.

Αυτή είναι σε συντομία ή τραγική ιστορία του Κ.Λ. "Αουσβίτς, πού δέν γνώρισε παρά μόνο ένα χαρμόσυνο γεγονός, τό γεγονός της άπελευθέρωσης τών κρατουμένων από τόν Κόκκινο Στρατό στις 27 Γενάρη του 1945 και πού χαιρετίστηκε από κείνους, πού είχαν τήν τύχη νά επιζητήσουν ίσαμε κείνη τή μέρα μέ τούτα τά λόγια:

«"Εμείς οί διασωθέντες κρατούμενοι / — χρωστάμε τή ζωή μας στή γενναιότητα του Κόκκινου Στρατού / και πληροφορούμε τήν παγκόσμια κοινή γνώμη και όλες τίς κυβερνήσεις νά τόν ευχαριστήσουν από μέρους τους / και από μέρους μας».

Κι έμεις μέ τή σειρά μας φωνάζουμε μαζί μέ τόν άξέχαστο ποιητή Τάκη "Ολύμπιο: «Τούτη ή Ιστορία του "Αουσβίτς είναι: 40382/ Είναι τό νούμερο γερμανικής ντροπής / πάνω στό μπράτσο της "Ελσας / Είναι τό στίγμα ενός λαού. / Είναι τό λέρωμα της ιστορίας».

Σταύρος Καλιφιώτης

(Από τόν «ΡΙζοσπάστη», 4.1.1987)

ΧΡΟΝΙΚΑ

זכרון

ΟΡΓΑΝΟ
ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος

σύμφωνα μέ τό Νόμο:

Ό Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ.

Ίωσήφ Λόβιγγερ

Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

ΜΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ 1942 ΓΙΑ ΤΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ
1912-1940

Ανάτυπο από τα Πρακτικά του Συμποσίου
«Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΜΕΤΑ ΤΟ 1912»
(1 - 3 Νοεμβρίου 1985)

Είναι γνωστή η τραγική μοίρα που έπληξε το Εβραϊκό στοιχείο της Θεσσαλονίκης στη διάρκεια της κατοχής. Αυτό που θα πρέπει να επισημά-
νουμε εδώ είναι ότι οι Ναζί δεν περιορίστηκαν στον αποδεκατισμό μίας
πολύάνθρωπης Κοινότητας που είχε τιμηθεί με τον τίτλο της μητέρας του
Ισραήλ, αλλά επιδίωξαν ταυτόχρονα να εξαφανίσουν κάθε στοιχείο που θα
μαρτυρούσε για την ιστορία της. Έτσι, λίγο πριν ολοκληρωθεί το εγχείρημα
της εκτόπισης του Εβραϊκού πληθυσμού της συμπρωτεύουσας στα στρατό-
πεδα του θανάτου, οι κατακτητές παράδωσαν στις φλόγες τις πλουσιότερες
βιβλιοθήκες, που είχαν προηγούμενα λεηλατήσει, και το αρχείο της Ισραη-
λιτικής Κοινότητας¹, με εξαίρεση λίγους φακέλλους που, άγνωστο για ποιο
λόγο, συσκευάστηκαν και μεταφέρθηκαν στη Γερμανία. Μέρους των φακέλ-
λων αυτών ανακαλύφθηκε από τους συμμάχους που το επέστρεψαν στην
Ισραηλιτική Κοινότητα της Θεσσαλονίκης μετά τη λήξη του πολέμου.
Ανάμεσα σ' αυτά τα ελάχιστα έγγραφα βρέθηκε και μία δακτυλογραφημένη
έκθεση, του Ιουνίου του 1942, σε Ισπανοεβραϊκή γλώσσα, με τίτλο «Notas
Historicas sobre la Comunidad Judia de Thessaloniki» (Ιστορικές σημειώ-
σεις για την Ισραηλιτική Κοινότητα της Θεσσαλονίκης). Συγγραφέας της
είναι ο Νταούτ Λεβή, κοινοτικός παράγοντας στη διάρκεια του μεσοπολέμου.
Η έκθεση αυτή, αν και δε σώθηκε πλήρης, αξίζει να μελετηθεί εκτενέστερα
γιατί μας προσφέρει μία αρκετά κατατοπιστική εικόνα για τη δομή της Ισραη-
λιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, ιδιαίτερα κατά την περίοδο 1912-1940.

Οι αιτίες που υπαγόρευσαν τη συγγραφή και καθόρισαν το περιεχόμενο
της εκτίθενται από τον ίδιο το συγγραφέα που στο προοίμιο της έκθεσης
γράφει:

«... Ο αξιότιμος πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης
κ. Σάμητ Σαλιτιέλ, με την από 23.12.41 επιστολή του, με αριθμ. πρωτ.
2741, έκρινε σκόπιμο να μου αναθέσει τη συγγραφή ειδικής μελέτης ...
εκτελώντας την επιθυμία αυτή του προεδρείου της Κοινότητας και συμ-
φωνα με τις οδηγίες που περιέχονται στο παραπάνω έγγραφο, εκπόνησε

την παρούσα έκθεση πιστεύοντας ότι θα κριθεί απόλυτα ικανοποιητική...
Παραθέτω τα κεφάλαια αυτά για να καταστούν οικεία σ' όλες τις μάζες
του λαού και ειδικότερα στη γενιά που κάποτε θα κληθεί να αναλάβει
το σκάφος της Κοινότητας...».

Η έκθεση λοιπόν αυτή συντάχτηκε ύστερα από εντολή του προεδρείου
της Ισραηλιτικής Κοινότητας και ο συγγραφέας της χρειάστηκε έξη μήνες
για να την ολοκληρώσει. Η Θεσσαλονίκη ήταν ήδη υπό κατοχή από τις
9 απριλίου 1941 και η περίοδος της ημιανοχής των Γερμανικών αρχών
απέναντι στους Εβραίους, πλησίαζε προς τη λήξη της. Ένα μόλις μήνα μετά
την υποβολή της έκθεσης, στις 7 Ιουλίου 1942, οι Εβραίοι της Θεσσαλονί-
κης θα υποστούν απερίγραπτα μαρτύρια στην πλατεία Ελευθερίας, θα οδη-
γηθούν σε καταναγκαστικά έργα, θα απομονωθούν σε ορισμένες μόνο συνοι-
κίες, θα ξεχωρίσουν φορώντας το κίτρινο άστρο και τελικά θα μεταφερθούν
στους τόπους του μαρτυρίου τους. Πάντως, την εποχή που συντάχτηκε η
έκθεση, δεν έχει τεθεί σε εφαρμογή οποιοδήποτε σοβαρό αντιεβραϊκό μέτρο.
Έχει βέβαια ανασταλεί η έκδοση όλων των εφημερίδων που κυκλοφορούσαν
τότε στη Θεσσαλονίκη και φυσικά και των Εβραϊκών «L'Indenendant»,
«Le Progress» και «El Messagero». Επιτάσσονται αρκετά εβραϊκά σπίτια
καθώς και το νοσοκομείο «Χίρς» (το σημερινό «Ιπποκράτειο»), συλλαμβά-
νονται και φυλακίζονται, για λίγες εβδομάδες, οι πιο εξέχουσες προσωπικό-
τητες του εβραϊσμού της πόλης, κατάσχονται τα ραδιόφωνα των Εβραίων
και τους απαγορεύεται η είσοδος σε όλα τα εστιατόρια, καφενεία και ζαχαρο-
πλαστεία. Η Γκεστάπο παύει το διοικητικό συμβούλιο της Κοινότητας και
διορίζει νέο με πρόεδρο τον Σάμητ Σαλιτιέλ.

Ο καινούργιος ηγέτης της Κοινότητας έχει μια ενδιαφέρουσα προί-
στορία. Δάσκαλος της γαλλικής γλώσσας σε Εβραϊκά σχολεία επί Τουρκο-
κρατίας, ασχολήθηκε στη συνέχεια με διάφορες επιχειρήσεις χωρίς επι-
τυχία. Αργότερα εργάστηκε ως λογιστής σε εβραϊκούς εμπορικούς οίκους.
Στις βουλευτικές εκλογές του 1928 ήταν υποψήφιος στον συνδυασμό Θεσσα-

λονίκης του κόμματος των Ελευθεροφρόνων του Ιωάννη Μεταξά, και φυσικά απέτυχε. Η υποψηφιότητα όμως αυτή τον συνδέσε με το περιβάλλον του κατοπινού δικτάτορα. Έτσι, με την επιβολή του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου, ο τότε γενικός διοικητής Βόρειας Ελλάδας στρατηγός Κυρίμης επιβάλλει στην Ισραηλιτική Κοινότητα να προσλάβει το Σάμπη Σαλιέλ στη θέση του προϊσταμένου των υπηρεσιών της. Σ' αυτή τη θέση τον βρίσκει η είσοδος των Γερμανών που αρχικά θα τον συλλάβουν και θα τον κρατήσουν και αυτόν στα υπόγεια του Τμήματος Μεταγωγών. Σε λίγες όμως μέρες θα τον απολύσουν και ταυτόχρονα θα τον διορίσουν και πρόεδρο της Κοινότητας. Ο Γιομώβ Γιακοέλ, τότε νομικός σύμβουλος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, έγραψε τα εξής χαρακτηριστικά για το νέο της πρόεδρο²:

«... Η προσωπικότης του Σάμπη Σαλιέλ ήτο ασημαντος και η κοινωνική του δράσις μηδαμινή... Υψηλός, εύστροφος και επιμελώς ενδεδυμένος είχαν εμφανίσει επιβλητικήν. Μία ολιγόλεπτος όμως συνδιάλεξις με αυτόν, ήτο αρκετή να φανερώσει πόσην κενότητα εκάλυπτε το άψογον εξωτερικόν του ανδρός...».

Πάντως, για να επανέλθουμε στην ατμόσφαιρα που επικρατούσε στους κόλπους της Κοινότητας, στη διάρκεια των πρώτων μηνών της κατοχής, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι δεν είχε εκδοθεί ως τότε ούτε μία διαταγή αναφερόμενη στο σύνολο του εβραϊκού στοιχείου. Έτσι οι εβραίοι της Θεσσαλονίκης, που δε μπορούν βέβαια να διανοηθούν και να προβλέψουν την τεκταινόμενη γενοκτονία, ζουν σχετικά ήσυχoi, ελπίζοντας ότι θα καταφέρουν να περάσουν αλώβητοι την πολεμική περίοδο. Τίποτα δεν προαναγγέλλει τα επικείμενα διαδοχικά αντιεβραϊκά μέτρα που θα οδηγήσουν στον αφανισμό.

Ωστόσο οι Γερμανοί ασχολούνται, ορισμένες φορές, με τους Εβραίους και πιέζουν φορτικά την Κοινότητα απαιτώντας καταλόγους των μελών της, στατιστικές για τα εισοδήματά της, συγκριτικά στοιχεία για τους προϋπολογισμούς της τα τελευταία χρόνια, ενημερωτικές εκθέσεις για τα εκπαιδευτικά και φιλανθρωπικά της ιδρύματα και επίσης ενημερωτικές μελέτες για τους πρώτους μετανάστες από την Ισπανία και τη συμβολή των εβραίων της Θεσσαλονίκης στο εμπόριο, στη βιομηχανία και στα γράμματα. «Ομάδες ερευνητών εργάζονται εξαντλητικά για να απαντήσουν στα ερωτηματολόγια»³.

Θα πρέπει λοιπόν να συμπεράνουμε ότι η διοίκηση της Κοινότητας ανάθεσε στον Νταούτ Λεβή τη συγγραφή της έκθεσης αυτής, εκτελώντας διαταγή των αρχών κατοχής.

Σ' ό,τι αφορά το συγγραφέα, υπάρχουν ορισμένα βιογραφικά στοιχεία τα οποία παραθέτει ο ίδιος σε κάποια σημεία της έκθεσής του. Συγκεκριμένα, ο Νταούτ Λεβή γράφει ότι το 1876, σε ηλικία 13 ή 14 χρονών πρωτοδημοσίευσε μετάφρασή του, από τη γαλλική στην Ισπανοεβραϊκή, του μυθιστορήματος «Mil y oup dia» («Χίλιες και μία μέρες»). Από τότε συνέχισε να συνεργάζεται με την εφημερίδα «La Eproka» που διευθύνει ο πατέρας του Σααδθ Λεβή. Γεννήθηκε λοιπόν το 1862 ή 1863. Από το 1880 μέχρι το 1910 υπηρετεί στο Οθωμανικό δημόσιο. Από «ροροφορικές μαρτυρίες μαθαίνουμε ότι ήταν ανώτερος υπάλληλος στην υπηρεσία διαβατηρίων. Οι μαρτυρίες αυτές επιβεβαιώνονται από τον «Οδηγό της Θεσσαλονίκης» του 1909-10, του Ι. Χ' Κυριακού⁴, όπου αναφέρεται κάποιος «Δαούτ εφέντης», που υπηρετεί στο Ληξιαρχικό τμήμα ως επιθεωρητής διαβατηρίων.

Το 1910 ο Νταούτ Λεβή προσλαμβάνεται από την Ισραηλιτική Κοινότητα ως προϊστάμενος του τμήματος ακινητών της. Το 1919 προάγεται σε διευθυντή των Κοινοτικών υπηρεσιών και διατηρεί τη θέση αυτή μέχρι το 1934, όταν θα αποχωρήσει συμπληρώνοντας το όριο ηλικίας. Θα προσθέσουμε ότι ο Νταούτ Λεβή υπήρξε κι αυτός ένα από τα θύματα του Ολοκαυτώματος⁵ και άφησε την τελευταία του πνοή στους θαλάμους αερίων του Άουσβιτς-Μπιργκενάου.

Θα αναφερθούμε τώρα εκτενέστερα στην έκθεση του Νταούτ Λεβή. Πριν όμως προχωρήσουμε, είναι, νομίζω, απαραίτητο να θυμηθούμε ξανά ότι τα κείμενα αυτά γράφηκαν σε εκτέλεση διαταγών των Ναζί. Βέβαια ο συγγραφέας τους επεκτείνεται επιθυμώντας να διασώσει τις τόσο πλούσιες προσωπικές του εμπειρίες και μνήμες. Όπως γράφει και ο ίδιος:

«... Ασχολήθηκα πολλά χρόνια με τη δημοσιογραφία. Διατέλεσα δημόσιος υπάλληλος επί μία τριακονταετία και υπηρέτησα εικοσιπέντε χρόνια στην Κοινότητα ... Μου δόθηκε έτσι η ευκαιρία να διατηρήσω στενές επαφές με τις δημόσιες και κοινοτικές αρχές αλλά και με όλες τις τάξεις του λαού. Έγραφα λοιπόν την έκθεση αυτή με την ιδιότητα του αυτόπτη μάρτυρα, του οργανωτή και εκτελεστή των κυριότερων δραστηριοτήτων της Κοινότητας κατά την τελευταία εικοσιπενταετία...».

Υπάρχουν βέβαια και κάποιες καταστάσεις ή γεγονότα που χρωμάτι-

σαν έντονα τη ζωή της Ισραηλιτικής Κοινότητας και ρύθμισαν την πορεία της στη διάρκεια του μεσοπολέμου. Όπως, για παράδειγμα οι έντονες διαμάχες ανάμεσα στα κυρίαρχα τότε, στους Εβραίους της Θεσσαλονίκης, ιδεολογικά ρεύματα των σιωνιστών, των αφομοιωτικών και των σοσιαλιστών⁶.

Οι διαμάχες αυτές οξύνονται και στους προεκλογικούς αγώνες για την ανάδειξη της Κοινοτικής ηγεσίας αλλά και στις βουλευτικές ή δημοτικές εκλογές⁶. Και ασφαλώς ο Νταούτ Λεβή έζησε τέτοιου είδους καταστάσεις από πολύ κοντά. Είναι όμως ευνόητοι οι λόγοι που τον αποτρέπουν να αναφερθεί και σ' αυτό το τόσο σημαντικό κεφάλαιο.

Η έκθεση του Νταούτ Λεβή διαιρείται σε δύο μέρη. Το πρώτο, με τίτλο «Sovre la Comunnidad Judia de Thessaloniki a partir del año 1870 asta el 1940, se por ouna periodo de 60-70 años». (Στοιχεία για την Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης από το 1870 μέχρι το 1940, δηλ. για μία περίοδο 60-70 ετών) είναι ένα κείμενο 31 δακτυλογραφημένων σελίδων που συμπληρώνεται από δύο πίνακες. Ο πρώτος πίνακας περιλαμβάνει τα ονόματα όσων διατέλεσαν μέλη των διοικητικών συμβουλίων της Κοινότητας κατά την περίοδο που πραγματεύεται η έκθεση. Στον δεύτερο πίνακα καταγράφεται η ακίνητη περιουσία της Κοινότητας. Αρχίζει με ένα προλογικό σημείωμα και συνεχίζεται με το πρώτο κεφάλαιο που τιτλοφορείται «Ο ρόλος των αρχιραβίνων από το 1870 μέχρι τα τελευταία χρόνια κατά την ενάσκηση των καθηκόντων τους». Το κεφάλαιο αναφέρεται αρχικά στις δικαιοδοσίες των πνευματικών ηγετών των Εβραίων της Θεσσαλονίκης στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας. Ευρύτερες όμως και πιο ενδιαφέρουσες είναι οι αναφορές στην περίοδο μετά το 1912. Θα παραθέσουμε και στη συνέχεια θα σχολιάσουμε ορισμένα αποσπάσματα.

«... Ο αρχιραβίνος ήταν ανέκαθεν η ανώτατη αρχή της Κοινότητας. Συγκέντρωνε στα χέρια του και ασκούσε τη διοίκηση της Κοινότητας όχι μόνο στα πνευματικά αλλά και στα οικονομικά ζητήματα. Εκλεγόταν από συμβούλιο ραβίνων της πόλης... Η εκλογή του επικυρωνόταν με αυτοκρατορικό φερμάν... Για τα θρησκευτικά θέματα συνεργαζόταν με συμβούλιο ραβίνων. Για τα διοικητικά και οικονομικά θέματα συνεργαζόταν με επιτροπή λαϊκών που τα μέλη της διορίζει ο ίδιος... Οι αποφάσεις της επιτροπής αυτής έπρεπε να επικυρωθούν από τον αρχιραβίνο... Ο αρχιραβίνος είχε δικαίωμα να επιβάλει τέλη και εισφορές. Μπορούσε επίσης να τιμωρεί όσους εβραίους δυστροπούσαν στις διαταγές του. Είχε την εξουσία να επιβάλει ποινές αφορισμού ή φυλάκισης στην κοινοτική ή στις κρατικές φυλακές... Στη διάρκεια της αρχιραβινείας του Ασσέρ Κόβο (1850-1874) βασίλειε μεγάλη αρμονία στους κόλπους της Κοινότητας. Σ' αυτόν οφείλεται η συγκρότηση του πρώτου διοικητικού συμβουλίου, γύρω στο 1870. Τον Ασσέρ Κόβο διαδέχεται ο αρχιραβίνος Αβραάμ Γκατένιο που, λίγο μετά την ανάληψη του αξιώματός του, συγκρούεται με το διοικητικό συμβούλιο και εξαναγκάζεται σε παραίτηση. Τον αντικαθιστά ο αρχιραβίνος Σαμουέλ Αρδίτη που εκπλήρωσε τα καθήκοντά του για μια δωδεκαετία, συνεργαζόμενος αρμονικά με το διοικητικό συμβούλιο και περιοριζόμενος αποκλειστικά στις θρησκευτικές του δικαιοδοσίες. Το 1888 ... ονομάζεται αρχιραβίνος της Θεσσαλονίκης ο ενεργητικότητας Ιακώβ Κόβο.

... Μετά τον θάνατό του⁷ η Κοινότητα έκρινε ότι έπρεπε να προσλάβει πνευματικό ηγέτη από το εξωτερικό και κάλεσε τον αρχιραβίνο Ιακώβ Μείρ από την Παλαιστίνη. Στη σύμβαση της πρόσληψής του διευκρινίζεται ότι ο αρμοδιότητές του περιορίζονται στα θρησκευτικά ζητήματα. Ωστόσο στη διάρκεια της θητείας του μεσολάβησαν στη χώρα, και ιδιαίτερα στην πόλη μας, μία σειρά γεγονότων με καθοριστική σημασία. Και το Κοινοτικό συμβούλιο, εκτιμώντας τις σπάνιες ικανότητες και αρετές του, ζήτησε τη συνεργασία του. Έτσι ο αρχιραβίνος Ιακώβ Μείρ πέτυχε να προσφέρει πολύ σημαντικές υπηρεσίες στο Εβραϊκό στοιχείο... Ο Ιακώβ Μείρ ήταν πραγματικός άγγελος για τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης, γιατί κατάφερε να συνοψίζει τις σχέσεις ανάμεσα στους Εβραίους και στους Χριστιανούς και να εξυψώσει το κύρος της Κοινότητας στους κυβερνητικούς κύκλους... Θεωρώ λοιπόν καθήκον μου να εξάρω τις σπουδαίες υπηρεσίες που πρόσφερε ο Ιακώβ Μείρ κατά την δωδεκαετή παραμονή του στην πόλη μας. Πρέπει βέβαια να αναγνωρίσουμε ότι όλοι όσοι διατέλεσαν αρχιραβίνοι, από το 1870 μέχρι το 1940, στάθηκαν άξιοι του υψηλού τους λειτουργήματος. Η θητεία όμως του Ιακώβ Μείρ συνέπεσε με την κρίσιμότερη περίοδο για την Κοινότητα, εξαιτίας ορισμένων σημαντικών πολιτικών γεγονότων όπως:

- 1) Το 1908, λίγους μήνες μετά την άφιξή του, εκδηλώνεται στην πόλη μας η επανάσταση των Νέoturκων
- 2) Την ίδια χρονιά οι Εβραίοι καλούνται για πρώτη φορά να υπηρετήσουν στο στρατό⁸

- 3) Το 1912 ξεσπά ο Βαλκανικός πόλεμος
- 4) Το 1912 θριαμβευτική είσοδος του Ελληνικού στρατού στην πόλη μας και ριζικές μεταρρυθμίσεις στο κυβερνητικό καθεστώς και στις διοικητικές μεθόδους
- 5) Εκδίωξη των Βουλγαρικών στρατευμάτων
- 6) Κήρυξη του Παγκοσμίου πολέμου του 1914
- 7) Άφιξη και εγκατάσταση στη Θεσσαλονίκη των στρατευμάτων των συμμάχων
- 8) Έκρηξη της τρομερής πυρκαγιάς «Agua Nueva»⁹ που καταστρέφει το 1/3 της πόλης και αφήνει άστεγες 5.500 εβραϊκές οικογένειες¹⁰
- 9) Από το 1917 ως το 1920, 3.000 άπορες εβραϊκές οικογένειες, που στερούνται τα πάντα, χτυπούν διαρκώς τις θύρες της Κοινότητας
- 10) Αγορά των παρατηρημάτων του Ιταλικού νοσοκομείου 0.151 και διαβήματα για την ίδρυση του νέου συνοικισμού. Στη διάρκεια της θητείας του ο αρχιραββίνος Ιακώβ Μείρ συνεργαζόμενος άσπασα με το κοινοτικό συμβούλιο, ασχολήθηκε ενεργά με τα προβλήματα των Εβραίων και τα διαβήματά του στους κυβερνητικούς κύκλους, τόσο εδώ, όσο και την Αθήνα, στέφθηκαν από επιτυχία. Χάρη στη συμπαθητική του φυσιογνωμία και την πειστική αλλά και γλακερά ομιλία του, κέρδισε την εκτίμηση της Αυλής και των Υπουργών της πρωτεύουσας, τη συμπάθεια των τοπικών πολιτικών, στρατιωτικών και διπλωματικών αρχών και το σεβασμό όλων των τάξεων του Εβραϊκού πληθυσμού. Γι' αυτό η ευλογημένη μνήμη του Ιακώβ Μείρ θα μείνει χαραγμένη για πάντα στις καρδιές των Εβραίων της Θεσσαλονίκης και όλης της Ελλάδας... Όταν τα περισσότερα προβλήματα των Εβραίων είχαν επιλυθεί ικανοποιητικά, ο αρχιραββίνος Ιακώβ Μείρ ζήτησε να αποσυρθεί στην Παλαιστίνη... Μετά την αποχώρησή του, το 1920, αντικαταστάθηκε από τον Μπενσιόν Ουζιέλ, ως τότε αρχιραββίνο Τελ-Αβίβ-Γιάφας, που έμεινε στην πόλη μας μέχρι το 1923, οπότε αποσύρθηκε για να επιστρέψει ξανά στην πατρίδα του έδρα... Με την αποχώρησή του η θέση του αρχιραββίνου παρέμεινε κενή. Διορίστηκαν, ως τοποτηρητές, αρχικά ο ραββίνος Εμμανουέλ Μπρούδο και στη συνέχεια ο ραββίνος Χαΐμ Χαμπίμπ.

Το 1933 ο σοφολογιώτατος Σεβί Κόρετς, δίδακτορας της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, καλείται να καταλάβει το αξίωμα του αρχιραββίνου Θεσσαλονίκης το οποίο κατέχει μέχρι σήμερα... Ο δρ. Κόρετς διακρίνει τη στενή του προσήλωση προς την Ελλάδα, μαθαίνοντας γρήγορα και άπαιστα την Ελληνική γλώσσα. Αυτό του επιτρέπει να συνάψει στενές σχέσεις με ανώτατους κυβερνητικούς κύκλους και με τον πνευματικό κόσμο της χώρας. Έτσι, λίγο μετά την άφιξή του, αρχίζει να εκφωνεί ομιλίες και να δίνει σημαντικές διαλέξεις στην Ελληνική γλώσσα...

Σχολιάζοντας αυτό το τόσο σημαντικό κεφάλαιο θα πρέπει οπωσδήποτε να σταθούμε στις εξουσίες των αρχιραββίνων στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας.

Είναι γνωστό ότι οι Οθωμανικές αρχές παραχώρησαν ορισμένα προνόμια στους πνευματικούς ηγέτες των υποδούλων. Ειδικότερα η Ισραηλτική Κοινότητα της Θεσσαλονίκης, με σουλτανικό φερμάνι του 1568, αναγνωρίστηκε ως Musselemlik, δηλ. αυτόνομη διοικητική μονάδα, υπαγόμενη απευθείας στην Υψηλή Πύλη¹¹. Το ίδιο φερμάνι αναγνωρίζει τον αρχιραββίνο ως ανώτατη αρχή της Κοινότητας με ευρύτερες δικαιοδοσίες που, κατά τον Γάλλο πρόξενο Arasy (1777) είναι «πολύ πιο εκτεταμένες από εκείνες του Μητροπολίτη πάνω στους Χριστιανούς»¹². Ένας άλλος πρόξενος της Γαλλίας ο Felix Beaujour έγραφε είκοσι χρόνια αργότερα ότι: «Τα αναθέματα που εκτοξεύονταν από τό, τελευταίο αρχιραββίνο της Θεσσαλονίκης προκαλούσαν τρόμο»¹³. Αλλά και το 1882, ο Μωραϊτόπουλος τόνισε ότι «Μετά θρησκευτικής πεποίθησής αποδέχεται ο λαός τας αποφάσεις του αρχιραββίνου του»¹⁴. Όπως αναφέρει και ο Νταούτ Λεβή, ο αρχιραββίνος πλαισιώνεται από επιταμηνή επιτροπή λαϊκών που ο ρόλος της είναι αποκλειστικά συμβουλευτικός. Όμως στα τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα, η αστική εξέλιξη της Κοινότητας, οδηγεί στο διαχωρισμό των διοικητικών αρμοδιοτήτων ανάμεσα στην πνευματική και στην κοσμική ηγεσία. Η επιταμηνή επιτροπή των λαϊκών αποκαλείται, από εδώ και πέρα, «διοικητικό συμβούλιο της Κοινότητας». Το συμβούλιο αυτό, του οποίου ο πρόεδρος είναι ισότιμος με τον αρχιραββίνο στην Κοινοτική ιεραρχία, θα επιδιώξει άμεσα να εναλλάξει για λογαριασμό του τις διοικητικές εξουσίες. Θα πετύχει τέσσερα μόλις χρόνια, μετά τη συγκρότησή του, καταφέρνοντας, ασφαλώς με την έγκριση ή την ανοχή των οθωμανικών αρχών, να εξαναγκάσει τον τότε αρχιραββίνο σε παραίτηση και να επιβάλει άλλον, περισσότερο διαλλακτικό και συνεργάσιμο. Δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας μελέτης η διερεύνηση των αιτίων που υπαγόρευσαν μια τόσο καθοριστική μεταρρύθμιση. Θα υπογραμμίσουμε μόνο πως στο πρώτο διοικητικό συμβούλιο της Ισραη-

λιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης μετέχουν, σύμφωνα με τον πίνακα που επισυνάπτεται ο Νταούτ Λεβή, ο μεγαλοκτηματίας και τραπεζίτης Σαούλ Ιακώβ Μοδιάνο και ο βιομήχανος Σιαλώμ Σαΐας, ιδιοκτήτης του υπερύψιχρονου, για την εποχή, υφαντουργείου που βρισκόταν στην παραλιακή λεωφόρο κοντά στη Μητρόπολη¹⁵. Θα προσθέσουμε επίσης πως και στην Ελληνική κοινότητα της Θεσσαλονίκης σημειώνονται, την ίδια περίπου περίοδο, σφοδρές συγκρούσεις ανάμεσα στο μητροπολίτη και στην κοσμική ηγεσία¹⁶.

Σημεία των καιρών, που χαρακτηρίζονται από ριζικές μεταβολές στην έκταση, στο περίγραμμα, στη ρυμοτομία, στην οικοδομική δραστηριότητα και στην οικονομική λειτουργία της πόλης. Για να ξαναγυρίσουμε στην Ισραηλτική κοινότητα, λίγα χρόνια πριν από την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, το διοικητικό συμβούλιο στερεώνεται ακόμα περισσότερο προσλαμβάνοντας με ειδική σύμβαση τον Ιακώβ Μείρ. Αυτός είναι ο πρώτος αρχιραββίνος που δεν κατάγεται από τη Θεσσαλονίκη. Αλλά το πιο σημαντικό είναι ότι οι αρμοδιότητές του προσδιορίζονται στα πλαίσια μιας συγκριμένης εργασιακής σχέσης που του επιβάλλει το διοικητικό συμβούλιο. Πρόκειται, τηρουμένων κάποιων αναλογιών, για εξάρτηση εργαζόμενου από εργοδότη, άσχετα αν οι περιστάσεις επέβαλαν την ευρύτερη χρησιμοποίηση του Ιακώβ Μείρ, που έδειξε αναμφισβήτητες ηγετικές ικανότητες.

Με την αποχώρηση του Ιακώβ Μείρ η κοινότητα δείχνει να επιμένει σε παρόμοιες επιλογές, προσλαμβάνοντας και πάλι αρχιραββίνους που δεν κατάγονται από τη Θεσσαλονίκη. Στο διάστημα της δεκαετίας που μεσολάβησε από την αποχώρησή του Μπενσιόν Ουζιέλ μέχρι την πρόσληψη του δρ. Κόρετς, την πνευματική ηγεσία θα αναλάβουν διαδοχικά οι Θεσσαλονικείς ραββίνοι Εμμανουέλ Μπρούδο και Χαΐμ Χαμπίμπ που θα είναι μόνο τοποτηρητές. Θα σταθούμε λίγο περισσότερο στον Χαΐμ Χαμπίμπ (1882-1943) που διατέλεσε τοποτηρητής της αρχιραββινικής Θεσσαλονίκης, από το 1926 μέχρι το 1933. Ο εξαιρετικά ενάρετος αυτός πομπένος λατρεύτηκε από τον Εβραϊσμό της Θεσσαλονίκης σαν άγιος. Όπως γράφει ο Ι. Ματαράσσο

«... Υπήρξε ο πλέον ορθόδοξος και ταυτοχρόνως ο πλέον επιεικής από τους ραββίνους της Θεσσαλονίκης. Επί πολύν χρόνον εξετέλεσε καθήκοντα τοποτηρητού του αρχιραββίνου, λειτουργήμα το οποίο εκράτησε με πολλήν αξιοπρέπεια, παρ' όλων όντων δεν του ήρεσε. Ήτο μετριοφρων και του ήρεσεν η αφάνεια. Εν τούτοις ήτο ένας μεγάλος σοφός ερμηνευτής και τηρητής του νόμου. Η βιβλιοθήκη του ήτο ονομαστή και αι γνωματεύσεις του εις δίκας απετέλουν αυθεντίαν. Ήρειλε (με την ιδιότητα του πνευματικού αρχηγού της Ισραηλιτικής κοινότητας) να παρευρίσκεται εις εορτάς, θεΐωσεις. Δεν αγαπούσε την εθιμοτυπία. Δεν ημπορούσε, δεν ήξευρε να προσαρμοσθεί με αυτήν... Η έννοια της δικαιοσύνης εις αυτόν ήγγιζε τα όρια της τελειότητος. Ενίοτε ευτυρνήτο με την ιδέαν ότι θα προζενήσει μίαν αδικίαν, ότι θα ενεργήσει εναντίον του νόμου και της θείας θελήσεως... Το ψεύδος και αι κακαί προθέσεις αφωπλίζοντο, εξηφανίζοντο εμπρός εις τον άγιον αυτόν άνθρωπον ο οποίος καθιστά, προς στιγμήν ιερόν το περιβάλλον... Μιλούσε πραγματικά εις τον Θεόν. Θα έλεγε κανείς ότι ήτο αποχωρισμένος από τη γη και εις μίαν στενήν επικοινωνίαν με τον ουρανόν...»¹⁷.

Αυτός ήταν ο ραββίνος Χαΐμ Χαμπίμπ, ο μοναδικά ευσεβής, που άσκησε τα καθήκοντά του υποδειγματικά και στάθηκε μακριά από τις ιδεολογικές διαμάχες που εκδηλώθηκαν στους κόλπους της κοινότητας της διαρκείας της θητείας του. Ήταν ο νομοδιδάσκας, ο ιεροδικαστής, ο σοφός. Δεν ήταν όμως ο άνθρωπος της δράσης. Η καινούργια φυσιογνωμία της πόλης και της κοινότητας, όπως διαμορφώθηκαν με την πυρκαγιά του 1917 και τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922, απαιτούσαν κάποιους διαφορετικούς χειρισμούς που δεν ήταν δυνατό να γίνουν αντιληπτοί και πολύ περισσότερο να υλοποιηθούν από το Χαΐμ Χαμπίμπ που ενσάρκωνε το κλίμα κάποιας άλλης εποχής, που φώναζε πια ολότετα παρωχημένη. Έτσι η Κοινότητα στρέφεται στην αναζήτηση ενός αρχιραββίνου με σύγχρονες αντιλήψεις, που θα είχε τη δυνατότητα να καλλιεργήσει και να προάγει αυτό που σήμερα χαρακτηρίζουμε με τον όρο «δημόσιες σχέσεις». Ο νέος αρχιραββίνος δρ. Κόρετς, προέρχεται από την Ευρώπη και έχει ακαδημαϊκό τίτλο. Όπως γράφει και ο Γ. Θ. Βαφόπουλος¹⁸

«... Ο αληθινά πολιτισμένος εκείνος αρχιραββίνος είχε κατακτήσει την αγάπη και των Χριστιανών, γιατί η πρώτη του μέριμνα ήταν να πολεμήσει τις παλιές προκαταλήψεις και να ριζώσει στην ψυχή των Εβραίων τη συνείδηση του Έλληνα πολίτη...».

Όμως ο δρ. Κόρετς απασχόλησε περισσότερο την ιστορία για τον ενεργό όσο και αμφιλεγόμενο ρόλο του στο ολοκαύτωμα των Εβραίων της Θεσσαλονίκης¹⁹. Του καταλόγισαν βαρύτατες ευθύνες ότι αποκοίμισε και παραπλάνησε το ποίμνιό του, αφήνοντάς το να οδηγηθεί στη σφαγή. Ότι

εκτέλεσε κατά γράμμα, και με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια και ταχύτητα, τις διαταγές των Ναζί, βοηθώντας τους να θέσουν σε εφαρμογή τα ολέθρια τους σχέδια, που μόνο χάρη στη βοήθεια του Κόρετς περατώθηκαν με επιτυχία, μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα. Ότι έδειξε παροιμιακή παθητικότητα και μοιρολατρία και ενώ όφειλε να σιμάνει συναγερμό, κατόπινξε αντίθετα όλους τους φόβους, τις υπόνοιες, τις τάσεις για δροπότευση, επαναλαμβάνοντας συνεχώς ότι οι ταλαιπωρίες θα έφταναν κάποτε σε κάποιο λογικό τέρμα. Δεν διέθετε την αποφασιστικότητα, το θάρρος που ξεχωρίζει τους ηγέτες και τους οδηγεί ως την αυτοθυσία. «Ο Κόρετς και η κλίκα του υπήρξαν οι καλύτεροι συνεργάτες των Ναζί», γράφουν οι ιστορικοί Μ. Μόλχο και Ι. Νεχάμα²⁰.

Υπάρχει βέβαια και η άλλη πλευρά. Η χήρα του Κόρετς υποστήριξε σε συνέντευξή της σε Ισραηλινή εφημερίδα ότι²¹:

«Δεν είχαμε την παραμικρή ιδέα για ό,τι επρόκειτο να επακολουθήσει. Και πρέπει να μάθετε ότι εμείς μπορούσαμε να διαφύγουμε. Ευθύς μετά την είσοδο των Γερμανών, μπορούσαμε να πάμε στο Κάιρο όπου είχε καταφύγει η εξόριστη Ελληνική κυβέρνηση. Ο δήμαρχος της Αθήνας Κοτζίας τηλεφώνησε στο σύζυγό μου και του ζήτησε να φύγουμε στο Κάιρο. Ο σύζυγός μου όμως απάντησε: «Όχι ευχαριστώ. Η θέση μου είναι εδώ και δεν μπορώ να συλλογιστώ, ούτε για μια στιγμή, ότι μπορώ να την εγκαταλείψω...».

Θα πρέπει επίσης να αναφερθούμε και στο διάβημα του Κόρετς στον κατοχικό πρωθυπουργό Γάλλο Ράλλη. Ήταν μια τελευταία, απεγνωσμένη προσπάθεια να σταματήσουν οι αποστολές των Εβραίων στην Πολωνία, ενώ ήδη είχαν αναχωρήσει οι πέντε πρώτες, μεταφέροντας 13.100 Εβραίους της Θεσσαλονίκης²². Πράγματι ο Ράλλης προσπάθησε να κάνει κάτι για τη σωτηρία των υπολοίπων. Ούτε όμως ο κατοχικός πρωθυπουργός, και πολύ περισσότερο ούτε ο αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, μπόρεσαν να πετύχουν οτιδήποτε. Οι Ναζί ήταν αποφασισμένοι να προχωρήσουν μέχρι το τέλος. Η κ. Κόρετς, στην ίδια συνέντευξη, αφηγείται τα ακόλουθα για το γεγονός αυτό:

«... Η συνάντησή έγινε, με τη μεσολάβηση του Μητροπολίτη Γενναδίου, στις 9 Απριλίου 1943, μέσα σε μία τραγικά φορτισμένη ατμόσφαιρα. Ο σύζυγός μου, επιστρέφοντας, έδειχνε δυστυχισμένος και απελπισμένος. Ένας άντρας που σ' ολόκληρη τη ζωή του στάθηκε τόσο δυνατός, θρηνούσε τώρα σαν μικρό παιδί. Τέλος μου είπε «Ήταν της μοίρας μου να βρεθώ επικεφαλής μιας δοξασμένης Κοινότητας που είναι καταδικασμένη να αφανιστεί...».

Ο ίδιος ο Μητροπολίτης Γεννάδιος, σε επιστολή του προς την κ. Κόρετς της 15ης Νοεμβρίου 1946, σημειώνει τα εξής:

«... Ο αρχιραβίνος Κόρετς, στη διάρκεια της θητείας του και ιδιαίτερα στη διάρκεια της κατοχής, στάθηκε, κατά τη γνώμη μου, άξιος του λειτουργημάτων του και απέδειξε την αγάπη του προς το ποίμνιό του. Για να προστατεύσει την Κοινότητα και για να αναστείλει τα διατάγματα της εξορίας, όσο του ήταν δυνατό, πέτυχε ακράσια από τον πρωθυπουργό Ράλλη, τον οποίο συνάντησε στην Ιερή Μητρόπολη, αν και ήξερε πόσο επικίνδυνο ήταν το διάβημά του...».

Αλλά και ο Νήτηρ Βισλιτσένι, ο δήμιος των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, σε αναφορά του επισήμανε και αυτός το γεγονός τονίζοντας:

«... Τα νεύρα του (Κόρετς) ήταν τεντωμένα. Αναλύθηκε σε θρήνους, παρακαλώντας τον Έλληνα πρωθυπουργό να μεσολαβήσει στις Γερμανικές αρχές...».

Μετά τη συνάντησή αυτή ο Κόρετς καθαίρεθηκε από τα αξιώματα του αρχιραβίνου και του προέδρου της Κοινότητας. Στο δεύτερο αξίωμα τον είχαν διορίσει οι Γερμανοί από το Δεκέμβριο του 1942, καταργώντας τον ως τότε πρόεδρο Σάμπη Σαλιτέλ. Αργότερα εκτοπίστηκε στο στρατόπεδο του Μπέργκεν Μπέλεσεν, σε ειδικό τμήμα επιφανών Εβραίων τους οποίους οι Ναζί διατηρούσαν στη ζωή γιατί τους προόριζαν για ανταλλαγή με δικούς τους κατασκόπους ή αξιωματικούς που είχαν συλληφθεί από τους συμμάχους. Πέθανε από τύφο το 1943, λίγες εβδομάδες μετά την απελευθέρωση. Πάντως το «αίνιγμα Κόρετς» εναποκειται να κριθεί από τον ιστορικό του μέλλοντος. Εδώ θα προσθέσουμε μία ακόμα μαρτυρία, αρκετά διαφωτιστική για το δύστροπο χαρακτήρα του, που προέρχεται από έκθεση του τότε νομικού συμβούλου της Ισραηλιτικής Κοινότητας Γιορτζόβ Γιοκωέλ. Ο τελευταίος χαρακτηρίζοντας τον Κόρετς σημειώνει ότι:

«... Δικαίως είχε λεχθεί ότι, όταν ήτο αντίθετος προς μίαν απόφαση, δεν ειργάζετο, ουδέ άφηνε τους άλλους να εργασθούν...»²³.

Ως προς τις μαρτυρίες του Νταούτ Λεβή θα πρέπει να τις θεωρήσουμε

πραγματικά πολύτιμες, γιατί αποτελούν τη μοναδική πηγή που διαθέτουμε για την αξιολόγηση του Κόρετς, πριν μεσολαβήσει το Ολοκαύτωμα. Ο Νταούτ Λεβή, όπως και ο Γ. Θ. Βαφόπουλος, τονίζει την αναμφισβήτητη συμβολή του Κόρετς στην καλλιέργεια στενών σχέσεων ανάμεσα στο Ελληνικό και στο Εβραϊκό στοιχείο της Θεσσαλονίκης και δε γράφει ούτε λέξη για τα ελαττώματά του που είναι βέβαιο ότι τα γνώρισε από πολύ κοντά. Είναι όμως φυσιολογικό να θεωρήσουμε ότι αυτού του είδους οι χαρακτηρισμοί, που αναφέρονται σε πρόσωπα τα οποία κατέχουν, την εποχή αυτή, ηγετικά αξιώματα στην κοινοτική ιεραρχία δεν έχουν θέση σε κείμενα που συντάχθηκαν κάτω από τέτοιες συνθήκες. Δεν πρέπει επίσης να παραβλέψουμε ότι, από τις πρώτες κιόλας μέρες της κατοχής ο Κόρετς εκτοπίζεται στη Βιέννη, με την κατηγορία ότι εκφράστηκε ενάντια στον Άξονα σε ομιλία του στον «Παρνασσό», στη διάρκεια του Ελληνοϊταλικού πολέμου και γιατί είχε διαμαρτυρηθεί με τηλεγράφημά του σε μεγάλες Εβραϊκές κοινότητες του εξωτερικού, για το βομβαρδισμό του ναού της Αγίας Σοφίας από την Ιταλική αεροπορία. Οι Γερμανοί θα του επιτρέψουν να επανέλθει στη Θεσσαλονίκη τον Ιανουάριο του 1942, ακριβώς όταν ο Νταούτ Λεβή συντάσσει την έκθεσή του. Δεν είναι λοιπόν παρακινδυνευμένο να υποθέσουμε ότι, με την περιπέτεια της εκτόπισής του, ο Κόρετς κέρδισε την γενική συμπάθεια, όπως άλλωστε διακρίνεται και στο κείμενο του Νταούτ Λεβή.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στη λειτουργία της κοινότητας στην περίοδο 1870-1940 και ανάγεται κύρια περίοδο πριν από το 1912. Στον επίλογο σημειώνεται ότι:

«... Η Κοινότητά μας διοικήθηκε με το σύστημα αυτό μέχρι το 1923, όταν δημοσιεύθηκε ο νόμος 2456, καθώς και το συγκεκριμένο καταστατικό της που καθορίζει αναλυτικά τα σχετικά με τη λειτουργία και οργάνωση των Ισραηλιτικών κοινοτήτων της Ελλάδας».

Ο Νταούτ Λεβή δεν αναφέρεται ευρύτερα στο νόμο 2456 που αναγνωρίζει τις Ισραηλιτικές κοινότητες ως νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου. Θα προσθέσουμε λοιπόν ότι σύμφωνα με το νόμο αυτό η Ισραηλιτική κοινότητα της Θεσσαλονίκης συγκροτείται από το σύνολο των Ισραηλιτικών της πληθυσμού «επί το σκοπό της εκπλήρωσής των υπό του Νόμου προβλεπόμενων θρησκευτικών, εκπαιδευτικών και άλλων κοινοτικών καθηκόντων αυτών». Ανώτατη αρχή της είναι η 70μελής συνέλευση, σύμφωνα με το Π.Δ. της 23/3/34, 50μελής συνέλευση, που εκλέγεται ύστερα από μυστική ψηφοφορία όλων των Εβραίων της Θεσσαλονίκης που έχουν δικαίωμα ψήφου. Η θητεία της είναι τετραετής.

Η Συνέλευση εκλέγει εννεαμελές διοικητικό συμβούλιο που αποτελεί την εκτελεστική αρχή. Το διοικητικό συμβούλιο διορίζει επιτροπές που ασκούν τις επιμέρους κοινοτικές δραστηριότητες. Σπουδαιότερες είναι οι επιτροπές παιδείας, περίθαλψης, διαχείρισης ακινήτων, συναγωγών, Εβραϊκών συννοικισμών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων. Οι Εβραϊκοί συννοικισμοί είναι του Βαρόνου Χιρς, της Καλαμαριάς, του 0.151, του Καραγάτς, του Ρεζή Βαρδάρ και της Αγίας Παρασκευής. Οι δύο πρώτοι ιδρύθηκαν για τη στέγαση των πυροπαθόντων του 1890 και οι υπόλοιποι μετά την πυρκαγιά του 1917. Όσο για τα ιδρύματα θα πρέπει να επισημάνουμε ότι και κατά την περίοδο του μεσοπολέμου η Ισραηλιτική κοινότητα Θεσσαλονίκης συντηρούσε ένα ευρύτατο δίκτυο φιλανθρωπικών καταστημάτων, που όμοιό του δεν υπήρχε σε οποιαδήποτε άλλη κοινότητα της διασποράς. Θα αναφέρουμε εδώ το νοσοκομείο Χιρς, την υγειονομική οργάνωση «Μπικουρ Χόλιμ», το γηροκομείο «Σαούλ Μοδιάνο», τα ορφανοτροφεία «Αλατίνι» και «Αμπο-άβ» και το άσυλο φρενοβλαβών «Λιέτο Νόαχ». Στο θρησκευτικό τομέα, ανώτατη αρχή είναι ο Αρχιραβίνος. Υπάρχουν ακόμα το εννεαμελές ραβινικό συμβούλιο και το θρησκευτικό δικαστήριο (Μπέλ Ντιν). Η Κοινότητα διατηρεί το δικαίωμα επιβολής εισφορών στα μέλη της. Σπουδαιότερες εισφορές είναι η «Πέτσια», άμεσος φόρος που καταβάλλουν όλα τα μέλη, ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση, και η «Γκαμπέλα» έμμεσος φόρος προστιθεμένης αξίας σε ορισμένα τρόφιμα όπως το τυρί, η ζάχαρη, το κρασί και το κρέας, που παρασκευάζονται ή ελέγχονται από θρησκευτικό λειτουργό, σύμφωνα με τους διαιτολογικούς κανόνες της Εβραϊκής θρησκείας. Την κυβερνητική εποπτεία ασκεί ο εκάστοτε Γενικός Διοικητής (Υπουργός) Βόρειας Ελλάδας.

Στο τρίτο κεφάλαιο εκτίθεται οι υπηρεσίες των Κοινοτικών συμβουλίων από το 1870 μέχρι το 1940. Ο συγγραφέας παραθέτει εδώ βιογραφικά σημειώματα ορισμένων προσωπικοτήτων της περιόδου πριν από το 1912, όπως οι γιατροί Μωύς Αλατίνι, Ζακ Νισήμ και Μωύς Μισραχί, ο δικηγόρος Εμμανουέλ Σαλέμ και ο Κοινοτικός παράγοντας Μωσέ Μορπούργο.

Για την περίοδο μετά το 1912 ο Νταούτ Λεβή γράφει:

«... Από το 1912 τον δοξασμένο χρόνο κατά τον οποίο η Θεσσαλονίκη απελευθερώθηκε από τον Ελληνικό στρατό, η στοργή και το ενδιαφέρον

των Κυβερνήσεων και των τοπικών αρχών εμπνεύσανε στις καρδιές του Εβραϊκού στοιχείου αισθήματα πίστης και αφοσίωσης. Γι' αυτό οι Εβραίοι ζουν τώρα σε συνθήκες ησυχίας και γαλήνης...».

Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στο λεγόμενο συμβούλιο «Γκασμίν», και δεν θα μας απασχολήσει εδώ γιατί ανάγεται επίσης στην περίοδο της Τουρκοκρατίας. Θα διευκρινίσουμε ενημερωτικά ότι το συμβούλιο αυτό, διοριζόταν από τη διοίκηση της Κοινότητας και είχε οικονομικές αρμοδιότητες, ιδιαίτερα ως προς την υποβολή εισηγήσεων για τη διευρύνση των πόρων και την επωφελή αξιοποίηση της Κοινοτικής περιουσίας.

Στο επόμενο κεφάλαιο εκτίθενται οι πηγές χάρη στις οποίες σχηματίστηκε η ακίνητη περιουσία της Κοινότητας που, κατά τον Νταούτ Λεβή, είναι:

- 1) Δωρεές και κληροδοτήματα
- 2) Εισοδήματα από τους δασμούς «Πέτσια» και «Γκαμπέλα»
- 3) Έρανοι
- 4) Κέρδη από αγοραπωλησίες οικοπέδων στην πυρίκαυστη ζώνη
- 5) Μισθώματα ακινήτων
- 6) Κρατικές επιχορηγήσεις
- 7) Αποζημιώσεις των ασφαλιστικών εταιριών για τις καταστροφές που προκάλεσε η πυρκαγιά του 1917.

Ορισμένες από τις πηγές αυτές εξετάζονται αναλυτικότερα. Για παράδειγμα, ως προς τους έρανους σημειώνεται ότι, μετά την πυρκαγιά του 1917, διενεργήθηκε έρανος στο εξωτερικό για την περίθαλψη των 53.000 αστέγων Εβραίων της Θεσσαλονίκης, που απέφερε 15.000 λίρες. Το μεγαλύτερο μέρος από το προϊόν των εράνων διατέθηκε για την αγορά των παραπηγμάτων του συνοικισμού 0.151.

Ένας άλλος έρανος, το 1924, αποδίδει 4 εκ. δρχ., που διατίθενται για την αγορά του συνοικισμού «Κάμπελ». Εκεί θα στεγαστούν 200 εβραϊκές οικογένειες που οι κατοικίες τους απαλλοτριώθηκαν για τη διάνοιξη της οδού Κισσάβου (σήμερα Αλεξ. Σβάλου). Ο συνοικισμός αυτός, μετά τον εμπρησμό του από μέλη της φασιστικής οργάνωσης Ε.Ε.Ε., εγκαταλείπεται για να πουληθεί στην υπηρεσία προσφύγων. Με το αντίτιμο της πώλησης χτίζονται τέσσερες νέες πολυκατοικίες στο συνοικισμό 0.151.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα στοιχεία για τη στάση της Κοινότητας απέναντι στα κυβερνητικά μέτρα για την ανοικοδόμηση της πυρίκαυστης ζώνης. Είναι γνωστό ότι μετά την πυρκαγιά του 1917, η τότε κυβέρνηση Ελ. Βενιζέλου αποφασίζει τον πλήρη επανασχεδιασμό της πόλης²⁴. Το νέο σχέδιο απαιτεί τη συνολική απαλλοτρίωση της πυρίκαυστης ζώνης και τη σύσταση φορέα των ιδιοκτητών των οικοπέδων της υπέρ του οποίου θα γινόταν η απαλλοτρίωση. Τα νέα οικοπέδα δε θα διανεμηθούν στους παλιούς ιδιοκτήτες αλλά θα δημοπρατηθούν. Τα σχετικά με την εφαρμογή των αποφάσεων αυτών ρυθμίζονται από τον νόμο 1394/18 που αναφέρεται στη διαδικασία εκτίμησης της αξίας των παλιών οικοπέδων και τη συγκρότηση κτηματικής ομάδας των ιδιοκτητών τους. Το δικαίωμα ιδιοκτησίας πιστοποιείται με την έκδοση ομολόγου που ονομάστηκε «κτηματογράφο».

Οι παλιοί ιδιοκτήτες εντάσσονται στην Κτηματική ομάδα ως εξ αδιαίρετου συνιδιοκτήτες της καείσας ζώνης, κατά το ποσοστό και την αξία των οικοπέδων τους και φυσικά έχουν δικαίωμα συμμετοχής στις δημοπρασίες για την πώληση των οικοπέδων που προβλέπονται από το νέο σχέδιο. Καταβάλλουν το αντίτιμο της αξίας του οικοπέδου που τυχόν θα αγοράσουν με τα κτηματογράφα που κατέχουν και προτιμούνται σε περίπτωση που υπάρχουν ίσες προσφορές. Τα κέρδη από την πώληση των οικοπέδων διατίθενται υπέρ της Κτηματικής ομάδας και του Δήμου Θεσσαλονίκης.

Έχει γραφτεί ότι η Ισραηλιτική Κοινότητα που δέχτηκε τα σκληρότερα πλήγματα από την πυρκαγιά, αντιτάχτηκε στην εφαρμογή του νόμου αυτού. Οι αντιδράσεις όμως ίσως οφείλονται στην όχι πλήρη κατανόηση του θέματος. Όπως θα αποδειχτεί από τα στοιχεία του Νταούτ Λεβή που θα παραθέσουμε παρακάτω, ακόμα και μέσα στους κόλπους της Κοινότητας, οι γνώμες ήταν διχασμένες ως προς το συμφέρον των διαδικασιών που προέβλεπε ο νέος νόμος. Είναι γεγονός ότι οι συνέπειες της πυρκαγιάς και του επανασχεδιασμού της πόλης στάθηκαν καθοριστικές για τη φυσιογνωμία της Ισραηλιτικής Κοινότητας. Οι προοπτικές όμως των νέων ρυθμίσεων έγιναν γρήγορα αντιληπτές από ορισμένους Εβραίους διανοούμενους όπως ο Saías και ο Nehama, αλλά και από τον Εβραϊκό τύπο που τάχτηκε υπέρ των προτάσεων επανασχεδιασμού που εμπνευστής τους υπήρξε ο Αλεξ. Παπαναστασίου. Πάντως αν η καταστροφή του προπολεμικού αρχείου της Κοινότητας συμπεριλάμβανε και την έκθεση του Νταούτ Λεβή, θα ερευνούσαμε το θέμα βασιζόμενοι αποκλειστικά σε υποθέσεις και συσχετισμούς. Είναι λοιπόν ιδιαίτερα πολύτιμη και αποκαλυπτική η μαρτυρία του Νταούτ

Λεβή που γράφει:

«... Όταν, το 1922, η Υπηρεσία σχεδίου πόλης άρχισε να εκποιεί με δημοπρασίες τα οικοπέδα της πυρίκαυστης ζώνης, τα μέλη του Κοινοτικού συμβουλίου διχάστηκαν σε δύο παρατάξεις. Η Κοινότητα κατείχε κτηματογράφα 4 εκ. δρχ. για τα οικοπέδα των καταστραμμένων ακινήτων και συναγωγών της. Η πρώτη παράταξη υποστήριζε ότι η Κοινότητα έπρεπε να αγοράσει οικοπέδα αξίας 2 εκ. δρχ. και να πουλήσει τα υπόλοιπα κτηματογράφα της. Με το προϊόν των πωλήσεων θα προχωρούσε στην ανέγερση των οικοπέδων που θα αγοράζε. Η δεύτερη παράταξη επέμενε να αγοραστούν οικοπέδα ίσης αξίας με το σύνολο των κτηματογράφων, θεωρώντας ότι, αν ορισμένα από τα οικοπέδα αυτά πουληθούν αργότερα, η Κοινότητα θα αποκομίσει περισσότερα κέρδη. Την πλειοψηφία κέρδισε η δεύτερη παράταξη. Έτσι η Κοινότητα αγόρασε οικοπέδα αξίας 4 εκ. δρχ., από τα οποία ανοικοδόμησε όσα παρουσίαζαν περισσότερα πλεονεκτήματα, και εκποίησε σταδιακά τα υπόλοιπα...».

Σ' ό,τι αφορά τις κρατικές επιχορηγήσεις, ο Νταούτ Λεβή αναφέρει ότι το 1919 η Ισραηλιτική Κοινότητα, με διάβημά της στην Ελληνική Κυβέρνηση, αποσπά βοήθεια 500.000 δρχ. για την ανοικοδόμηση των Εβραϊκών σχολείων που κήκαν το 1917. Η επιχορήγηση αυτή συνέβαλε στην ανέγερση της σχολής «Καζές» (όπου σήμερα το βρεφοκομείο «Άγιος Στυλιανός») που στοίχισε συνολικά 620.000 δρχ.

Σημαντικά στοιχεία περιέχονται και στα εδάφια όπου ο Νταούτ Λεβή αναφέρεται στις αποζημιώσεις των ασφαλιστικών εταιριών για τις καταστροφές της πυρκαγιάς του 1917, γράφοντας τα εξής:

«... Αρκετούς μήνες μετά την πυρκαγιά, οι ασφαλιστικές εταιρίες δεν δέχονταν να καταβάλουν αποζημιώσεις, ισχυριζόμενες ότι οι καταστροφές οφείλονται σε πολεμικά αίτια. Χάρη στις σύντονες ενέργειες της Κυβέρνησης της Αθήνας και τις ευμενείς εκθέσεις του αείμνηστου Μωυσή Μορπούργου, πράκτορα της ασφαλιστικής εταιρείας North British Company, οι ασφαλιστικές εταιρίες δέχτηκαν τελικά να πληρώσουν. Η Ισραηλιτική Κοινότητα εισέπραξε 40.000 λίρες. Το μεγαλύτερο μέρος του ποσού αυτού διατέθηκε για την ανέγερση των παραπηγμάτων του συνοικισμού 0.151...».

Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο ο Νταούτ Λεβή εκθέτει τις αιτίες που προκάλεσαν τις οφειλές της Κοινότητας που ανέρχονταν τότε σε 7 εκ. δρχ. Οι αιτίες αυτές ήταν:

- 1) Η υποτίμηση της δραχμής που προκάλεσε σημαντική πτώση των εσόδων της Κοινότητας από τις εισφορές των μελών της.
- 2) Οι τόκοι των δανείων που πήρε η Κοινότητα από διάφορες τράπεζες, για την ανοικοδόμηση των ακινήτων της μετά την πυρκαγιά του 1917.
- 3) Οι υψηλές αποδοχές ορισμένων υπεράριθμων κοινοτικών υπαλλήλων που προσλήφθηκαν ύστερα από κυβερνητικές πιέσεις. Η περίπτωση του Σάμπη Σαλτιέλ, στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω, είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική.

Ο Νταούτ Λεβή, σε επίμετρο που παραθέτει στο τέλος της έκθεσης, αναφέρει και στον Εβραϊκό πληθυσμό της Θεσσαλονίκης γράφοντας:

«... Μέχρι το 1882, διάφορες εγκυκλοπαιδείες, και ιδιαίτερα το μικρό Λαρούς, υπολογίζουν τον συνολικό πληθυσμό της Θεσσαλονίκης σε 156.000 ψυχές. Ο αριθμός αυτός δεν είναι ακριβής γιατί, ως τότε, δεν είχε γίνει στην πόλη μας απογραφή πληθυσμού²⁵. Το 1882 η Τουρκική κυβέρνηση ίδρυσε στη Θεσσαλονίκη μια νέα υπηρεσία, την «Nefus Idaressi», η οποία για πρώτη φορά προχωρά σε απογραφή. Η υπηρεσία αυτή αναθέτει σε διάφορες επιτροπές, με τις οποίες ο συγγραφέας της παρούσας μελέτης διατηρούσε στενή συνεργασία, να επισκεφτούν τα σπίτια σε όλες τις συνοικίες και να απογράψουν τους κατοίκους τους... Η απογραφή ολοκληρώνεται στο τέλος του 1884... Ο ακριβής πληθυσμός της Θεσσαλονίκης έφτανε τους 85.000 κατοίκους από τους οποίους οι 48.000 είναι Εβραίοι.

Το 1902, σύμφωνα με μία δεύτερη απογραφή, ο πληθυσμός της πόλης ανεβαίνει στους 126.000 κατοίκους, από τους οποίους οι Εβραίοι είναι 62.000... Επειδή τα αρχεία της καταστράφηκαν στην πυρκαγιά του 1917, η Ισραηλιτική Κοινότητα θα διενεργήσει απογραφή των μελών της το 1919. Και παρά το γεγονός ότι πολλές οικογένειες είχαν μεταναστεύσει, η απογραφή απέδειξε ότι οι Εβραίοι της πόλης μας έφταναν τις 74.000. Διάφορα μεταναστευτικά κύματα, που ξεκινούν από διάφορες αιτίες, με κυριότερη την πυρκαγιά του 1917, που άφησε άστεγες χιλιάδες εβραϊκές οικογένειες, μειώνουν τον Εβραϊκό πληθυσμό της Θεσ-

σαλονίκης που, σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 1932, κατεβαίνει στις 50.000. Έτσι ενώ κάποτε οι Εβραίοι αποτελούσαν το 55-60% του συνολικού πληθυσμού της πόλης, μετά την άφιξη των προσφύγων της Μικρασίας, δεν ξεπερνούν το 16%...».

Η έκθεση του Νταούτ Λεβή περιλαμβάνει και ένα δεύτερο μέρος. Πρόκειται για ένα κείμενο είκοσι δακτυλογραφημένων σελίδων που διαιρείται σε δύο θεματικές ενότητες.

Η πρώτη αναφέρεται στη Θρησκευτική ζωή των Εβραίων της Θεσσαλονίκης στην περίοδο 1840-1940, ενώ η δεύτερη, που είναι και η πιο ενδιαφέρουσα, στη συμβολή των Εβραίων στην οικονομική ανάπτυξη της πόλης.

Ο συγγραφέας δέχεται ότι, στις αρχές του 19ου αιώνα, οι Έλληνες κρατούν το 70% του χονδρεμπορίου. Οι σπουδαιότεροι Ελληνικοί εμπορικοί οίκοι είναι των Βλαστού, Σκυλίτση, Χαρίση, Αββότ, Ρογκότση, Χατζηλαζάρου, Βαλταδάρου, Αυγερινού, Μουσούρη, Αγγελάκη, Ρήγα. Οι μεγάλοι Εβραϊκοί εμπορικοί οίκοι, στην ίδια εποχή, είναι των Αλατίνη, Φερνάντες, Μισραχί, Μοδιάνο, Φρανσές, Μπενβενίστε, Σιαλώμ, Χασσιδ, Μπενσουσάν, Σαΐας και Τιάνο. Ο Νταούτ Λεβή παραθέτει αρκετά πολύτιμα στοιχεία για τις οικογενειακές Αλλατίνη και Μοδιάνο και συνεχίζει για την περίοδο μετά το 1912:

«... Ύστερα από τους Βαλκανικούς πολέμους αρκετοί ξένοι υπήκοοι, που δεν διατηρούσαν πια...α πρόνοια που πήγαν από το καθεστώς των διωμολογήσεων, χάρη στα οποία δημιούργησαν τεράστιες περιουσίες, αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την πόλη μας... Η τρομερή πυρκαγιά του 1917, που αφάνισε το μεγαλύτερο μέρος του εμπορικού κέντρου, ανάγκασε επίσης αρκετούς εμπόρους να μεταναστεύσουν... Έτσι οι Εβραϊκοί οίκοι του περασμένου αιώνα εξαφανίζονται, δίνοντας τη θέση τους σε νέους εμπορικούς οίκους που θα προδεδούν γρήγορα, χάρη στις διευκολύνσεις των Ελληνικών κυβερνήσεων, και θα διακριθούν στο εμπόριο, στη βιομηχανία, στις τραπεζικές επιχειρήσεις και σε άλλους τομείς.

Αν και οι νέοι Εβραϊκοί οίκοι διανύουν την περίοδο της εφηβείας, αναπτύσσονται από μέρα σε μέρα και είναι βέβαιο ότι θα καταλάβουν τη θέση τους στην εμπορική ζωή της Θεσσαλονίκης αντικαθιστώντας επάξια τους μεγάλους εκείνους οίκους που έπαιξαν τόσο σημαντικό ρόλο στην οικονομία της Θεσσαλονίκης τον περασμένο αιώνα».

Ο Νταούτ Λεβή προσθέτει ότι θα παραθέσει και πίνακες που περιλαμβάνουν

- α) Τους μεγάλους Εβραϊκούς εμπορικούς οίκους του 19ου αιώνα
- β) Τους νεώτερους εμπορικούς οίκους που αναπτύχθηκαν μετά το 1912
- γ) Τους Εβραίους επιχειρηματίες που κατάγονται από τη Θεσσαλονίκη και μετανάστευσαν στο εξωτερικό

δ) Τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης που διακρίθηκαν σε ελεύθερα επαγγέλματα σαν γιατροί, δικηγόροι, δημόσιοι υπάλληλοι, μέλη διπλωματικών αποστολών, διευθυντές τραπεζών κ.λπ.

Δυστυχώς οι σελίδες με τα πολύτιμα αυτά στοιχεία λείπουν. Τέλος, σώθηκε μια ακόμα έκθεσή του, στην οποία ο Νταούτ Λεβή αναφέρεται αποκλειστικά στην ακίνητη περιουσία της Κοινότητας.

Κλείνοντας τη μελέτη του ο συγγραφέας δηλώνει ότι ίσως ορισμένες χρονολογίες και αριθμοί να μην είναι απόλυτα ακριβείς, γιατί κατά καιρούς έχασε κάποιες σημειώσεις του, και επιλέγει:

«... Διατηρώ την πεποίθηση ότι όσοι ομόθρησκοί μας κληθούν κάποια μέρα, στη διοίκηση της Κοινότητας, θα εμπνευστούν από τον ίδιο ζήλο και την ίδια θερμότητα που διέκρινε τους Κοινοτικούς ηγέτες του παρελθόντος που πέτυχαν να εξυψώσουν την φήμη και την τιμή της Κοινότητάς μας. Γι' αυτό η Εβραϊκή κοινωνία τους περιέβαλε με την εμπιστοσύνη και την εκτίμησή της...».

Αισιόδοξες προβλέψεις για τη συνέχεια μιας ιστορικής Κοινότητας που έμελλε να αφανιστεί λίγους μήνες αργότερα. Στις 15 Μαρτίου 1943 θα ξεκινήσει από τη Θεσσαλονίκη ο πρώτος συρμός, μεταφέροντας 3.000 Εβραίους στην Πολωνία. Μέχρι τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου, άλλες δεκαοκτώ διαδοχικές αποστολές, θα οδηγήσουν το σύνολο σχεδόν των Εβραίων στους τόπους του μαρτυρίου τους. Και η συμπτωτούσα θα αποκτήσει το θλιβερό πρόνομο να καταστεί η πρώτη πόλη στην Ευρώπη στις θυσίες των Εβραίων κατοίκων της.

Οι ελάχιστοι που θα επιζήσουν, θα επιστρέψουν για να δημιουργήσουν μια καινούργια ζωή, πάνω στα ερείπια που σφύρησε το Ολοκαύτωμα. Όμως από το τραγικό προσκλητήριο θα απουσιάζουν οι πολλοί, οι 50.000 ψυχές, που η απώλειά τους βαρύνει ακόμα και σήμερα στη φυσιογνωμία της μητέρας Θεσσαλονίκης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

2. Η εργασία του Γιοταβίτ Γιακοβί, απ' όπου και το απόσπασμα που παραθέτουμε, σώθηκε χιμτελής και ατιτλοφόρητη. Σύμφωνα με μαρτυρίες φίλων του, ο συγγραφέας της σκεφτόταν να την τιτλοφορήσει «Είς την κόλαση». Η εργασία αυτή δημοσιεύτηκε σε συνέχειες το 1952 στην εφημερίδα «Εβραϊκή Εστία» της Αθήνας, με τίτλο «Είς τον προθάλαμον της κόλασεως» (φύλλα 85-108).

3. Μ. ΜΟΛΑΧΟ-Ι. ΝΕΧΑΜΑ, ό.π., σ. 73-74.

4. Γ. ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΥ, Μακεδονία μετά του παρακειμένου τμήματος της Θράκης (1909-10), σ. 146.

5. Μ. ΜΟΛΑΧΟ-Ι. ΝΕΧΑΜΑ, ό.π., σ. 22, 39-40.

6. Αρκετά κατατοπιστικό είναι το άρθρο του ΑΒΡΑΑΜ ΡΕΚΑΝΑΤΗ, Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης στην πολιτική ζωή της Ελλάδας, στον τόμο «Zihron Saloniki» («Μνήμη της Θεσσαλονίκης»), Tel Aviv 1972, σ. 328-330.

7. Το 1907.

8. Μέχρι τη νεοτουρκική επανάσταση οι μη Μουσουλμάνοι υπήκοοι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας δεν υπηρετούσαν στρατιωτική θητεία.

9. «Agua Nueva»: απόδοση στην Ισπανοεβραϊκή, της Τουρκικής ονομασίας της τοποθεσίας Yenî su (= Νέο νερό) απ' όπου πιστεύεται ότι ξεκίνησε η πυρκαγιά του 1917. Για την τοποθεσία αυτή βλ. Β. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας 1430-1912, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 425, 443.

10. Για την πυρκαγιά του 1917 και για τις επιπτώσεις της στην Ισραηλιτική Κοινότητα, υπάρχουν σημαντικά στοιχεία στις μελέτες: Χ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, Ένα υπόμνημα για την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης στα 1917 και την περιβόητη των θυμάτων, «Μακεδονικά» 18 (1978), σ. 143-170· J. ΝΕΧΑΜΑ, Histoire des Israelites de Salonique, tom. 6-7, Thessalonique 1978, σ. 764-770· L. ΑΒΑΣΤΑΔΟ, L'orient qui meurt-Salonique ce qu'elle est, Salonique 1918, σ. 2-17· Ε. ΣΑΡΟΤΑ, En torno de la Torre Blanca, Paris 1983, σ. 308-317· «Zihron Saloniki» (συλλογικό): Tel-Aviv 1972, σ. 207-208· J. ΣΑΪΑΣ, Salonique en reconstruction, Athènes 1920· Α. ΝΑΡ, Οι συναγωγές της Θεσσαλονίκης-Τα τραγούδια μας, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 76-80.

11. Βλ. Κ. ΜΟΣΚΩΦ, Θεσσαλονίκη-Τομή της μεταπρατικής πόλης, Αθήνα 1978, σ. 73-77 και I. S. ΕΜΜΑΝΟΥΕΛ, Histoire de l'industrie des tissus des Israelites de Salonique, Lausanne 1935.

12. Μ. ΛΑΣΚΑΡΙΣ, Salonique à la fin du XVIII siècle, Athènes 1939, σ. 22.

13. Κ. ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ, Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα, Αθήνα 1973-75, τόμ. Β', σ. 128.

14. Γ. Κ. ΜΠΑΡΤΙΤΟΠΟΥΛΟΥ, Η Θεσσαλονίκη, Αθήνα 1882, σ. 33.

15. Β. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, ό.π., σ. 168 και Κ. ΜΟΣΚΩΦ, ό.π., σ. 95.

16. Κ. ΜΟΣΚΩΦ, ό.π., σ. 120-130.

17. I. ΜΑΤΑΡΑΣΣΟ, Χαριμί Χαίμ Χαμίμ, περ. «Χρονικά», τευχ. 70, Σεπτέμβριος 1984, σ. 68-69.

18. Γ. Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΥ, Σελίδες αυτοβιογραφίας, τόμ. Β', Αθήνα 1970, σ. 172.

19. Μ. ΜΟΛΑΧΟ-Ι. ΝΕΧΑΜΑ, ό.π., σ. 81-128· I. ΜΑΤΑΡΑΣΣΟ, Κι όμως όλοι τους δεν πέθαναν, Αθήνα 1948, σ. 25-52 και Γ. ΓΙΑΚΩΒΑ, ό.π.

20. Μ. ΜΟΛΑΧΟ-Ι. ΝΕΧΑΜΑ, ό.π., σ. 27.

21. JOSEPH BEN, Jewish leadership in Greece during the Holocaust, Jerusalem 1977.

22. Μ. ΜΟΛΑΧΟ-Ι. ΝΕΧΑΜΑ, ό.π., σ. 119, 120.

23. Γ. ΓΙΑΚΩΒΑ, ό.π.

24. Για τον επανασχεδιασμό της πόλης μετά την πυρκαγιά του 1917, εξαιρετικά διαφωτιστική είναι η διατριβή της Α. ΚΑΡΑΛΗΜΟΥ-ΓΕΡΟΛΥΜΠΟΥ, Επανασχεδιασμός και ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917, Θεσσαλονίκη 1985.

25. Βλ. και Β. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, ό.π., σ. 459-464, όπου επιστημονίζεται ότι, σύμφωνα με τα τουρκικά αρχεία, η τελευταία απογραφή πληθυσμού στη Θεσσαλονίκη είχε διενεργηθεί το 1613.

Παράνομη ή κατάσχεση της ιδιωτικής περιουσίας των Ίσραηλιτών της Θεσσαλονίκης

Μιά γνωμάτευση του 1943
του καθηγητή κ. ΣΤ. ΚΑΡΑΚΑΝΔΑ

Τό 1943 ό καθηγητής κ. Στυλιανός Χρ. Καρακανδής, μέ τήν τότε ιδιότητά του του νομικού συμβούλου του υποκαταστήματος της Τραπεζής της Έλλάδος στή Θεσσαλονίκη, είχε τό θάρρος μέ γνωμάτευσή του πρό τή Γραμματεία της Τραπεζής, ν' άποφανθεί ότι ήταν παράνομη ή έκ μέρους των Γερμανικών Άρχων Κατοχής κατάσχεση της ιδιωτικής περιουσίας των Ίσραηλιτών. Ή άφαίρεση αυτή, άποφαινόταν ό κ. Καρακανδής άποτελεί πράξη άνωτέρας βίας.

Τό κείμενο της γνωματεύσεως του κ. Καρακανδά, πού άποτελεί Ιστορικό ντοκουμέντο, έχει ως παρακάτω:

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τό τμήμα δικαστικού

πρός τήν

Γραμματεία

Ή επί του άπό 25.1.43 σημειώματος ύμών, επιστρέφοντες συνημμένως ύμίν τήν μετά του Τμήματος Προπαγάνδας Θεσ/νίκης - Αιγαίου άλληλογραφία της Τραπεζής, γνωρίζομεν ύμίν τά κάτωθι.

Διά του άπό 30.11.42 έγγραφου της ως άνω γερμανικής ύπηρεσίας άπευθυνθέντος προς τήν Τράπεζαν ήμών, αυτή κατέστησεν γνωστόν εις ήμάς ότι κατ' έντολήν του Στρατιωτικού Διοικητού Θεσ/νίκης - Αιγαίου κατέσχεν 32 έπιχειρήσεις του χαρτικού κλάδου διά νά χρησιμοποιήση τά έμπορεύματά των ύπέρ του γερμανικού στρατού.

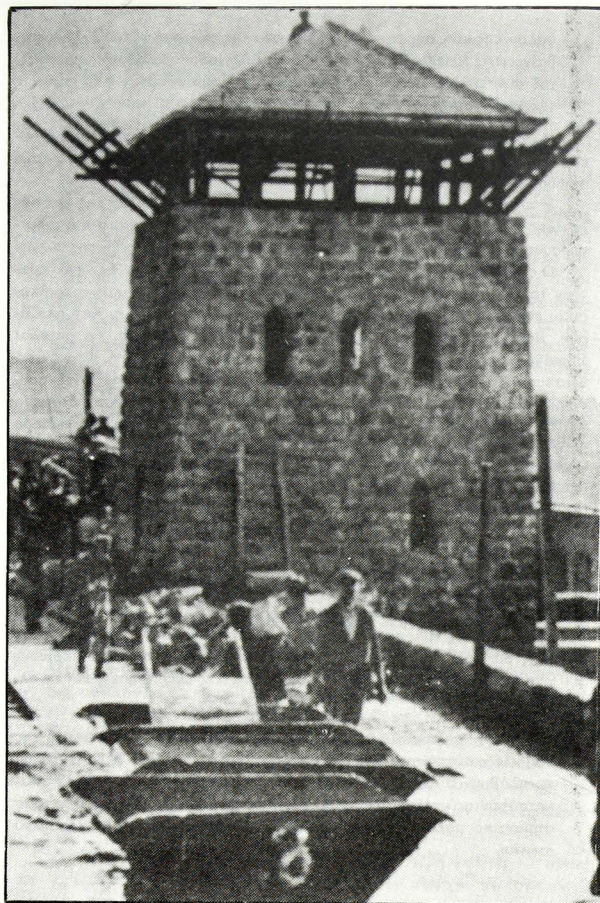
Διά του άπό 20.1.43 έγγραφου του στρατιωτικού διοικητού Θεσ/νίκης - Αιγαίου άπευθυνθέντος προς τήν Τράπεζαν ήμών ούτος προσκαλεί ήμάς όπως τάς παρ' ήμίν καταθέσεις των κατασχεθεισών έπιχειρήσεων θέσωμεν εις ειδικόν λογμόν εις τήν διάθεσίν του.

Ή γνώμη ήμών επί του ζητήματος της κατασχέσεως των ως άνω καταθέσεων είναι ή κάτωθι.

Α) Ή επί τη βάση των άρχών του Διεθνούς Δικαίου ως καί των συμβάσεων της Χάγης του έτους 1907 καί του παραρτήματος εις τήν σύμβασιν του άφορώντος τήν ρύθμισιν των νόμων καί των έθίμων του κατά ξηράν πολέμου, ύπογραφέντος καί ύπό της Γερμανίας καί ύπό της Έλλάδος καί δή κατά τό άρθρ. 46 τούτου ή ιδιωτική περιουσία δέν δύναται νά κατασχεθεί καί δέον νά γίνεται σεβαστή (art. 46 La propriete privee ne peut pas etre confisque. La propriete ect. doivent etre respectes). Ή εξαίρεσεις σοβαρώταται άπό της άρχής ταύτης είναι θεμιταί, έφ' όσον είναι συνέπειαι των διεξαγομένων πολεμικών έπιχειρήσεων ή δικαιολογούνται ύπό των άναποφεύκτων άναγκών του Στρατού Κατοχής (πρβλ. Σεφεριάδου, Μαθήματα Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου 564, σελ. 377, Σπυροπούλου Δημοσίον Διεθνές Δικαίον έκδόσις Β', 38b, 4 σελ. 403 K. Heyland in Handwörterbuch der Rechtswissenschaft Bd. I Besetzungsrecht Al 2e, σελ. 679 έπομ.).

Έάν έν τή προκειμένη περιπτώσει ύφίσταται περίπτωσις άναποφεύκτου άνάγκης είναι ζήτημα πραγματικών, διά τήν κρίσιν του όποιου δέν είναι δυνατόν νά έχωμεν τά άναγκαιούντα στοιχεία.

Έν πάση περιπτώσει ή κατάσχεσις εις Τραπεζας ιδιωτικών καταθέσεων δέν δύναται κατ' άρχήν νά θεωρηθή σύμφωνος προς τά διεθνή νόμια (πρβλ. Σεφεριάδης 568, σελ. 389 έπομ.).

ως προς τόν προηγούμενον παγκόσμιον πόλεμον).

Β) Άπό άπόψεως νομοθεσίας είσαχθείσης έν Έλλάδι διά διαταγμάτων των στρατιωτικών διοικητών του γερμανικού στρατού, ή κατάσχεσις ως άνω καταθέσεως ιδιωτών παρά τή τραπεζή ήμών δέν δύναται νά θεωρηθή νόμιμος. Διότι κατά τήν «Γνωστοποίησιν διά τάς νομικάς διατάξεις» αί όποίαι έκδίδονται παρά των Γερμανών στρατιωτικών διοικητών (Ve ordnungsblatt N., 2 σελ. 2) ούτοι δύναται νά εκδώσουν τοιαύτας, δέον όμως αύται νά δημοσιευθούν εις τό ειδικόν «φύλλον διαταγμάτων διά κατεχόμενον ελληνικόν έδαφος», άφ' ού χρόνου άρχεται ή ισχύς των (Verordnung über das Inkrafttreten u. die Geltung der von den deutsche militärischen dienststellen erlassenen Anordnungen, δημοσιευθέν έν Verordnungsblatt 2σελ. 4 καί Bekanntmachung vom 15.2.42 des Befehls bers Saloniki - Aegais καί Verordnung vom 16.1.42 u. Verordnungsblatt des Befehlshabers Saloniki - Aegais N.1.). Τοιούτον τι όμως διάταγμα επιτρέπον τήν κατάσχεσιν ιδιωτικών καταθέσεων παρά ταίς τραπεζαίς δέν έχομεν έν προκειμένω, έφ' όσον γνωρίζομεν. Έν πάση περιπτώσει ή προς τήν Τράπεζαν διαταγή του Στρατιωτικού Διοικητού Θεσ/νίκης - Αιγαίου δύναται νά θεωρηθή ως «διάταξις» (Anordnung), αλλά δέν ισχύει μή δημοσιευθείσα, έφ' όσον γνωρίζομεν, συμφώνως προς τά άνωτέρω εκτιθέμενα.

Γ) Άπό άπόψεως έσωτερικού δικαίου ή Τράπεζα καλύπτεται έναντι των δικαιούχων εκτελούσα τήν διαταγήν του Στρατιωτικού Διοικητού Θεσ/νίκης - Αιγαίου λόγω της άνωτέρας βίας ή όποία ύφίσταται άναντιρρήτως έν προκειμένω (casus cui resistinon potest).

Έν πάση περιπτώσει περί της κατασχέσεως δέον νά είδοποιηθούν παρά της Τραπεζής οι δικαιούχοι.

Ο γνωμοδοτών Νομικός Σύμβουλος
Στέλιος Χρ. Καρακαντάς

Τό ἔννατο ὄχυρό

Διήγημα τοῦ κ. ΖΑΦΕΙΡΗ ΣΤΑΛΙΟΥ

(Ὁ κ. Ζ. Στάλιος συγγραφεὺς καὶ ποιητής, μέλος τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, γεννήθηκε στὴν Κομοτηνὴ. Εἶναι πτυχιούχος Νομικῆς καὶ Οἰκονομικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν καὶ διδάκτωρ τῶν Πολιτικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων. Ὑπάλληλος τοῦ Ὑπουργείου Ἐμπορίου ὑπῆρξε ὡς ἐμπορικός ἀκόλουθος - σύμβουλος στὴ Βιέννη, Μόναχο, Ἀγκυρὰ, Τόκιο, Ρίο Ἰανέιρο καὶ Ρώμη. Ἐλαβε μέρος στὴν Ἐθνικὴ Ἀντίσταση, συνελήφθη ἀπὸ τὰ Ἑς Ἑς καὶ παρέμεινε στὶς φυλακὲς μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως. Εἶναι κάτοχος πιστοποιητικοῦ Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως. Ἐγράψε θέατρο, ποίηση, μυθιστόρημα, διήγημα, ταξιδιωτικὰ δοκίμια καὶ βιογραφία, καθὼς καὶ πολλὰ ἄρθρα σὲ περιοδικὰ καὶ ἡμερησίους.

Ἐπισκέφθηκε δύο φορές τὸ Ἰσραήλ, τὴ δευτέρη φορά προσκεκλημένος ἀπὸ τὴ Διεθνή Σιωνιστικὴ Ὀργάνωση. Ἀνάμεσα στὰ βιβλία πού ἔγραψε εἶναι καὶ ἓνα βιβλίο γιὰ τὸ Ἰσραήλ μὲ τίτλο «Ἰσραήλ» καὶ μία ποιητικὴ συλλογὴ γιὰ τὴν Παλαιστίνη μὲ τίτλο «Ἡ γῆ καὶ τὸ ὄνειρο». Ἐκανε τρεῖς διαλέξεις ἐπὶ ἑβραϊκῶν θεμάτων. Διετέλεσε μέλος τοῦ Δ.Σ. τοῦ Συνδέσμου Φιλίας «Ἑλλάς - Ἰσραήλ».

Τὸ διήγημα τὸ «Ἐννατο Ὄχυρό» εἶναι μιά πραγματικὴ ἱστορία πού ἔγινε στὸ Κόβνο καὶ τὴ διηγήθηκε στὸν συγγραφέα ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐπιζήσαντες).

Η πόρτα ἄνοιξε ἀπότομα, μὲ θόρυβο, ἔτριξαν οἱ χαλκάδες τῆς, βρόντηξαν τὰ σιδέρά της, ἡ κάτω ἄκρη τῆς γραντζούνισε τὶς πλάκες, ἓνας αἰχμηρὸς ἤχος, σύρθηκε παντοῦ. Στ' ἀνοιγμά της φάνηκε ἓνα μπουλούκι, καμιά εἰκοσαριά ἄντρες, ὁ ἓνας κοντὰ στὸν ἄλλον, τὰ κεφάλια τους ἦταν κουρεμένα, τὰ ρούχα τους κουρελιασμένα, τρεῖς φύλακες μὲ στολὲς τοὺς ἔσπρωχναν μὲ τὰ ὅπλα τους, τοὺς κλώτσαγαν μὲ τὶς μπότες τους, ἔφτηναν ἐπάνω τους. Γουρούνια φώναξε ἓνας, Ἐβραῖοι γουρούνια, γρήγορα, γρήγορα, οὔτε τὰ πόδια σας δέν μπορεῖτε νὰ κουνησετε. Ἡ πόρτα ἔκλεισε πίσω τους, τὸ χτύπημά της ἀντήχησε πάλι στὸ ὑπόγειο, γέμιζε γιὰ λίγο τὸν χώρο, τὰ βήματα τῶν σκοπῶν ἐσβησαν στοὺς διαδρόμους. Οἱ ἄνθρωποι στέκονταν ἀμίλητοι, κοίταζαν γύρω τους, τοὺς ψηλοὺς θόλους, τὰ πέτρινα τόξα πού κατέβαιναν μέχρι κάτω, τοὺς ἀσοβάντιστους τοίχους, τοὺς ἄλλους πού ἦταν κάτω ξαπλωμένοι. Λίγα λοξὰ παράθυρα, σάν μεγάλες χαραμάδες ἔχασκαν ψηλά, ἀπὸ τὰ κάγκελλὰ τους ἔρχονταν μιά δειλὴ μέρα, ἓνα κίτρινο κι ἄρρωστιάρικο φῶς. Προχώρησαν, αὐτοὶ τοὺς ἔβλεπαν ἀδιάφορα, μιά θολὴ σκιά τριγύριζε πάνω στὰ ἀ-

δύνατα πρόσωπά τους, κάθισαν κοντά τους, ό Δανιήλ έσκυψε, γονάτισε, ακούμπισε τήν πλάτη του στους πραινισμένους τοίχους, ή ύγρασία ζωγράφιζε τά σχέδιά της καί από τή μιά μεριά, πλάϊ του ήταν ένας γέρος, άσπρα μαλλιά, μέτωπο πλατύ, τό δέρμα του προσώπου του ήταν χλωμό, βαθιές ρυτίδες σάν δίχτυα τ' αϋλάκωναν απ' όλες τίς μεριές. Από τήν άλλη ήταν ένας νέος, τά γένια φύτρωναν ακατάστατα, τά μάτια του γυάλιζαν, τό πηγούνι του ήταν τετράγωνο, μιά σκληρή έκφραση χαρακτήριζε τή φυσιογνωμία του. 'Ο Δανιήλ γύρισε στόν γέρο, πού βρισκόμαστε; Ρώτησε.

Η φωνή πού απάντησε ήταν αδύνατη, κουρασμένη, μόλις ακουγόταν, στό Κόβνο είπε, στίς φυλακές του, εί- ναι ένα παλιό φρούριο, ύστερα άνεβαίνει σέ κάτι λόφους, ή φυ- λακή μας είναι χτισμένη στήν κορφή σ' έναν απ' αυτούς...

- Είναι κοντά στήν πόλη;
- Καμιά δεκαριά χιλιόμετρα, ένας δρόμος έρχεται μέχρι έδω, περνά τόν κάμπο, μιά παλιά γέφυρα δρασκε- λίζει ένα ποτάμι, ύστερα άνεβαίνει σέ κάτι λόφους, ή φυ- λακή μας είναι χτισμένη στήν κορφή σ' έναν απ' αυτούς...
- Είσαι πολύ καιρό έδω;
- Ένα μήνα περίπου.
- Από πού έχετε έρθει;
- Από τήν Κρακοβία, εκεί ζούσαμε.
- Πότε σάς έπιασαν;
- Πάνε δυό μήνες, κρυβόμασταν σέ κάποιο σπίτι χρι- στιανών έξω από τό γκέττο, κάποιος μάς πρόδωσε, μάς κράτησαν στήν αρχή στά κρατητήρια τής Γκεστάπο, πριν από τέσσερις εβδομάδες μάς έστειλαν έδω.

- Είναι πολλοί οί κρατούμενοι;
- Πρέπει νά είναι, όλα τά υπόγεια είναι γεμάτα, κάθε πέντε μέρες παίρνουν γιά έκτέλεση, τούς πάνε δυό - τρία χιλιόμετρα μακριά, κοντά στό δάσος, ακούμε τούς πυροβολισμούς, ύστερα κουβαλούν άλλους απ' όλη τήν Ευρώπη. Από τότε πού είμαστε έδω έχουν πάρει τρείς φορές από τό υπόγειό μας καί τέσσερις αποστολές μαζί μέ τή δική σας έχουν έρθει.

Δέν ξαναρώτησε, σταμάτησαν νά μιλοϋν· τά μάτια του ήταν μισόκλειστα, έσφιξε τά χείλια του, έκλεισε τίς γρο- θιές του, ό νέος πού ήταν από τήν άλλη μεριά γύρισε σ' αυτόν.

- Από πού είσαι; Τόν ρώτησε.
- Από τή Βαυαρία.
- Τί δουλεία έκανες;
- Αρχιτέκτονας, είχα σπουδάσει στό Βερολίνο, δου- λευα σέ μιά μεγάλη εταιρεία, είχα κι ένα γραφείο, έκανα καί δικές μου δουλειές.
- Από πού σέ φέρανε τώρα;
- Από τό Νταχάου, είναι έξω από τό Μόναχο. "Όταν μέ πιάσανε μέ πήγαν εκεί, έμεινα έναν ολόκληρο χρόνο, προχθές μάς φόρτωσαν στά κλειστά βαγόνια τους, είναι τρείς μέρες πού ταξιδεύουμε, χωρίς τροφή, χωρίς νερό, κάμποσο πέθαναν. Πριν από δύο ώρες φτάσαμε έδω.
- Ο γέρος άκουγε, κούνησε τό κεφάλι του, μιά έκφραση πίκρας ήταν στό πρόσωπό του. Οί περιπλανήσεις των 'Ε- βραίων, είπε, σ' όλη τή Γερμανία, σ' όλη τήν Ευρώπη, σ' όλο τόν κόσμο, μέ καμμένες τίς ρίζες, κυνηγημένοι σάν τά ελάφια από τούς κυνηγούς, χωρίς παράθυρα, χωρίς ελπίδες. Δέν έχουν καί μεγάλη σημασία όλα αυτά πιά τώρα. "Όπου κι άν πάμε, όπου καί νά μάς πούν, ένα είναι βέβαιο πώς μέχρι έδω ήταν, πώς γιά μάς δέν υπάρχει κα-

μιά άλλη λύση, καμιά σωτηρία. Είτε είμαστε στήν Κρακο- βία, είτε στό Νταχάου, είτε στό Κόβνο, ένα πρωί οί Γερ- μανοί θα 'ρθουν έδω, θ' ανοίξουν τίς πόρτες, οί μπότες τους θα χτυπήσουν στό πάτωμα, θα διαβάσουν τούς κα- ταλόγους τους, θα μάς πάρουν μέ συνοδεία, θα μάς πά- νε έξω στόν κάμπο, θα μάςβάλουν σέ μιά γραμμή, θα μάς πάνε νά σκάσουμε, τούς τάφους μας, νά βγάλουμε τά ρούχα μας, θ' άκουστεί ό κρότος του πολυβόλου, θα γεμίσουμε κάποιο λάκο.

Ο Δανιήλ τόν κοίταγε μέσα στά μάτια, τό βλέμμα του ήταν σκληρό, τό πρόσωπό του κλειστό. Καί σύ θα τούς ά- κολουθήσεις, έκανε, θα πäs σάν άνρί στή σφαγή χωρίς καμιά αντίσταση...

— Τί μπορώ νά κάνω, κι άν μπορούσα τί νόημα έχει; 'Ε- δω πού βρισκόμαστε δέν υπάρχει κανένας γλυτωμός, τί- ποτα δέν μπορεί νά γίνει, έτσι κι έτσι όλοι μας θα πεθα- νουμε.

Ο Δανιήλ έπαιξε τά βλέφαρά του, έσφιξε τή γροθιά του, γύρισε τό κεφάλι του, ήταν σάν νά μίλαγε σέ πολ- λούς. "Έχει κάποιο νόημα είπε, ίσως νά έχει κάποιο νόη- μα. "Άλλο είναι νά πεθαίνεις μέ τήν καρδιά σου ζεστή, παλεύοντας έστω καί μέ γυμνά χέρια, σάν άντρας μέ τούς συντρόφους σου γύρω, κι άλλο νά σκύβεις σάν δούλος τό κεφάλι, νά τρέμεις, νά φοβάσαι, νά νιώθεις πώς δέν έχεις ψυχή. Είναι γιά σένα πρώτα, γιά τή ζωή σου, καί ύστερα γιά τούς άλλους, γιά τή φυλή μας, γι' αυ- τούς πού ζουνε, γιά τά παιδιά μας πού θα ζήσουν. Έρείς καλά ποιός είναι ό λαός μας, πώς άρχισε, πώς καάντη- σε τί υπέφερε, πώς τόν κυνήγησαν, καί ξέρεις πώς ανα- στένεται πάλι. Γι' αυτούς όλους, πρέπει νά πεθάνεις σάν άντρας, σάν ελεύθερος άνθρωπος, σάν 'Ισραηλίτης, κι ή- χι σάν σκλάβος, σάν απελπισμένος δούλος μέσα σ' ένα γκέττο...

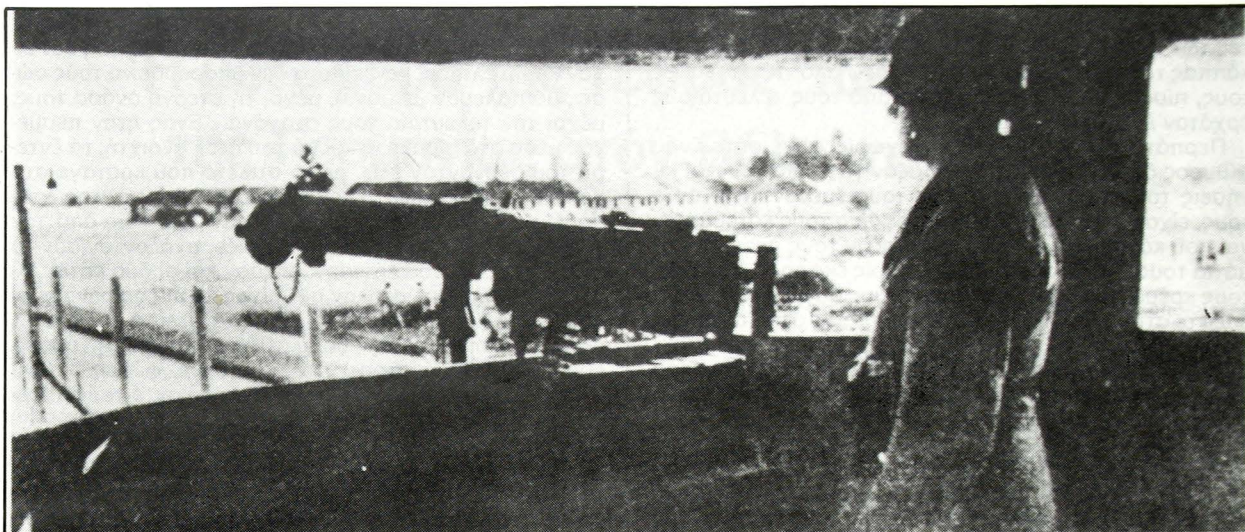
— Τί σκέπτεσαι νά κάνεις;

— Κουβέντιασα μαζί σου, θα μιλήσω καί μέ τούς άλ- λους πού είναι έδω. "Εμείς πού έρχόμαστε από τή Γερμα- νία, έχουμε πάρει τήν απόφασή μας, δέν θα τούς αφή- σουμε νά μάς σφάξουν σάν τά τραγιά, θα τούς χτυπή- σουμε, θα τούς κάνουμε νά πληρώσουν ακριβά τά τομά- ρια μας.

Δέν συνέχισαν άλλο. "Έξω τό φώς λιγότευε, οί σκιές μέσα στό υπόγειο είχαν γίνει πηχτές, τό φώς πίσω από τά κάγκελα στά παράθυρα ξεψυχοϋσε, ό νέος του έπια- σε τό χέρι, χωρίς οϋτε μιά λέξη του τό έσφιξε δυνατά...

Κάθονταν πάνω στίς πλάκες, όλοι τους, σ' ένα μεγάλο γύρο, άλλοι ακούμπαν τις πλάτες τους στόν τοίχο, άλ- λοι στηριζόντουσαν στους άγκώνες τους, ένας φύλαγε όρθιος πίσω από τήν πόρτα, σ' ένα καρφί έκαίγε ένα μι- σολυωμένο κερι, ένας θολός κύκλος έπεφτε κάτω, τριγύ- ρω του μέσα στό θάμπος ξεχώριζαν πρόσωπα, χέρια, σώματα, μιά πυκνή ανθρώπινη μάζα. Ο Δανιήλ βρισκό- ταν στή μέση, γονατισμένος, τό κεφάλι του ήταν πιό ψη- λά από τούς άλλους, αύριο έλεγε, αύριο, έρχεται ή σειρά μας, πριν από λίγο μάς είδοποίησε ένας από τούς δικούς μας πού δουλεύει πάνω στά γραφεία. Θα 'ρθούν τό πρωί, θα πάρουν τριάντα απ' αυτή τήν αίθουσα, κι άλ- λους τόσους από κάθε ένα από τά δυό διπλανά υπόγεια, όλοι έμείς πού ήρθαμε έδω από τή Γερμανία είμαστε μέ- σα στή λίστα, απόψε γιά τούς πιό πολλούς από δώ μέσα είναι ή τελευταία μας νύχτα.

Κανένας δέν έλεγε τίποτα, τόν άκουγαν, μιά βαθιά σιωπή ήταν γύρω του.

Οπως είχαμε μείνει σύμφωνα, συνέχισε, όλα θα γίνουν όπως τά είπαμε: στην αρχή καμιά κίνηση, καμιά αντίδραση, θα φύγουμε απ' έδω, θα τους ακολουθήσουμε, δεν πρόκειται να μας δέσουν, μέχρι τώρα ποτέ δεν έχει γίνει αυτό. Θα κάνουμε ό,τι μας λένε δεν πρέπει να τους δώσουμε καμιά ύποψια. "Όταν θα φτάσουμε στον τόπο της εκτέλεσης εγώ θα δώσω το σύνθημα, δεν θα κάνετε τίποτα πριν απ' αυτό, ό καθένας σας θα έχει βάλει στο μάτι ένα στρατιώτη, αυτόν που είναι πιο κοντά του, θα όρμήσει επάνω του, συνήθως είμαστε τρεις φορές περισσότεροι απ' αυτούς. Οί πιο πολλοί είναι Γερμανοί, οί άλλοι είναι Λιθουανοί καί Ουκρανοί, δεν έχουν παρά δυό - τρία Σμάισσερ, οί υπόλοιποι είναι όπλισμένοι μέ τουφέκια, θα προσπαθήσετε να τους τ' άρπάξετε. "Εχουμε έξι μαχαίρια, αυτοί που θά τά κρατούν πρέπει να προσέξουν, ούτε ένα κτύπημα δεν πρέπει να πάει χαμένο. "Αν αυτούς ξεπαστρέψουμε, οί έλπίδες μας για να γλυτώσουμε, όσοι θά έχουμε μείνει ζωντανοί δεν είναι πολλές, τό φρούριο είναι γεμάτο μέ στρατιώτες, έχουν φρουρούς στον κάμπο, τό χιόνι είναι πυκνό, τό δάσος είναι πενήντα χιλιόμετρα μακριά, οί χωριάτες τούς φοβούνται, μπορεί να μας προδώσουν. Μά θά πεθάνουμε μ' ένα όπλο στο χέρι, θά τούς κάνουμε να μας θυμούνται, θά τούς δείξουμε πώς δεν είναι πάντα εύκολο να σκοτώνει κανένας Έβραίους.

Μιά παύλα, πήρε μιά βαθιά ανάσα, ή φωνή του στον χαμηλό τόνο της έγινε πιο βαριά, πιο δυνατή, πιο σίγουρη. Μή ξεχνάτε αδέλφια, σύντροφοι στον θάνατο που έρχεται, ποιοί είμαστε, από πού ξεκινήσαμε. "Η ράτσα μας στην παλιά εποχή δεν έβαζε ποτέ κάτω τά όπλα της, δεν έσκυβε στους τυράννους, δεν νικηθήκαμε. Χτυπηθήκαμε μέ όλους όσους ήρθαν στη γη μας, τούς πολεμήσαμε, κι αν χάσαμε, κι αν μας έδιωξαν απ' αυτήν δεν γίναμε ποτέ σκλάβοι. Στους μεσαιώνες, τά πιο σκοτεινά μας χρόνια, όταν μπορούσαμε, όταν υποφέραμε όσο κανένας άλλος λαός είχαμε πάντοτε την πίστη μας στο Θεό μας καί στη φυλή μας, μ' αυτόν κρατήσαμε μέχρι σήμερα. Τώρα, από τίς αρχές αυτού του αιώνα φτιάχνουμε πάλι μιά πατρίδα, κάτω στην Παλαιστίνη, άναστήθηκε τό

βασιλείο του Δαυίδ. Δεν έχει καμιά σημασία αν δεν θά τό δούμε, αν δεν θά πάμε μιά μέρα εκεί. "Εκείνο που έχει σημασία είναι πώς έμείς εκείνη τή νύχτα, την τελευταία νύχτα της ζωής μας, ξέρουμε πώς τό "Ισραήλ ύπάρχει, πώς θά ύπάρξει, πώς ή λάμψη του θά σκορπίσει ξανά σ' όλο τόν κόσμο. Ξέρουμε πώς αύριο δεν θά μας πάνε σάν άρνιά στο σφαγείο, πώς θά φανούμε άξιοι της ιστορίας μας, τά παιδιά μας δεν θά έχουν να ντρέπονται για μας. Περνάμε σήμερα την τελευταία, την πιο μεγάλη κρίση που περάσαμε ποτέ: Οί έχθροί μας νοιώθουν πώς φτάνει ή ώρα μας, κάνουν ότι μπορούν για να μας νικήσουν, έστω κι αν ξέρουν κι αυτοί οί ίδιοι πώς δεν θά μπορέσουν.

Οί ναζί, αυτοί που όρκίστηκαν να μας σβήσουν από τό πρόσωπο της γής, έχουν σκοτώσει χιλιάδες από τούς δικούς μας, μήν τό ξεχνάτε αυτό, σφίξτε τά δόντια, κλείστε τίς γροθιές, ή καρδιά σας άς είναι γεμάτη από εκδίκηση, τίποτα άλλο απ' αυτό, εκδίκηση, μονάχα εκδίκηση...

Τό κερί έλειωσε, ή λάμψη του ξεψύχισε, οί τελευταίες άσπρες σταγόνες έσταζαν πάνω στις πλάκες, τά πρόσωπα μόλις ξεχώριζαν, τό σκοτάδι, τά έπνιξε σιγά - σιγά...

★

Οούρανός ήταν γκρίζος, σκοτεινός, τά σύννεφα κατέβαιναν χαμηλά, τό χρώμα τους ήταν μολυβένιο, σκέπαζε απ' όλες τίς μεριές την πεδιάδα, τό χιόνι έπεφτε τούφες - τούφες, πυκνό, όλόκληρος ό πλατύς κάμπος ήταν τυλιγμένος από ένα άσπρο σάβανο, ή λευκή έρμηιά άπλωνε παντού τή βαθιά σιωπή της. Οί μεγάλες τετράγωνες πόρτες του φρουρίου άνοιξαν σιγά - σιγά, μιά ξύλινη γέφυρα κατέβηκε, έτριξαν οί άλυσσιδες της, τά σανίδια της όρασκέλισαν την τάφρο. "Η συνοδεία τών φυλακισμένων πρόβαλε σιγά, έμοιαζε σάν να δίσταζε, προχώρησε μέ δυσκολία, άρχισε να ξετυλίγει τή στακτόχρωμη γραμμή της. Μπροστά πήγαιναν μερικοί Λιθουανοί, ήταν ντυμένοι μέ μαύρες στολές, από τούς ώμους τους κρέμονταν τά τουφέκια τους, ακολουθούσε ή σειρά τών Έβραίων, κορμιά άδύνατα, γεμμένα, μερικοί βοηθούσαν τούς γέρους, ή λιτανεία τους ήταν πένθιμη,

θλιβερή. Ἀριστερά καί δεξιά τους βάδιζαν οἱ στρατιῶτες τῶν Ἑς - Ἑς, εἶχαν σηκωμένους τούς γιακάδες τῆς κάππας τους, τὰ ὅπλα τους ἦταν κάτω ἀπὸ τῆς μασχάλης τους, πίσω καμιά δεκαριά μέτρα ἀπὸ τούς τελευταίους ἔρχοταν ἕνας ἀξιωματικός.

Περπάταγαν πάνω στό χιόνι, χωρίς λέξη, οὔτε ἕνας ψιθυρος δέν ἀκουγόταν, βούλιαζαν τὰ πόδια τους, οἱ κινήσεις τους ἦταν ἀργές, πίσω τους ἔμεναν τὰ χνάρια τους, εἶχαν οἱ περισσότεροί τὰ κεφάλια τους κατεβασμένα, ποῦ καί ποῦ τὰ σήκωναν, κοίταζαν τούς σκοπούς, τὰ μάτια τους ἦταν ἀκίνητα, κρύα, χωρίς ἔκφραση, τὰ χέρια τους κρέμονταν ἀπὸ τούς ὤμους τους σάν ξύλα, τὸ χιόνι ἔπεφτε σὰν ροῦχα τους, στὰ μαλλιά τους, στὰ παγωμένα τους πρόσωπα.

Εἶχε περάσει κανένα τέταρτο, τὸ φρούριο χίλια μέτρα πίσω τους μόλις ξεχώριζε μέσα στὶς νυχάδες, μιά θαμπή ὁμίχλη ἄρχισε νὰ ξεχύνεται στὸν κάμπο, ἡ θλιβερή λιταρεία πορευόταν πάντοτε σιωπηλή. Ξαφνικά μιά διαταγή ἀκούστηκε: σταματήστε, φώναξε μιά βραχνή φωνή. Μπροστά τους ἦταν ἀνοιγμένοι δύο μεγάλοι λάκκοι, οἱ πρώτοι σταμάτησαν στὰ χεῖλιά τους. Οἱ Λιθουανοὶ πέρασαν ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, οἱ ἄλλοι ποῦ ἀκολουθοῦσαν μαζεύτηκαν πίσω τους, οἱ στρατιῶτες ἔκαναν ἕναν κύκλο ὁλόγυρά τους. Ὁ ἀξιωματικός πλησίασε, τὰ δάχτυλά του ἦταν ἀκουμπισμένα στὴ θήκη τοῦ πιστολιοῦ του, ἡ μιλιὰ του ἦταν ἀπότομη, στριγγιά, λές καὶ δέν ἦταν ἀνθρώπινη, γδυθεῖτε φώναξε, γρήγορα, γρήγορα...

Κανένας δέν κουνήθηκε, ἔμοιαζαν σάν νὰ μὴν εἶχαν ἀκούσει, στέκονταν ἐκεῖ μπροστά στοὺς λάκκους, μὲ τὸ κεφάλι σκυφτό, μὲ τὰ δάχτυλα σφιγμένα. Ὁ ἀξιωματικός ἔβγαλε τὸ πιστόλι του, γδυθεῖτε ξαναφώναξε, γδυθεῖτε εἶπα, ἐμπρός γρήγορα, γρήγορα.

Δέν σάλεψαν, ὁ Δανιὴλ γύρισε τὸ κεφάλι του, εἶδε τὴν ἀγριεμένη φάτσα τοῦ ἀξιωματικοῦ, τούς στρατιῶτες, εἶναι ἡ ὥρα εἶπε μέσα του, πῆρε μιά βαθιά ἀνάσα, ἔσφιξε μέσα στὴν τσέπη του τὴ λαβὴ τοῦ μαχαριοῦ του, τὸ στήθος του φούσκωσε, ἐνοιώθη τὸν ἑαυτὸ του ὁλότελα γερό. Ἀπάνω τους φώναξε μ' ὅλη τὴ δύναμη, σύντροφοι ἀπάνω τους. Μέσα σὲ λίγα δευτερόλεπτα οἱ Ἑβραῖοι ὄρμησαν πάνω στοὺς Γερμανούς, αὐτοὶ ἔκαναν πίσω, πέντε - ἕξι πυροβόλησαν, μέσα στό σωρό ἔπεσαν μερικοί. Ὁ Δανιὴλ μ' ἕνα σάλτο ἔφτασε ἕνα στρατιώτη, τὸν χτύπησε μὲ τὸ μαχαίρι στὴν κοιλιά, ἡ λάμα βρῆκε μιά μικρὴ ἀντίσταση στὴν ἀρχή, ὕστερα βούλιαξε μαλακά μέσα στό κρέας, τὸ κορμὶ του διπλώθηκε στὰ δύο, τοῦ ἄρπαξε τὸ ντουφέκι του, ἄρχισε νὰ ρίχνει πάνω στοὺς ἄλλους.

Δυὸ - τρεῖς στρατιῶτες ἔφεραν τὸ χέρι τους στό στήθος, τὰ πρόσωπά τους στὴν ἀρχὴ εἶχαν μιά ἔκπληξη, σάν νὰ γινόταν κάτι ποῦ ποτέ δέν τὸ εἶχαν φανταστεί, ὕστερα νίκησε ὁ πόνος, ἡ ἔκφρασή τους ἦταν ἀπελπισμένη, κυλίστηκαν ἀναίσθητοι μέσα στὰ χιόνια. Ὁ Δανιὴλ λίγα μέτρα μακριὰ του εἶδε τὸν ἀξιωματικό, οἱ σφαῖρες του εἶχαν τελειώσει, πέταξε τὸ ντουφέκι του, αὐτὸς τὸν σημάδεψε μὲ τὸ πιστόλι του, ἔσκυψε, ἡ σφαῖρα σφύριξε στ' αὐτὴν του, μὲ δυὸ πηδήματα τὸν ἔφτασε, σήκωσε τὸ μαχαίρι του, ὁ ἄλλος ἔκανε νὰ προφυλαχθεῖ, ἡ λεπίδα μῆ-χτηκε ὁλόκληρη στό λαρύγγι του, τὸ αἷμα πετάχτηκε, ἔβαψε τὴ στολή του, χωρίς οὔτε ἕνα βογγητό γκρεμίστηκε κάτω. Πάλευσαν ὅλοι, ἄντρας μὲ ἄντρα, σῶμα μὲ σῶμα, τὸ χιόνι εἶχε γεμίσει ἀπὸ τὰ πτώματα, ἀπὸ τούς βόγγους τῶν πληγωμένων, βρίζονταν, δαγκώνονταν, χτυπιόντουσαν μὲ τὰ μαχαίρια, μὲ τὰ κοντάκια, μὲ τὰ νύχια, αἵματα

ἔτρεχαν ἀπὸ παντοῦ. Οἱ Ἑβραῖοι πολέμαγαν σάν λυσσα-σμένοι, μὲ τὸ θάρρος τῆς ἀπελπισίας, ἤξεραν πὼς δέν εἶχαν καμιά ἐλπίδα, πὼς τίποτα δέν μπορούσε νὰ τοὺς σώσει, μὰ πάλευαν μὲ μανία, μέχρι τὴ στερνὴ ἀνάσα τους, μέχρι τὴν τελευταία τους σταγόνα. Ἐνας ἦταν πεσμέ-νος μέσα στὰ αἵματα, ἡ κοιλιά του ἦταν ἀνοιχτή, τὰ ἔντε-ρά του σέρνονταν ἔξω, μὲ τὸ σιλιέτο ποῦ κράταγε στό χέρι του ἀποτελεῖωσε ἕναν Λιθουανό. Ἐνας ἄλλος, χτυ-πημένος κι αὐτὸς εἶχε ἄρπαξει ἕναν Ἑς - Ἑς ἀπὸ τὸν λαιμό, τὸν ἔσφιγγε, αὐτὸς μούγγριζε, τινάζονταν σάν τὸ ψάρι, τὰ πόδια του λύγιζαν, ἔπεσαν καὶ οἱ δύο κάτω. Ἀ-πὸ τὸ κάστρο ἀκούστηκαν σφυρίγματα, μιά σειρήνα οὐρ-λιαζε, οἱ τελευταῖοι φρουροὶ εἶχαν πετάξει τὰ ὅπλα τους, ἔφευγαν, κοίταζαν πὼς θὰ γλύτωναν. Μακριὰ ἡ γέφυρα εἶχε γεμίσει ἀπὸ στρατιῶτες, διαταγές, φωνές, γαυγί-σματα, ἀκούγονταν ὅλα μαζί, ἔφταναν κοντὰ τους μπερ-δεμένα.

Δυὸ πολυβόλα ἄρχισαν νὰ χτυποῦν, γάζωναν τὸ χιόνι, οἱ σφαῖρες τους ἔπεφταν γύρω τους, δύο κολῶνες ἀπὸ στρατιῶτες ξεκίνησαν, ἔρχονταν ἀπάνω τους, οἱ σκού-ρες σιλουέτες τους πρόβαλλαν σάν φαντάσματα μέσα στὴν ὁμίχλη. Ὁ Δανιὴλ ἔρριξε γύρω του μιά γρήγορη ματιά, τὸ χιόνι ἦταν στρωμένο ἀπὸ τούς σκοτωμένους, μερικοὶ πληγωμένοι βόγγαγαν, καμιά πενηνταριά Ἑ-βραῖοι ἦταν ζωντανοί. Ἀδέλφια εἶπε, ὅσοι ἀπὸ σᾶς θέλε-τε νὰ φύγετε μόλις ἔχετε καιρὸ, τραβήξτε δεξιά, ἐκεῖ ποῦ ξεχωρίζουν τὰ δέντρα, ὕστερα ἀπὸ λίγα χιλιόμετρα θὰ βρεῖτε τὰ πρῶτα δάση. Οἱ ἄλλοι ὅσοι θὰ μείνετε πη-δηλὲ μέσα στοὺς λάκκους, θὰ πολεμήσουμε ἐδῶ, θὰ πολεήσουμε τὰ τομάρια μας ὅσο πιὸ ἀκριβὰ μπορούμε.

Ἐσκυψε, σάλταρε μέσα στὰ χαντάκια, καμιά δεκαριά τὸν ἀκολούθησαν, οἱ ἄλλοι ἔφυγαν τρέχοντας. Ἐστῆσε τὸ σμάσιερ σὲ μιά ἄκρη, ἔρριξε μιά ριπὴ. Γύρω του ἦταν οἱ σύντροφοί τους, ἀδύνατοι, κουρελιασμένοι μέσα στὰ αἵματα, τὰ μάτια τους γυάλιζαν, τὰ χεῖλιά τους ἦταν σφιγμένα, βαστάτε τοὺς εἶπε, ὅσο μπορείτε, κάθε στιγ-μή, κάθε λεπτό, ὅσο ζοῦμε εἶναι μιά νίκη γιὰ μᾶς.

Οἱ σφαῖρες ἔρχονταν πικνές, πολλές, ἀπ' ὅλες τῆς με-ριές, τὰ πολυβόλα κακάριζαν, ἡ σειρήνα στό φρούριο σφύριζε πάντοτε, αὐτοὶ μέσα στοὺς λάκκους κολλημένοι στό χῶμα, πίσω ἀπὸ τὰ πτώματα ποῦ ἦταν μπροστά τους σωριασμένα, ρίχναν κάθε λίγο, κράταγαν σ' ἀπόσταση τοὺς Γερμανούς, αὐτοὶ δέν τολμοῦσαν νὰ πλησιάσουν.

Ὁ Δανιὴλ σημάδεψε ἕνα στρατιώτη, προχώρησε πιὸ πολ-υτὰ τούς ἄλλους, τράβηξε τὴ σκανδάλη, τὸν εἶδε ποῦ ἔμεινε μιά στιγμὴ ἀκίνητος, σάν ξαφνιασμένος, ὕστερα ἔγινε, τὸ ὅπλο ἔξφυγε ἀπὸ τὰ χέρια του, ἔπεσε ἀπότομα στό πλάι. Ἐνας ἄλλος κρατοῦσε ἕνα σκυλί, περπάταγε σκυφτός, τοῦ ἔρριξε, ἔπεσε μὲ τὰ μούτρα μπροστά, τὸ σκυλί δεμένο μὲ μιά ἀλυσίδα ἄρχισε νὰ οὐρλιάζει. Χιό-νιζε πάντοτε, οἱ νιφάδες ἔπεφταν πικνές, οἱ Γερμανοὶ εἶ-χαν τραβήξει, μόλις μέσα στό θάμπος, οἱ πυροβο-λισμοὶ ἀραίωναν, ὁ Δανιὴλ ἀκόμα μιά φορά πυροβόλησε πάνω σὲ μιά σκιά, σταμάτησε, κάθισε στὴ γῆ, ἔρριξε γύ-ρω του μιά ματιά, εἶδε τούς συντρόφους του, μερικοὶ εἶ-χαν ἀκουμπήσει στὰ πλάγια τοῦ χαρακώματος, ἄλλοι σάν κι αὐτὸν κάθονταν κάτω, ἐνοιώθη μέσα του μιά εὐ-φορία, μιά χαρά, μιά δύναμη. Πόσο ὁμορφο εἶναι νὰ πο-λεμᾷς στοχάστηκε, νὰ στέκεσαι περήφανα μπροστά στοὺς ἐχθρούς σου, νὰ πεθαίνεις σάν ἄνθρωπος, σάν ἐ-λεύθερος ἄνθρωπος...

‘Η μεταφορά τῆς τέφρας τῶν ὁμήρων τῆς Γερμανίας στὸν Βόλο, τὸ 1965

Επίσημον καὶ θερμὴν ὑποδοχὴν ἐπέφυλαξε χθὲς ἡ πόλις μας εἰς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην κ. Δαμασκηνόν, κομίσαντα ἐκ Δυτικῆς Γερμανίας τὴν τέφραν τῶν φονευθέντων ἡ ἀποβιώσαντων κατὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον εἰς τὰ γερμανικὰ στρατόπεδα καὶ κρεματορία Ἑλλήνων ὁμήρων, ὡς καὶ Ἑλληνῶν Ἰσραηλιτῶν, ἐκτελεσθέντων εἰς Γερμανίαν.

Προηγουμένως τὸν Σεβασμιώτατον, συνοδευόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχιμανδριτῶν κ.κ. Λαίου, Καζανάκη καὶ Μεταξογένη, ὑπεδέχθησαν ἐν σεμνῇ τελετῇ εἰς τὸν Ἀλμυρόν οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως μέ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀρχιερατικὸν ἐπίτροπον κ. Ἀναγνωστόπουλον καὶ τὸν δήμαρχον κ. Μετσοβίτην, ὅστις καὶ προσεφώνησε τὸν Σεβασμιώτατον.

Εἰς τὴν πόλιν μας ἡ ὑποδοχὴ ἐγένετο εἰς τὴν πλατείαν τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ, ὅπου εἶχον παραταχθῇ πρὸς ἀπόδοσιν τιμῶν λόχος στρατοῦ καὶ ἡ φιλαρμονικὴ τοῦ Δήμου καὶ παρίσταντο ὁλόκληρος ὁ κληρὸς τῆς πόλεως, πλῆθος συμπολιτῶν μέ ἐπικεφαλῆς τὸν νομάρχην κ. Δεσποτόπουλον, τοὺς δημάρχους κ.κ. Κλαψόπουλον καὶ Μπαλῆν, τὸν στρατιωτικὸν διοικητὴν κ. Γρηγορόπουλον, τὸν διοικητὴν χωροφυλακῆς κ. Πετρογιάννην, ἐκπρόσωπον τῆς 111 Πτέρυγος Μάχης, ἀντιπροσωπείαν τῶν ὁμήρων Μαγνησίας ὑπὸ τὸν πρόεδρον τοῦ Συλλόγου κ. Μπάνην, ἀντιπροσωπείαν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος ὑπὸ τὸν πρόεδρον αὐτῆς κ. Ἰωσήφ Σαμουήλ, ἀντιπροσωπείαν τῶν θυμάτων πολέμου, ἀναπήρων καὶ πολεμιστῶν, ἐκπρόσωποι τῶν ἄλλων ἀρχῶν, τῶν ἐπιμελητηρίων καὶ ὀργανώσεων, οἱ τέως βουλευταὶ κ.κ. Σκούρας καὶ Σιαφλέκης, ὁ νομαρχιακὸς σύμβουλος κ. Γούσης, συγγενεῖς τῶν ὁμήρων κ.λπ.

Ὁ Σεβασμιώτατος ἀφίκετο τὴν θην μ.μ. συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν τεσσάρων ὡς ἄνω ἀρχιμανδριτῶν καὶ τοῦ δημάρχου Ἀλμυροῦ κ. Μετσοβίτη. **Κατῆλθε δὲ τοῦ αὐτοκινήτου κρατῶν ἀνά χεῖρας δύο ἀμφορεῖς, ἕναν μεγάλον μέ τὴν τέφραν τῶν Ἑλλήνων ὁμήρων καὶ ἕναν μικρόν μέ τὴν τέφραν τῶν Ἰσραηλιτῶν.** Ἐπὶ τῶν ἀμφορέων εἶναι χαραγμένα παραστάσεις ἀπὸ ἀρχαίαν τραγωδίαν.

Ἐν συνεχείᾳ καὶ ἐνῶ ἡ φιλαρμονικὴ ἐπαιάνιζε πένθιμα ἐμβατήρια καὶ τὸ στρατιωτικὸν μῆμα παρουσίαζε ὅπλα, ὁ Σεβασμιώτατος καὶ οἱ ὑποδεχθέντες αὐτὸν εἰ-

σῆλθον εἰς τὸν ναόν, ὅπου ἐψάλη ἐπιμνημόσυνος δέησις.

‘Η ὁμιλία τοῦ Σεβασμιωτάτου

Μετὰ τὸ πέραν τῆς δεήσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἡ φιλαρμονικὴ ἐπαιάνιζε πένθιμα ἐμβατήρια, ὁμιλήσε ὁ Σεβασμιώτατος, τοῦ ὁποίου ἡ ὁμιλία προεκάλεσε γενικὴν συγκίνησιν. Ἀνεφέρθη ἀρχικῶς εἰς τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας εὗρον τὸν θάνατον οἱ ὅμηροι, ἀνεμνήσθη τῶν φρικαλέων ἐγκλημάτων πού διέπραξαν τὰ Ἔς - Ἔς κατ' ἐπιταγὴν τοῦ φασισμού, ἐχαρακτήρισε τοὺς θανατωθέντας ὁμήρους ὡς μάρτυρας καὶ ἥρωας τοῦ ἔθνους, τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ ὑπεγράμμισεν ὅτι ἡ φασιστικὴ Γερμανία εἶχε καταργήσει τὸν Θεόν καὶ προσεπάθη, ὡς προσφῶς ἐγράφη, μέ τὰ «Στούκας» νά ἀνακαλύψει αὐτὸν μέχρι καὶ τοῦ τρίτου οὐρανοῦ, ἐάν δὲ τὸν εὗρισκε θά τὸν συνελάμβανε αἰχμάλωτον διὰ νά τὸν ἐγκλείσῃ εἰς στρατόπεδον συγκεντρώσεως.

Ἀναφερόμενος εἰς τὸ γερμανικὸν μένος κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ὁ Σεβασμιώτατος ἀπέδωσε αὐτὸ εἰς ἕνα σύμπλεγμα κατωτερότητος πρὸς τὸν ἱστορικὸν λαόν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ εἶπεν ὅτι πλέον τῶν 6 ἐκατομμυρίων Ἑβραίων εὗρον τὸν θάνατον εἰς τὰ γερμανικὰ κρεματορία καὶ τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Ἀνεφέρθη κατόπιν εἰς τὰς θυσίας τῆς ἐκκλησίας εἰπὼν ὅτι 3.700 κληρικοὶ, μεταξύ τῶν ὁποίων δύο Πολωνοὶ ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἕνας Ρώσος, εὗρον τὸν θάνατον εἰς τὰ γερμανικὰ στρατόπεδα, ἐνῶ μόνον εἰς τὸ Ματχάουζεν ἐθανατώθησαν 5.700 Ἕλληνες. Γενικότερον, εἶπεν ὁ Σεβασμιώτατος, 15 ἐκατομμύρια ἀνθρώποι εὗρον καθ' οἰονδήποτε τρόπον τὸν θάνατον εἰς τὴν Γερμανίαν κατὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον, τὸ γεγονός δὲ αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν νά ἀρῇσῃ ἀπὸ τὴν μνήμην τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁμιλήσε κατόπιν διὰ τὴν στάσιν τῆς σημερινῆς Γερμανίας, οἱ ἀνθρώποι τῆς ὁποίας ὑποφέρουν ὅταν τοὺς ὁμιλεῖ κανεὶς διὰ τὰ ἐγκλήματα καὶ τὰς φρικαλεότητας πού διεπράχθησαν εἰς τὴν χώραν κατὰ τὸν πόλεμον. Τελευταίως — συνέχισεν ὁ Μητροπολίτης Δημητριάδος — γίνεται μιὰ κίνησις εἰς τὴν Γερμανίαν νά καταστραφῶν τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως καὶ τὰ κρεματορία, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὴν Αὐστρίαν διατηροῦνται ἀδίκαια καὶ μά-

λιστα γίνεται ἐπιμελὴς συντήρησις τῶν. Κατόπιν τούτου, ὁ Σεβασμιώτατος ἀπηύθυνε ἐκκλησίαν πρὸς πάντας, **ὅπως ἐνεργήσουν ὅπου δεῖ ἵνα τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως καὶ τὰ κρεματορία διατηρηθῶν ὡς μνημεῖα, ὅχι διὰ νά διακηρύσσεται τὸ μίσος, ἀλλὰ διὰ νά τὰ βλέπουν οἱ ξένοι καὶ νά λαμβάνουν διδάγματα, διαπιστοῦντες μέχρι ποίου σημείου δύνανται νά φθάσουν τὰ ἐγκλήματα τῶν ἀνθρώπων.**

‘Η ὁμιλία τοῦ κ. Δημάρχου

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Σεβασμιώτατος παρέδωσε τὸν μεγάλον ἀμφορέα, περιβεβλημένον μέ τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν, εἰς τὸν Δήμαρχον κ. Κλαψόπουλον, εἰπὼν ὅτι ὁ ἀμφορεὺς περικλείει ὅχι ἀπλὴν τέφραν, ἀλλὰ τὴν ἰδέαν καὶ τὴν πίστιν ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἐθυσιάσθησαν οἱ μάρτυρες - ὁμηροί.

Ὁ κ. Δήμαρχος ἀφοῦ ἐξέφρασε τὴν συγκίνησιν αὐτοῦ καὶ γενικῶς τῶν κατοίκων τῆς πόλεως διὰ τὴν μεταφορὰν τῆς τέφρας τῶν ὁμήρων, ἀνεφέρθη δι' ὀλίγων εἰς τὰς φρικαλεότητας πού διέπραξαν οἱ Ναζὶ καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα Ἑθνικῆς Ἀντιστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ κατέληξε εὐχηθεὶς ὅπως αἱ θυσίαι τῶν χιλιάδων ὁμήρων καὶ τῶν ἄλλων θυμάτων τοῦ πολέμου ὁδηγήσουν εἰς μίαν μόνιμον καὶ διαρκὴ εἰρήνην.

‘Η ὁμιλία τοῦ κ. Σαμουήλ

Ἀκολουθῶς ὁ Σεβασμιώτατος ἐξαίρων τὰς ἀρετάς τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἐνεχείρησε τὸν μικρόν ἀμφορέα εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος κ. Σαμουήλ, ὅστις ἀπαντῶν εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Σεβασμιώτατε. Πάρα πολὺ συχνὰ ἔχομε εὐκαιρίες νά βλέπωμε δείγματα τῆς λεπτότητος καὶ τῆς στοργῆς πού ἔχετε γιὰ ὅλους μας. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν ἡ χειρονομία σας εἶναι κάτι πολὺ περισσότερον. Μᾶς φέρνετε τραγικὸν μῆνυμα μᾶς ἀπ' τὴς πιὸ τρομερῆς στιγμῆς τῆς ἀνθρωπότητος, ἕνα μῆνυμα φόβου γιὰ τὴν ἀθλία κατάστασιν ὅπου μπορεῖ νά βρεθῇ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ὅταν ξεφύγῃ ἀπὸ τὸν δρόμον τοῦ ἀγαθοῦ, ἀπὸ τὸν δρόμον τοῦ Θεοῦ.

»Ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Βόλου εἶναι ἰδιαίτερα συνδεδεμένη μέ τὸ δράμα ἐκεῖνο, ἀλλὰ καὶ κάθε ἀνθρώπος τὸ ἀναλογίζεται μέ φρίκη. Συγκινούμεθα ὅλοι βαθύτατα. Σὰς εὐχαριστοῦμε».

(Ἀπὸ ἐφημερίδες τοῦ Βόλου 9.4.1965)

עץ חיים הוא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)